

DIGITALES ARCHIV

ZBW – Leibniz-Informationszentrum Wirtschaft
ZBW – Leibniz Information Centre for Economics

Periodical Part

Økonomisk utsyn over året ... ; 2019

Provided in Cooperation with:

Statistics Norway, Oslo

Reference: Økonomisk utsyn over året ... ; 2019 (2020).

This Version is available at:

<http://hdl.handle.net/11159/4278>

Kontakt/Contact

ZBW – Leibniz-Informationszentrum Wirtschaft/Leibniz Information Centre for Economics
Düsternbrooker Weg 120
24105 Kiel (Germany)
E-Mail: [rights\[at\]zbw.eu](mailto:rights[at]zbw.eu)
<https://www.zbw.eu/econis-archiv/>

Standard-Nutzungsbedingungen:

Dieses Dokument darf zu eigenen wissenschaftlichen Zwecken und zum Privatgebrauch gespeichert und kopiert werden. Sie dürfen dieses Dokument nicht für öffentliche oder kommerzielle Zwecke vervielfältigen, öffentlich ausstellen, aufführen, vertreiben oder anderweitig nutzen. Sofern für das Dokument eine Open-Content-Lizenz verwendet wurde, so gelten abweichend von diesen Nutzungsbedingungen die in der Lizenz gewährten Nutzungsrechte.

<https://zbw.eu/econis-archiv/termsfuse>

Terms of use:

This document may be saved and copied for your personal and scholarly purposes. You are not to copy it for public or commercial purposes, to exhibit the document in public, to perform, distribute or otherwise use the document in public. If the document is made available under a Creative Commons Licence you may exercise further usage rights as specified in the licence.

Økonomisk utsyn over året 2019

© Statistisk sentralbyrå, 2020

Ved bruk av materiale fra denne publikasjonen
skal Statistisk sentralbyrå oppgis som kilde.

Innhold

Perspektiver	3
1. Økonomisk vekst, nasjonalinntekt og miljø.....	5
1.1. Utviklingen i disponibel inntekt for Norge.....	6
1.2. Produktivitetsvekst.....	10
1.3. Klima og miljø	16
2. Befolkning og arbeidsinnsats.....	22
2.1. Befolkningen	22
2.2. Arbeidsinnsats	35
3. Offentlig forvaltning.....	42
3.1. Offentlig forvaltnings inntekter, utgifter og finansielle stilling.....	42
3.2. Tjenestetilbud fra offentlig forvaltning	46
3.3. Betydningen av pensjonsreformen for arbeidstilbud og offentlige finanser	49
4. Husholdningene	52
4.1. Inntekt.....	52
4.2. Konsum og sparing i husholdninger	57
4.3. Formue og gjeld	58
Begrepsdefinisjoner.....	68

Redaksjonen har bestått av: Brita Bye, brita.bye@ssb.no, tlf. 99 62 17 55,
Ann Lisbeth Brathaug, Bente Halvorsen, Randi Johannessen,
Terje Skjerpen og Pål Sletten.

Redaksjonen ble avsluttet tirsdag 10. mars 2020
Publisert 13. mars 2020

Standardtegn i tabellen	Symbol
Oppgave mangler	..
Tall kan ikke offentliggjøres	:
Null	0
Foreløpige tall	*

© Statistisk sentralbyrå
Ved bruk av dette materialet skal
Statistisk sentralbyrå oppgis som kilde.

Perspektiver

Ved inngangen til 2020-årene preges nyhetsbildet av den globale spredningen av koronaviruset og usikkerheten det medfører. Ved inngangen til forrige tiår var situasjonen i norsk økonomi og verdensøkonomien preget av finanskrisen, og etterdønningene etter den skulle vare lenge.

Fram til krisen startet i 2008 var det fortsatt relativt god vekst i norsk økonomi. Produktivitetsveksten hadde riktignok allerede avtatt, som i andre land vi sammenlikner oss med, men dette ble motvirket av høy oljepris og høy arbeidsinnvandring som fjernet flaskehalser i deler av norsk økonomi. Etterspørselen ble stimulert av høy aktivitet i petroleumsrelaterte næringer, og et voksende oljefond ga Norge langt bedre muligheter til å stimulere økonomien gjennom finanspolitikken uten å bryte handlingsregelen, enn det andre land hadde.

En moderat oppgang i norsk økonomi etter finanskrisen ble avbrutt av oljeprisfallet i 2014 og 2015. Samtidig bidro svekkelsen av krona til å redusere de negative virkningene av lavere petroleumsinvesteringer, spesielt når kronesvekkelsen ikke ble motvirket av sterkere lønnsvekst. I ettertid kan man si at de negative effektene av finanskrisen og oljedturen ble dempet på en god måte av både automatiske stabilisatorer, det lønnspolitiske samarbeidet og aktiv penge- og finanspolitikk.

Selv om en har lyktes ganske godt i å dempe konjunktursvingningene, er trendveksten i fastlandsøkonomien fortsatt svakere enn før 2005. Dette skyldes blant annet svak produktivitetsvekst, en utfordring som Norge deler med de fleste andre rike land. Fallet i produktivitetsvekst har vært grundig studert internasjonalt, og i Norge av Produktivitetskommisjonen. Man har ikke funnet noen enkel oppskrift på hvordan produktivitetsveksten skal økes.

I likhet med de fleste langsiktige analyser la regjeringens perspektivmeldinger fra 2009 og 2013 stor vekt på at en aldrende befolkning ville øke presset på offentlige finanser, og at fortsatt vekst i klimagassutslippene ikke ville være bærekraftig. Forventet fall i olje- og gassproduksjonen 10-15 år fram i tid preget også utsiktene. Til tross for økt bevissthet om disse problemene og aktiv politikk, er de fortsatt alvorlige, de rykker nærmere i tid og synes ikke lenger bare i langsiktige framskrivninger.

Eldrebølgen vil føre til et stort behov for arbeidskraft i helse- og omsorgssektoren, selv for uendret standard- og dekningsgrad. Utgiftene til alderspensjon og helse og omsorg vil i årene framover være blant de raskest voksende offentlige utgiftene. Aldringen vil isolert sett føre til at offentlige utgifter øker mer enn skattegrunnlagene. Det framtidige presset på offentlige finanser dempes imidlertid av at handlingsregelen innebærer en fondering av en betydelig del av framtidige offentlige utgifter. I tillegg er en hovedhensikt med pensjonsreformen av 2011 å gi et vesentlig bidrag til å styrke offentlige finanser på lang sikt, primært gjennom insentiver til å utsette pensjoneringen over tid. Utsatt avgang reduserer antall pensjonister og motvirker reformens ytelseskutt, samtidig som skattegrunnlagene øker via høyere sysselsetting blant eldre. I 2018 ble prinsippene i pensjonsreformen også gjort gjeldende for offentlig ansatte. Effekten på offentlige budsjetter avhenger imidlertid av at det økte arbeidstilbudet blant eldre absorberes av arbeidsgiverne.

Studier indikerer at pensjonsreformens endringer av AFP-ordningen har bidratt til at flere fortsetter i arbeid etter 62 års alder. Lavere sysselsettingsprosent for 25-54 åringer etter 2008, spesielt blant menn, trekker i motsatt retning. Totalt er 14,1 prosent av denne aldersgruppen blant menn utenfor arbeidsstyrken, 3 prosentpoeng høyere enn i 2008. De fleste av disse forsørges gjennom uføretrygd og andre helserelaterte stønader. Antall sysselsatte som andel av befolkningen i arbeidsfør alder er nå lavere i Norge enn i land vi kan sammenlikne oss med. Økt sysselsetting i denne gruppen vil redusere utgiftene til stønader, øke skatteinntektene og bidra til bedre inkludering for den enkelte. Vel så viktig som styrking av offentlige finanser, er imidlertid at en slik sysselsettingsøkning definitivt vil være samfunnsøkonomisk

lønnsom. Økt arbeidstilbud vil også være viktig for å kunne møte behovene i helse- og omsorgssektoren framover.

Innfasingen av oljeinntektene i norsk økonomi følger handlingsregelen med et uttak som i 2018 ble redusert fra 4 til 3 prosent. Den sterke veksten i oljefondet har gjort det enkelt å overholde denne innstramningen. Verdien av oljefondet passerte 10 tusen milliarder kroner i fjor høst, 7 500 milliarder mer enn for ti år siden. Av dette skyldes om lag 65 prosent avkastningen av investeringene, drøyt 20 prosent skyldes svakere krone, mens i underkant av 15 prosent kan tilskrives nye tilførsler til fondet.

Bruken av oljeinntekter har de siste årene utgjort 14 prosent av offentlige utgifter som tilsvarer en rekordhøy andel av BNP. Det reflekterer i hovedsak at veksten i utgiftene til pensjoner, helse, omsorg, utdanning, barnehager og samferdsel har vært finansiert uten skatteskjerpelser. Tvert imot har det vært rom for en viss skattelette. Det årlige «ostehøvelkuttet» som følger med avbyråkratiserings- og effektivitetsreformen (ABE-reformen) i offentlig forvaltning bidrar til å dempe utgiftsveksten. Imidlertid vet man lite om potensialet for effektivisering av produksjon som ikke omsettes i markeder. Vedvarende generelle kutt kan derfor føre til nedbygging av offentlige tilbud som burde vært prioritert.

Hovedårsaken til svekkelsen av offentlige finanser framover er at det offentlige tar ansvaret for finansieringen av sparing til alderdommen, sosialforsikring og tjenester som de fleste personer ville ønsket også hvis de hadde måttet betale noe mer for dem. Økt sysselsetting vil lette velferdsstatens finansieringsproblem, men det er usikkert om det vil være tilstrekkelig. Offentlig velferd krever finansiering via skatter også i et rikt land som Norge. Utforming av skattene må ta hensyn til hvor mobile skattegrunnlagene er, fordeling, legitimitet og gjennomførbarhet. Selv om inntekt og konsum fortsatt vil utgjøre de viktigste skattegrunnlagene, peker eiendom og naturressurser seg ut som gode kilder til beskatning som ikke er fullt utnyttet. Skattlegging av ressursrenten i petroleumsnæringen og vannkraftproduksjon har sikret at fellesskapet effektivt har fått sin del av inntektene skapt av fellesskapets ressursgrunnlag. Tilsvarende bør den ekstra avkastningen vi finner i havbruksnæringen skattlegges.

I løpet av det siste tiåret har veksten i verdens utslipp av klimagasser fortsatt. Norske klimagassutslipp har også økt fram til midten av det siste tiåret, og selv om utslippene er på vei ned, var de i 2018 fortsatt høyere enn i 1990, til tross for mål og avtaler om utslippsreduksjoner. Samtidig fortsetter den globale gjennomsnittstemperaturen å øke med de klimautfordringene det bringer med seg. Store klimaendringer vil ha konsekvenser for verdens produksjon og økonomiske utvikling, utviklingen i finansmarkedene og dermed også for verdien på oljefondet. Omfanget av klimaendringene og konsekvensene er usikre. Parisavtalen fra 2015 gir ambisiøse mål for reduksjon i utslipp av klimagasser, og Norge har forpliktet seg til å redusere sine utslipp med 40 prosent fra 1990 til 2030. Selv om de aller fleste av verdens land har knyttet seg til Parisavtalen, er det fortsatt usikkerhet knyttet til klimapolitikken og hvilke virkemidler som vil bli tatt i bruk av landene. Utslippsmålene vil kreve store omstillinger i økonomiene, og kostnadene ved klimapolitikken vil avhenge av hvilke virkemidler som benyttes.

For å nå de norske utslippsmålene til så lav kostnad som mulig, er det viktig at både private og offentlige aktører står overfor mest mulige riktige priser på klimagassutslipp. Klimatiltakene og virkemidlene kan ha fordelingsmessige konsekvenser for husholdninger, bedrifter og regioner som må løses med andre typer virkemidler.

Verdien av Norges petroleumsressurser kan falle i verdi dersom verden klarer å oppfylle en ambisiøs avtale som Parisavtalen. Imidlertid er statens risiko i forbindelse med utvinning av ressursene betydelig redusert det siste tiåret fordi statens inntekter har blitt plassert i oljefondet. Selv om det kan innebære andre typer usikkerhet, vil avkastningen av fondet over tid stort sett gjenspeile den økonomiske utviklingen i verden. For petroleumsnæringen som andre næringer vil en tydelig klimapolitikk gi forutsigbare rammer som er nødvendig for å sikre omstilling framover.

1. Økonomisk vekst, nasjonalinntekt og miljø

Etter det brå fallet i 2009 som fulgte av finanskrisen, har Norges disponible realinntekt økt. Befolkningen har imidlertid også økt, og disponibel realinntekt per innbygger er fortsatt lavere enn i toppåret 2008. Utviklingen i nasjonalinntekten preges av oljeprisen, som har svingt mye de siste årene. Over tid betyr produktivitetsvekst mer for nasjonalinntekten, og denne har avtatt de siste 15 årene. Den økonomiske aktiviteten som legger grunnlaget for inntekten påvirker miljøet. Utslippene av klimagasser fra norsk territorium har ikke endret seg mye siden 1990, men utslippsintensitetene har gått ned. Klimamålene i Parisavtalen tilsier at utslippene skal reduseres betydelig de neste ti årene, noe som innebærer en vesentlig endring i utslippsintensiteter framover.

1.1. Utviklingen i disponibel inntekt for Norge

Hovedkomponenter i disponibel inntekt for Norge

Bruttonasjonalproduktet (BNP) måler bearbeidingsverdien av produksjon på norsk territorium gjennom året, og anslås til 3 538 milliarder kroner i 2019, se tabell 1.1. Nasjonalregnskapets mål på samlet inntekt er bruttonasjonalinntekten (BNI), hvor også lønn og formuesinntekter mellom Norge og utlandet inngår. Netto betaler Norge lønn til utlandet og mottar formuesinntekter fra utlandet. I 2019 bidro netto formuesinntekter med 183 milliarder kroner til Norge, mens netto lønn til utlandet var på 35 milliarder. Til sammen var Norges BNI på 3 685 milliarder kroner i 2019, noe som utgjør en vekst på 1,5 prosent.

For å beregne Norges disponible inntekt, må en justere for at realkapitalen slites ned hvert år. Videre må en ta hensyn til at Norge årlig overfører store beløp til utlandet uten noen direkte motytelse, og også får tilbake slike overføringer. Den største komponenten i disse løpende overføringene til utlandet er offentlig utviklingshjelp, men inneholder også EØS-kontingent, bidrag til FN, pensjoner til utlendinger samt husholdningers frivillige bistand. Når netto løpende overføringer trekkes fra, blir Norges disponible inntekt, som kan anvendes til konsum eller sparing, 2 986 milliarder kroner. Det er om lag 19 milliarder kroner mer enn i 2018, en økning på 0,6 prosent. Per innbygger var disponibel inntekt om lag uendret, og justert for prisvekst var det en liten nedgang.

Norges disponible inntekt trekkes opp av inntekter knyttet til olje- og gassutvinning. Olje og gass er begrensede ressurser, fysisk og økonomisk. Begrensningen gir ressursene en verdi utover hva det koster å hente dem opp. Ekstraverdien omtales gjerne som ressursrente eller petroleumsrente. Slik ressursrente høstes av flere næringer, se boks 1.2, men petroleumsrenten er betydelig høyere enn andre ressursrenter i norsk økonomi. Nåverdien av framtidig petroleumsrente er en del av nasjonalformuen. Verdien av denne formuen avhenger av utvinningstakt, diskonteringsrente og framtidige priser og kostnader. En del

Tabell 1.1. Disponibel inntekt for Norge med hovedkomponenter. Løpende priser. Milliarder kroner

	2018	2019
Bruttonasjonalprodukt, markedsverdi	3 531	3 538
-Netto lønnsutgifter til utlandet	-31	-35
+Nettoformuesinntekter fra utlandet	132	183
= Bruttonasjonalinntekt	3 632	3 685
- Kapitalslit	616	647
= Nasjonalinntekt	3 016	3 038
-Netto løpende overføringer til utlandet	-49	-52
= Disponibel inntekt	2 968	2 986
Middelfolkemengde, 1 000 personer ¹	5 312	5 348
Tall per innbygger, 1 000 kroner		
Bruttonasjonalprodukt	665	661
Bruttonasjonalinntekt	684	689
Nasjonalinntekt	568	568
Disponibel inntekt	559	558

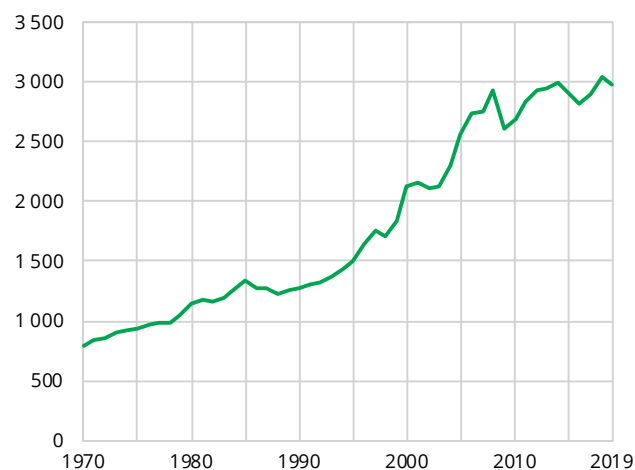
¹ Middelfolkemengden er gjennomsnittet av folkemengden ved inngangen og utgangen av året.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

av denne formuen tilfaller staten, som omplasserer sin del til finansformue i Statens pensjonsfond utland.

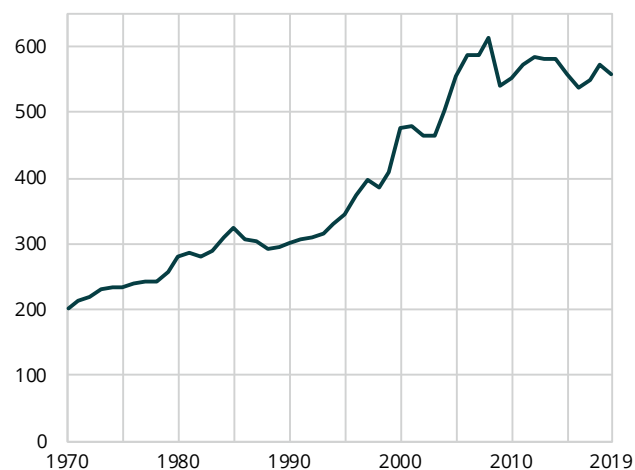
Petroleumsrenten kan anslås som basisverdien av nettoproduktet i næringen utvinning av olje og gass fratrasket lønnskostnader og et anslag på normal kapitalavkastning i annen virksomhet. Metoden forutsetter at petroleumsrenten ikke deles ut gjennom lønn og tjenestemarginer i olje- og gassrelaterte virksomheter. Siden lønningene i olje- og gassrelaterte virksomheter har økt mer enn lønningene i markedsrettede fastlandsnæringer er det rimelig å anta at denne metoden undervurderer petroleumsrenten. Kapitalavkastning kan måles som forholdet mellom driftsresultat og kapitalbeholdning. For markedsrettede fastlandsnæringer har denne raten variert lite rundt et gjennomsnitt på 11,6 prosent i årene 2009-2019, se figur 1.16. Ved å bruke dette som anslag på normalavkastningsraten beregnes Norges petroleumsrente til 60 milliarder kroner i 2019, tilsvarende 11 000 kroner per innbygger.

Figur 1.1a. Disponibel realinntekt. Nasjonalregnskapets inntektsdefinisjon. Målt i milliarder 2019-kroner

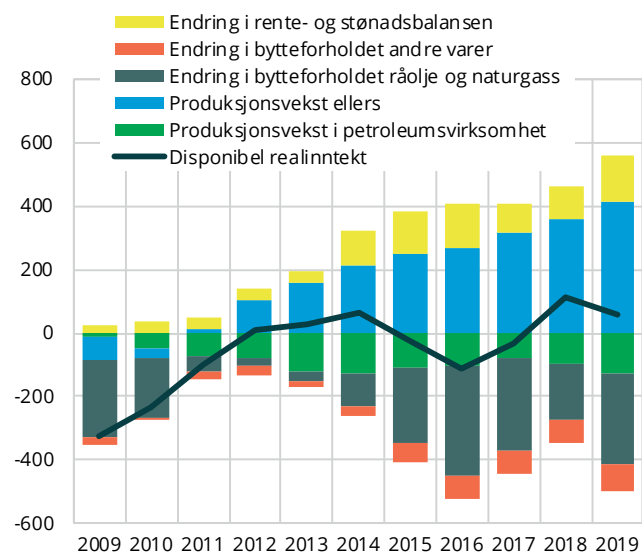
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 1.1b. Disponibel realinntekt per innbygger. Nasjonalregnskapets inntektsdefinisjon. Målt i 1000 2019-kroner

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 1.2. Akkumulert bidrag til vekst i disponibel realinntekt siden 2008. Målt i milliarder 2019-kroner

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Prisutviklingen på råolje og naturgass betyr mye for Norges disponible realinntekt

Når man studerer utviklingen i den disponible inntekten over tid, er det realinntekten som er interessant. Den framkommer ved å justere for prisstigningen på de varene og tjenestene som har vært brukt innenlands, mer presist prisdeflatoren for netto innenlands sluttanvendelse.

Disponibel realinntekt for Norge gikk ned med 1,7 prosent fra 2018 til 2019, etter en økning på 5,1 prosent i 2018. Ser en lenger tilbake i tid, har Norge bak seg en periode med kraftig økning i den disponible realinntekten. I 1970 anslås den å ha vært under 800 milliarder 2019-kroner, og i 2018 var den like over 3 000 milliarder, se figur 1.1a. Norges befolkning økte i den samme perioden fra 3,9 til 5,4 millioner personer. Den disponible realinntekten per innbygger gikk dermed opp fra vel 200 000 2019-kroner i 1970, til knapt 560 000 kroner i 2019, se figur 1.1b.

Den disponible realinntekten per innbygger vokste jevnt fram til 1995, før veksttakten doblet seg frem til toppåret i 2008. Da var den disponible realinntekten per innbygger 614 000 kroner, over tre ganger så høy som i 1970. På 2000-tallet var høy olje- og gasspris sammen med høy arbeidsinnvandring etter EØS-utvidelsene viktige årsaker til oppgangen.

Fra 2008 har disponibel realinntekt per innbygger variert rundt en fallende trend, blant annet preget av finanskrisen samt lave oljepriser i årene 2009, 2014 til 2016. Ser man i stedet fra bunnåret 2009 og fram til 2019 økte disponibel realinntekt per innbygger med 3,4 prosent.

Disponibel realinntekt for Norge sett under ett, se figur 1.1a, viser liknende variasjon siden 2008, men har økt svakt og er i 2019 vel 59 milliarder 2019-kroner høyere enn i 2008. Utviklingen preges av at ulike forhold trekker i hver sin retning. Figur 1.2 viser akkumulerte bidrag til veksten i disponibel realinntekt for Norge siden 2008, målt i 2019-priser. Den heltrukne linjen viser utviklingen i samlet disponibel realinntekt, som i 2009 hadde falt med 325 milliarder 2019-kroner fra 2008. Disponibel realinntekt vokste deretter fram til 2014, og var allerede i 2012 over nivået i 2008. Deretter har den variert noe fram til 2019.

To forhold er særlig viktige for utviklingen i disponibel realinntekt gjennom denne perioden. For det første er prisutviklingen på råolje og naturgass av avgjørende betydning. Nedgangen i disponibel realinntekt for Norge i 2009 skyldtes i hovedsak prisfallet på råolje og naturgass, som alene trakk ned inntekten med 240 milliarder 2019-kroner dette året. Det negative bidraget fra olje- og gassprisene ble gradvis redusert de første årene deretter. Allerede i 2011 var prisene på råolje og naturgass på høyde med nivået i 2008, og oppgangen fortsatte fram til 2014. Dermed økte disponibel realinntekt. Til gjengjeld falt oljeproduksjonen noe år for år, og det

negative bidraget var i 2012 kommet opp i 81 milliarder 2019-kroner. Sommeren 2014 falt imidlertid oljeprisen brått, og det trakk disponibel realinntekt ned. Prisene har siden ikke kommet opp på nivået fra 2008. I 2019 trekker dermed lavere oljepris og lavere olje- og gassproduksjon ned den disponible realinntekten med til sammen nesten 414 milliarder kroner, sammenliknet med nivået i 2008. Etter 2014 svekkes også disponibel inntekt av bytteforholdstap på andre varer, som følge av at kronekursen har svekket seg mot valutaen til våre handelspartnere.

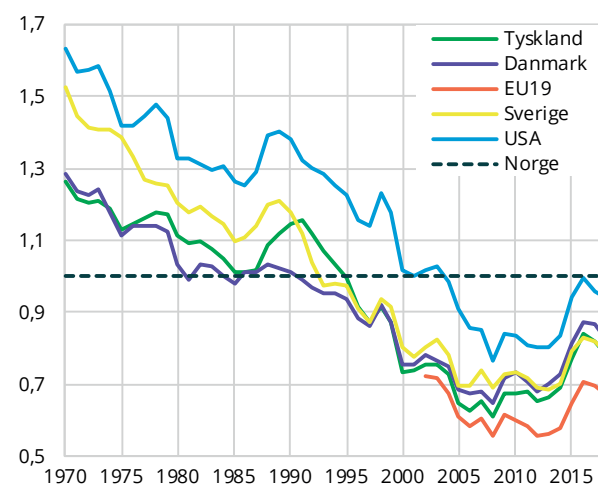
Det andre forholdet som over tid har stor betydning for disponibel realinntekt, er veksten i produksjon i fastlandsøkonomien. Denne falt i 2009 som følge av fallet i etterspørselen under finanskrisen, men deretter har den vokst jevnt år for år. I 2019 hadde produksjonsveksten i fastlandsøkonomien samlet sett trukket opp disponibel realinntekt med 413 milliarder kroner siden 2008.

Mens det har vært en liten oppgang i disponibel realinntekt for Norge, er disponibel realinntekt per innbygger fortsatt litt lavere enn i 2008. Det skyldes flere forhold. Norge har bak seg en periode med rask befolkningsvekst, særlig i årene 2007 – 2014, se kapittel 2.1. Inntektene fra oljeutvinning påvirkes i liten grad av folketallet. Betydningen av disse inntektene for disponibel realinntekt *per innbygger* reduseres dermed av befolkningsvekst. Videre har yrkesdeltakelsen falt, slik at en mindre del av befolkningen tar del i arbeidslivet. På tross av en oppgang i 2019, er andelen fortsatt lavere enn i 2008, se kapittel 2.2. Det siste negative bidraget kommer fra lavere produktivitsvekst. Denne utviklingen har gjort seg gjeldende i de fleste industrilandene, se kapittel 1.2. Når færre deltar i produksjonen, samtidig som produktiviteten vokser langsommere, dempes veksten i disponibel realinntekt per innbygger.

Inntekt og konsum per innbygger i Norge sammenliknet med andre land

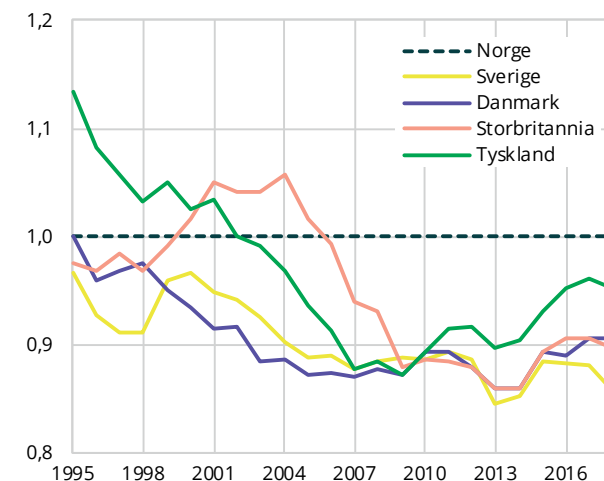
Norge har gått fra å være et middels rikt OECD-land i 1970 til å være blant de rikeste i dag. Denne utviklingen gjenspeiles i figur 1.3 som viser kjøpekraftsjustert nasjonalinntekt per innbygger i Danmark, Tyskland,¹ Sverige, USA og EU19 sammenliknet med Norge. I 1970 var nivået i USA 1,63 ganger høyere enn i Norge. En tolkning av dette forholdet er at gjennomsnittsinntekten i USA hadde råd til å kjøpe 63 prosent flere «kurver» med et gitt innhold av ulike varer og tjenester enn det gjennomsnittsnordmannen hadde råd til. Inntekten per innbygger i Sverige, Danmark og Vest-Tyskland i 1970 muliggjorde henholdsvis 53, 28 og 26 prosent høyere kjøp av varer og tjenester enn i Norge. I dag er bildet helt annerledes. Inntektsnivået i Norge passerte nivået i Sverige og Danmark på begynnelsen av 1990-tallet. Nivået i Vest-Tyskland ble passert

Figur 1.3. Nasjonalinntekt per innbygger. Indeks. Norge=1. Kjøpekraftsjustert

Kilde: OECD.

Figur 1.4. Personlig konsum per innbygger. Indeks. Norge=1. Prisnivåjustert

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

på midten av 1990-tallet, og nivået i USA ble passert i 2004.

Fra 2008 til 2013 var de relative inntektsforskjellene mellom landene stort sett stabile. Nasjonalinntekten falt i Norge, men det gjorde den også i andre land etter finanskrisen. I denne perioden lå kjøpekraften av inntekten per innbygger i Norge mellom 20 og 30 prosent over nivået i USA, og den var om lag 40 til 60 prosent over nivåene i Danmark, Sverige og Tyskland. Sammenliknet med EU19 hadde Norge en inntekt som var om lag 60 til 80 prosent høyere.

Etter 2014 har imidlertid nasjonalinntekten i Norge falt relativt til de andre landene i figuren. Bevegelsen er noenlunde lik mot alle landene, noe som reflekterer at det er særnorske forhold som har ført til at inntektene i Norge har gått ned.

Siden en del av Norges inntektsopptjening er basert på uttak av en ikke-fornybar ressurs, vil det relative

¹ Tyskland er Vest-Tyskland inntil 1990 for deretter å bli summen av Vest- og Øst-Tyskland etter gjenforeningen.

inntektsnivået mot andre land isolert sett overvurdere forskjellene i levestandard framover i tid. Dette motvirkes i noen grad av at en del av den norske inntektsøkningen har blitt spart, gjennom oppbygging av utenlandsformuen i oljefondet. Det innebærer at selv om Norge har fått et høyt inntektsnivå, har ikke det slått ut i en like sterk oppgang i det løpende forbruket, samtidig som inntektene fra fondet vil kunne understøtte forbruk også når petroleumproduksjonen etter hvert avtar mot null. Figur 1.4 viser utviklingen i personlig konsum per innbygger i Norge sammenliknet med Danmark, Tyskland, Sverige og Storbritannia, justert for forskjeller i prisnivå. Personlig forbruk omfatter både konsum i husholdningene (som noen ganger omtales som «privat konsum») og det individuelle konsumet i stats- og kommuneforvaltningen samt i ideelle organisasjoner. Dermed fanger dette målet opp at det offentlige ansvaret for å levere velferdstjenester varierer mellom land. I noen land vil for eksempel utdanning være et privat ansvar, og dermed inngå i konsumet i husholdningene, mens det i andre land er et offentlig ansvar, og inngår i individuelt offentlig konsum.

Selv om utviklingen i personlig konsum over tid minner om utviklingen i nasjonalinntektene, er forskjellene mindre. Før oljeprisfallet i 2014 var for eksempel nasjonalinntekten per innbygger i Sverige under 70 prosent av nivået i Norge, men personlig konsum lå litt under 85 prosent av nivået i Norge. I 2018 tilsvarte nasjonalinntekten nær 80 prosent av nivået i Norge, mens personlig konsum utgjorde litt over 85 prosent. Det reflekterer at den relative nedgangen i norske inntekter ikke fikk fullt gjennomslag til relative konsumnivåer.

Sparing av inntekter og balanse i utenriksøkonomien

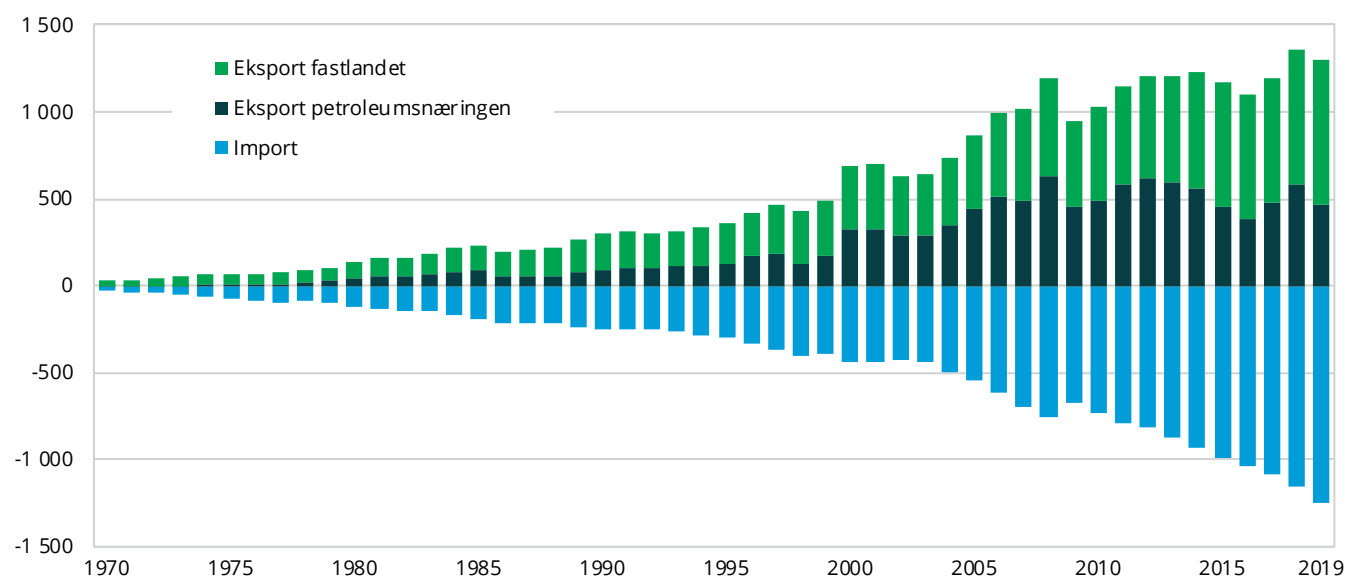
Olje- og gassutvinning har gitt et vesentlig bidrag til veksten i nasjonalinntekten. Med opprettelsen av Statens petroleumsfond (i dag Statens Pensjonsfond utland – SPU) ble det lagt til rette for at ikke hele den løpende petroleumrenten på statens hånd ble brukt til å finansiere utgifter på statsbudsjettet. Fra 1996 ble deler av statens netto kontantstrøm overført til fondet. Handlingsregelen for finanspolitikken fra 2001 sikter mot at hele kontantstrømmen overføres til fondet, som har sine investeringer i utlandet. Overføringene fra fondet tilbake til statsbudsjettet skal over tid svare til forventet realavkastning av plasseringene. Oppbygging av finansiell formue i utlandet har vært ledsaget av store overskudd på vare- og tjenestebalansen over mange år.

Figur 1.5 viser utviklingen i eksport og import og at olje- og gasseksporten tidvis har utgjort nær halvparten av den samlede norske eksporten. En vesentlig del av disse eksportinntektene har tilfalt staten, dels gjennom skattlegging og dels gjennom statens direkte eierinteresser i oljevirksomheten.

Eksportinntektene fra petroleumsvirksomheten har avtatt noe de siste årene, og falt fra 2018 til 2019. Samtidig har importen til Norge økt, og konsekvensen er at overskuddet på vare- og tjenestebalansen i 2019 bare var på 50 milliarder kroner, se tabell 1.2. Det er det laveste på flere år.

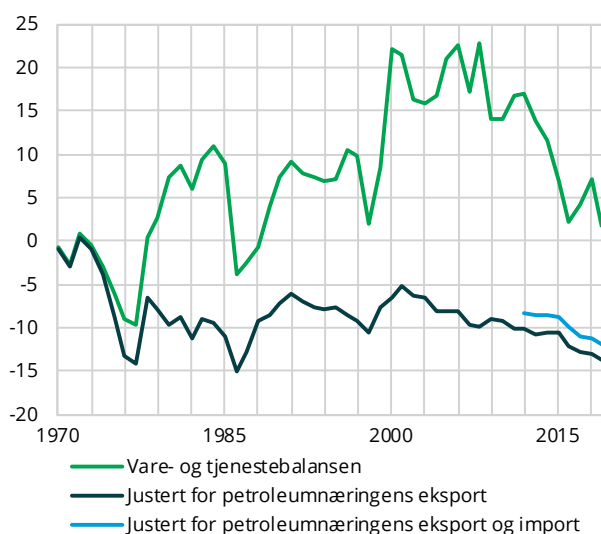
Utviklingen i 2019 var preget av produksjonsstans på noen felt i Nordsjøen grunnet vedlikeholdsarbeider. Ser man på utviklingen over noe tid, er det imidlertid tydelig at vi har bak oss en periode med svært store overskudd på vare- og tjenestebalansen. Målt som andel av BNP for Fastlands-Norge var overskuddene særlig store

Figur 1.5. Petroleumsnærings og fastlandets eksport og import siden 1970. Målt i millioner løpende kroner

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 1.6. Vare- og tjenestebalansen. Målt i prosent av BNP Fastlands-Norge. Løpende priser

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Boks 1.1. Utenriksregnskapet

I utenriksregnskapet registreres for det første lønn mottatt av nordmenn for arbeid utført i regi av utenlandske arbeidsgivere og tilsvarende lønn til utlendinger ansatt av norske arbeidsgivere. Et eksempel på det siste er lønn til utenlandske sjøfolk på norske skip. For det andre registreres løpende formuesinntekt i form av renter, aksjeutbytte og andre former for utbytte. Dette inkluderer reinvestert fortjeneste eller tilbakeholdt overskudd i datterselskaper i utlandet, og tilsvarende for utenlandskontrollerte datterselskaper i Norge. Reinvestert fortjeneste er den delen av overskudd i selskaper som investorer har eierandeler i, som ikke utbetales som utbytte i en periode. Summen av utbytte og reinvestert fortjeneste uttrykker således en samlet løpende inntekt av eierskap i utenlandsk/norsk næringsliv. Den tredje hovedkategorien utgjøres av løpende inntektsoverføringer der mot-taker ikke gir noen gjenytelse.

i årene 2000-2014. Det skyldes delvis høye olje- og gasspriser disse årene.

Utenom olje- og gasseksporten, og justert for direkte import til utvinningsnæringen, har Norge hatt et betydelig underskudd på vare- og tjenestebalansen siden 1970-tallet, se figur 1.6.² Målt som andel av BNP Fastlands-Norge var dette underskuddet på sitt laveste i 2001, og deretter har det økt gradvis.

De siste årene har Norge hatt et overskudd på rente- og stønadsbalansen. Overskuddet økte fra 47 milliarder kroner i 2018 til 90 milliarder kroner i 2019, se tabell 1.2. Norge mottok store formuesinntekter i form av renter og aksjeutbytte i både 2018 og 2019, som i stor grad skyldtes oljefondet. Samtidig hadde også utlandet store rente- og utbytteinntekter fra Norge.

Tabell 1.2. Bruttostørrelser i Norges drifts- og kapitalregnskap overfor utlandet

	Mrd. kroner		Prosentandeler av disponibel inntekt	
	2018	2019	2018	2019
Eksport i alt	1357	1301	45,7	43,6
Import i alt	1152	1251	38,8	41,9
Vare- og tjenestebalansen	205	50	6,9	1,7
Inntekter fra utlandet	419	455	14,1	15,2
Lønn	5	5	0,2	0,2
Renter	142	152	4,8	5,1
Aksjeutbytte mv.	246	246	8,3	8,2
Reinvestert fortjeneste	-18	5	-0,6	0,2
Løpende overføringer	44	47	1,5	1,6
Utgifter til utlandet	372	366	12,5	12,3
Lønn	36	41	1,2	1,4
Renter	101	110	3,4	3,7
Aksjeutbytte mv.	103	109	3,5	3,6
Reinvestert fortjeneste	34	1	1,1	0,0
Løpende offentlige overføringer	41	45	1,4	1,5
Andre løpende overføringer	57	60	1,9	2,0
Rente- og stønadsbalansen	47	90	1,6	3,0
Driftsbalansen overfor utlandet	252	140	8,5	4,7
Kapitaloverføringer mv., netto	1	1	0,0	0,0
Netto finansinvestering	251	139	8,5	4,7

Uoverensstemmelser i tabellen skyldes avrunding.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Norge hadde lenge et underskudd på rente- og stønadsbalansen, og overskuddet har først oppstått etter at oljefondet har begynt å få betydelige inntekter på sine investeringer. Inntektene består av utbytteutbetalinger på aksjer, avkastning på rentepapirer, samt avkastning på eiendomsinvesteringer.

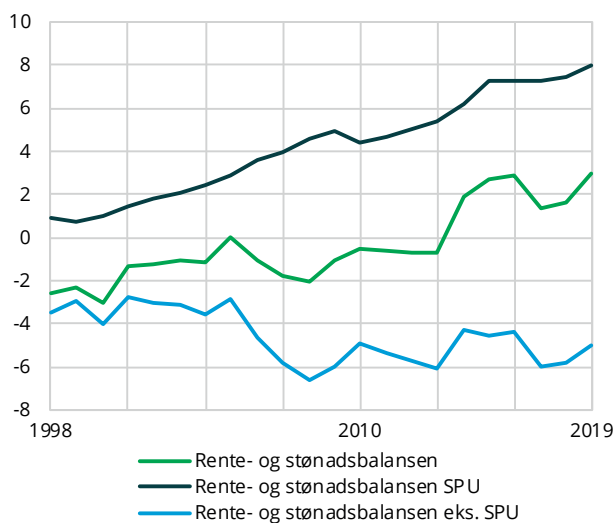
Markedsverdien til fondets investeringer kan endre seg mye i løpet av ett år grunnet endringer i valuta-kurser og prisene på de ulike verdipapirene fondet er investert i. Fra starten på 2019 og fram til utgangen av året bidro omvurderinger til en økning i fondsverdi på knapt 1 600 milliarder kroner, hvorav valutakursendringer bidro til en økning på drøyt 100 milliarder. Slike omvurderinger registreres ikke på rente- og stønadsbalansen.

Figur 1.7 viser hvordan de løpende inntektene til oljefondet gradvis har økt over tid, slik at de i 2019 tilsvarte 8 prosent av BNP Fastlands-Norge. Det tilsvarer omtrent anslaget for det oljekorrigerte underskuddet på statsbudsjettet i 2019, se kapittel 3.1. Inntektene til fondet har bidratt til at rente- og stønadsbalansen fra 2014 av har vært positiv, og dermed til at Norges samlede disponible realinntekt har blitt trukket opp (se også figur 1.1).

Det er verdt å merke seg at samtidig som rente- og stønadsbalansen trekkes opp av stadig høyere inntekter fra investeringene i oljefondet, trekker andre størrelser i motsatt retning. Rente- og stønadsbalansen utenom oljefondet viste i 2019 et underskudd tilsvarende 5

² Anslag for import til petroleumsnæringene bygger på Brasch, T., Hungnes, H. og Strøm, B. (2019) «Ringvirkninger av petroleumsnæringen i norsk økonomi», Rapporter 2019/37, Statistisk sentralbyrå.

Figur 1.7. Rente og stønadsbalansen for Norge og SPU. Målt som prosent av BNP Fastlands-Norge. Løpende priser

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

prosent av BNP for Fastlands-Norge, som utgjør 152 milliarder kroner. Dette underskuddet har økt siden tidlig på 2000-tallet, og har stort sett ligget mellom 4 og 6 prosent av BNP for Fastlands-Norge siden 2006.

Det økende underskuddet på rente- og stønadsbalansen utenom oljefondet skyldes i hovedsak at utenlandske investorer i Norge mottar høyere renter, aksjeutbytter og reinvestert fortjeneste. Dette kan skyldes flere forhold, men statistikk for avkastning på utenlandske direkteinvesteringer tyder på at de siste årene har vært særlig høy avkastning på utenlandske eiers investeringer i olje- og gassutvinning. Det kan ha bidratt til å trekke opp underskuddet på rente- og stønadsbalansen, og reflekterer at en andel av den høye avkastningen i næringen tilfaller private eiere – og noen av disse er utlendinger. En skal imidlertid være oppmerksom på at det utenlandske eierskapet har økt i norsk næringsliv generelt, og det bidrar sannsynligvis også til at renter og aksjeutbytter til utlandet har gått opp. Også lønn til utlandet har gått noe opp siden tidlig på 2000-tallet, noe som henger sammen med økt arbeidsinnvandring etter utvidelsene av EU i 2004 og 2007. Det er imidlertid av mindre betydning enn formuesinntektene.

Den samlete driftsbalansen for Norge viste et overskudd på 140 milliarder kroner i 2019, ned fra 252 milliarder i 2018. Oljeeksporten var på 453 milliarder kroner. Det innebærer at driftsbalansen utenom oljeeksport var negativ, på tross av at inntekter i SPU ga et overskudd på rente- og stønadsbalansen.

Underskuddet utenom petroleumseksport var på vel 416 milliarder kroner, tilsvarende 13,7 prosent av BNP for Fastlands-Norge. Dette underskuddet har økt jevnt fra 2001. Veksten i underskuddet er i tråd med hvordan petroleumseksporten er tenkt forvaltet: Staten bygger opp en utenlandsformue i oljefondet, og avkastningen på denne formuen kan finansiere et underskudd på den øvrige driftsbalansen mot utlandet. Det finanspolitiske

rammeverket legger til rette for at Norge over tid skal kunne benytte inntektene i SPU til å dekke et underskudd på den øvrige driftsbalansen, slik at det er balanse i utenriksøkonomien.

Det er interessant å vurdere hvor stort underskudd på vare- og tjenestebalansen som kan finansieres med overskuddet oljefondet gir på rente- og stønadsbalansen. Da må man justere for at en del av importen går direkte til utvinningsnæringen. Underskuddet på vare- og tjenestebalansen når vi justerer både for oljeeksport og direkte import til utvinningsnæringen, var i 2019 på 359 milliarder kroner, tilsvarende 11,8 prosent av BNP for Fastlands-Norge. Det var altså fortsatt vesentlig større enn inntektene fra oljefondet på rente- og stønadsbalansen, som var på 242 milliarder kroner, tilsvarende 8,0 prosent av BNP for Fastlands-Norge.

Det er samtidig viktig å huske på at det går store leveranser fra næringslivet på fastlandet til petroleumsnæringene. I 2019 anslås disse å tilsvare 5,4 prosent av BNP for Fastlands-Norge, eller 164 milliarder kroner.³ Denne ressursbruken ville hatt en alternativ anvendelse dersom vi ikke hadde hatt olje- og gassutvinning på sokkelen. Dersom de i sin helhet hadde kunnet omstille seg fra leveranser til utvinning og over til eksport, eller til å erstatte import, ville det redusert underskuddet på vare- og tjenestebalansen tilsvarende mye. Regnestykket vil da være at et underskudd på vare- og tjenestebalansen utenom olje- og gasseksport og direkte import blir redusert fra 11,8 til 6,4 prosent av BNP Fastlands-Norge. Det ville dermed være lavere enn inntektene fra investeringene i oljefondet.

I regnestykket måtte en imidlertid også ta med underskuddet på rente- og stønadsbalansen utenom oljefondet, som i 2019 tilsvarte 5,0 prosent av BNP for Fastlands-Norge. Det ville ført til at den samlede driftsbalansen viste et underskudd tilsvarende 3,4 prosent av BNP for Fastlands-Norge. Regnestykket er hypotetisk, for en nedbygging av oljeutvinningen ligger noe fram i tid. En rekke forhold er usikre, herunder hvordan næringslivets omstilling vil forløpe. Underskuddet på rente- og stønadsbalansen utenom SPU kan vise seg å være forbigående. Dersom det er av mer varig art, må det imidlertid over tid motsvares av et noe høyere overskudd på vare- og tjenestebalansen.

1.2. Produktivitetsvekst

Over tid har det viktigste bidraget til velstandsveksten i Norge vært at produktiviteten har økt. Petroleumsutvinningen har gitt store inntekter fra 2000-tallet og framover, men dette overskygges likevel av større avkastning på arbeidsinnsatsen og den realkapitalen som settes inn i produksjonen. Fra midten av 2000-tallet har imidlertid produktivitetsveksten avtatt i Norge, som i de fleste andre industriland.

³ von Brasch, T., Hungnes, H. og Strøm, B. (2019) «Ringvirkninger av petroleumsnæringen i norsk økonomi», Rapporter 2019/37, Statistisk sentralbyrå.

Boks 1.2. Grunnrenten i akvakultur og vannkraft 1984 - 2018

Inntekter fra naturressurser er knyttet til begrepet ressursrente eller grunnrente. Grunnrenten er den inntekten fra å utnytte en naturressurs som blir igjen etter at alle nødvendige innsatsfaktorer har fått sin markedsmessige avlønning. Grunnrenten er altså merinntekten av å disponere en naturressurs, eller med andre ord; det man tjener utover det man normalt ville ha tjent ved å investere realkapital og humankapital i andre virksomheter.

Kort fortalt kan naturressurser gi positiv grunnrente på grunn av begrenset tilgang på ressursene, eller sagt på en annen måte; den begrensede tilgangen hindrer fri etablering som ellers ville ha presset overskuddet fra driften ned mot normal-avkastningen på kapital. I noen tilfeller kan grunnrenten være negativ fordi det er for kostbart å utvinne ressursen eller fordi måten uttaket av ressursen er organisert medfører for høye kostnader og et uheldig nivå på uttaket slik at grunnrenten blir null. Den såkalte allmenningens tragedie er et eksempel på det siste.

Spesielt høy avkastning ved utnyttelse av naturressurser har gjort det aktuelt med ekstrabeskatning av de mest lønnsomme naturressursnæringene. Begrunnelsen er at en stor del av ekstraavkastningen ved utnyttelsen av naturressursene bør tilfalle fellesskapet som stiller naturressursene til disposisjon. Her ser vi nærmere på spørsmålet om det finnes en grunnrente i akvakultur og kraftproduksjon hvor grunnrenten er en ekstraavkastning definert som salgsinntekten minus råvarekostnader, lønnskostnader, kapitalslit og normalavkastning på investert kapital.

Figur 1 viser grunnrenten i kraftproduksjon for perioden 1984 til 2018. For kapitalkostnadene bruker vi i utgangspunktet et avkastningskrav på 4 prosent. På sitt høyeste har altså grunnrenten vært i overkant av 30 milliarder. I 2018 var grunnrenten også 30 milliarder. Grunnrenten var ikke spesielt høy fram til 2000-tallet. I enkelte år var den til og med negativ, slik som i 1988 og 1994. Ser vi på de 10 siste årene har grunnrenten i gjennomsnitt vært på rundt 21 milliarder. Hvorfor stiger grunnrenten så kraftig på 2000-tallet? Hovedforklaringen er økte priser på kraft, i hvert fall for perioden 2000-2018. Som følge av økt handel med elektrisitet (økt eksport/import) ut og inn av Norge har gjennomsnittsprisen økt og ligger nærmere prisen i de landene vi handler med. Det gir økt grunnrente i kraftproduksjon.

Figur 2 viser grunnrenten i akvakultur. For kapitalkostnadene bruker vi også nå i utgangspunktet et avkastningskrav på 4 prosent. Siden 2016 har grunnrenten vært i overkant av 20 milliarder. Grunnrenten var ikke spesielt høy fram til 2000-tallet.

I noen år var den til og med negativ, slik som f.eks. i 1986 og 1996. Så i en periode fra 2000 til 2012 svingte den kraftig. Etter 2012 har grunnrenten steget markert, og de tre siste årene har den vært på over 20 milliarder. I gjennomsnitt fra 2000 til 2018 ligger grunnrenten på over 6 milliarder, og da er de svake årene fra 2001 til 2004 inkludert. Ser vi på de 10 siste årene har grunnrenten i gjennomsnitt vært på rundt 11 milliarder. Hvorfor stiger grunnrenten så kraftig fra rundt 2012? Hovedforklaringen ser ut til å være økte priser på laks (og ørret). Lakseprisene var også høye på 1990-tallet, men da ser det ikke ut til at næringen i samme grad klarte å utnytte seg av dette. Det er nærliggende å tenke seg at dette har sammenheng med at kostnadene var høye.

Det klart viktigste tallet som det kan være uenighet om i disse beregningene er hva normalavkastningen på kapital bør settes til. Vi ser derfor på to alternative avkastningsrater for kapitalbeholdningen; en flat sats på 7 prosent tilsvarende den som brukes av Olje- og energidepartementet til å vurdere plan for utbygging og drift av petroleumsforekomster og løpende kapitalavkastning i industrien.

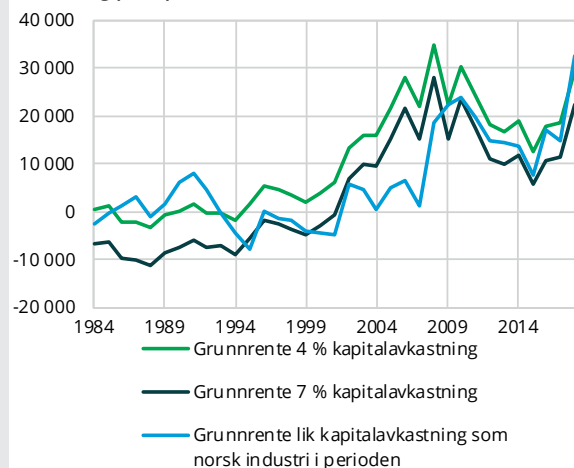
Figur 1 viser at for perioden 2002 til 2018 er grunnrenten i kraftproduksjon gjennomgående positiv for begge de alternative avkastningsratene. Vi ser at grunnrenten er lavere enn i vårt basialternativ med 4 prosent rate. Årsaken er at kraftproduksjon er en kapitalintensiv næring i likhet med industrien. Derfor synes vi det er mest riktig å bruke kapitalavkastningen i industrien som alternativkostnad for kapitalen i næringen. De siste 10 årene, det vil si fra 2009, gir denne alternativkostnaden på kapital en positiv gjennomsnittlig grunnrente i kraftproduksjon på om lag 18 milliarder pr. år. Dette er litt lavere enn i vårt basialternativ.

Figur 2 viser at konsekvensene av å bruke en alternativ avkastningsrate slår mindre ut i akvakultur enn for kraftproduksjon, fordi akvakultur er en mindre kapitalintensiv næring. Ser vi på de 10 siste årene har grunnrenten i gjennomsnitt vært på rundt 11 milliarder også når vi bruker alternative avkastningsrater. Grunnrenten er også fortsatt på over 20 milliarder de siste tre årene. En robust konklusjon er at det har vært en betydelig grunnrente i både akvakultur og kraftproduksjon siden år 2000.

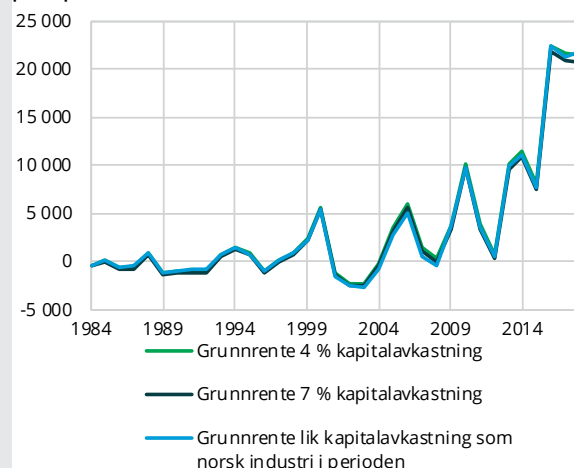
Referanser:

Mads Greker og Lars Lindholt (2019): Grunnrenten i norsk akvakultur og kraftproduksjon fra 1984 til 2018, Rapporter 2019/34, Statistisk sentralbyrå.

Figur 1. Grunnrente i kraftproduksjon ved ulike krav til avkastning på kapitalen

Figur 2. Grunnrente i akvakultur ved ulike krav til avkastning på kapitalen

Produktivitet er et mål på hvor mye som blir produsert i forhold til ressursinnsatsen. Faglitteraturen om produktivitetmåling tolker ofte produktivitsvekst som positive skift i sammenhengen mellom hvor mye en virksomhet maksimalt kan produsere og faktorinnsatsen, for eksempel som følge av forbedringer knyttet til teknologi, endrete organisasjonsformer og kunnskap. Produktivitsanalyse ser hovedsakelig på beskrivelse av trender, det vil si endringer som går i samme retning, men så sakte at det typisk kreves mange år før effekten synes. Størrelsen på slike langsiktige endringer påvirkes nærmest per definisjon lite av kortsiktige variasjoner rundt trenden. Dette langsiktige perspektivet er derfor det mest relevante når man skal forklare hvorfor produktiviteten og inntekten per innbygger er så mye høyere i dag enn den var for flere tiår siden. Det er også mest relevant når man sammenligner produktivitet mellom land. Det vanligste og enkleste produktivitsbegrepet er arbeidsproduktivitet (AP) som måler produksjon per enhet arbeidsinnsats. Dette skyldes blant annet at det er lettere å forstå og måle enn andre produktivitsbegreper. Samtidig er det slik at AP kan vokse som følge av økt innsats av kapital og andre ressurser – uten økt evne til å produsere mer for gitt samlet ressursinnsats. For å bøte på dette problemet brukes produktivitsmål som omfatter flere innsatsfaktorer, ofte kalt total faktorproduktivitet (TFP).

For næringer måles produksjonen ved begrepene bruttoproduksjon eller bruttoprodukt. Jo grovere næringsinndelingen er, desto mer relevant er bruttoprodukt fremfor bruttoproduksjon, og for hele økonomien er bruttoprodukt enerådende i faglitteraturen. I dette kapitlet benyttes produktivitet basert på bruttoprodukt. TFP beregnes da ved å inkludere innsats av arbeidskraft og realkapital, mens råvarer, energi og annen produktinnsats holdes utenfor.

En del av den økonomiske aktiviteten skaper produkter som ikke omsettes i et marked. Det gjelder særlig produksjonen i offentlig forvaltning, også når den rettes mot å produsere velferdstjenester som også er tilgjengelige på markedsmessige vilkår. For slik produksjon måles verdien av bruttoproduktet ut fra kostnadene ved faktorinnsatsen. Når man måler produksjonen som

summen av kostnadene vil standard metoder ikke gi en reell produktivitsutvikling. De siste årene er det gjort framskritt med å måle volumutviklingen på de offentlige tjenestene mer direkte. Dette blir nå gjort for områder som helse, omsorg og utdanning. Imidlertid er det flere utfordringer blant annet knyttet til kvalitetsendringer på tjenestene. Kvalitet skal inngå som en volumkomponent, men er vanskelig å observere. I dette kapitlet konsentreres derfor oppmerksomheten om produktivitet i markedsrettet virksomhet. Unntaket er den internasjonale sammenligningen, hvor tall for totaløkonomien anvendes, jf. figurene 1.8-1.11.

For flere typer markedsrettet produksjon, særlig tjenester, er det vanskelig å dekomponere veksten i produksjonsverdi i henholdsvis prisvekst og volumvekst. I grunnrentenæringer som for eksempel olje- og gassutvinning, vil endringer i målt produktivitet kunne inneholde andre effekter enn det man normalt tenker på med produktivitsutvikling. De følgende analysene viser tall både for markedsrettede fastlandsnæringer i alt og for hovednæringer.

Produktivitsvekst over konjunktorene

Produktivitsveksten vil normalt øke under oppgangs-konjunkturer og falle under nedgangskonjunkturer. Konjunkturreffekter bør i størst mulig grad fjernes når en vil anslå den underliggende produktivitsveksten, det vil si den som i hovedsak kan antas å reflektere forbedringer av teknologi og kunnskap. En måte å gjøre dette på er å beregne gjennomsnittlige vekstrater over perioder som strekker seg fra en konjunkturtopp til den neste. Tabell 1.3 viser den underliggende produktivitsveksten målt på denne måten for undergrupper av de markedsrettede fastlandsnæringene. Produksjonen er her målt ved bruttoproduktet, mens arbeidsinnsatsen er målt ved utførte timeverk.

Arbeidsproduktiviteten i de markedsrettede fastlandsnæringene vokste i gjennomsnitt med i overkant av 2 prosent i året fram til perioden 1999-2007.⁴ Etter 2007

⁴ Det er noen utfordringer med statistikkgrunnlaget for de første årene på 2000-tallet som kan føre til at produktivitsveksten denne perioden anslås noe for høyt. Hovedbildet er likevel at produktivitsveksten har avtatt fra tidlig på 2000-tallet.

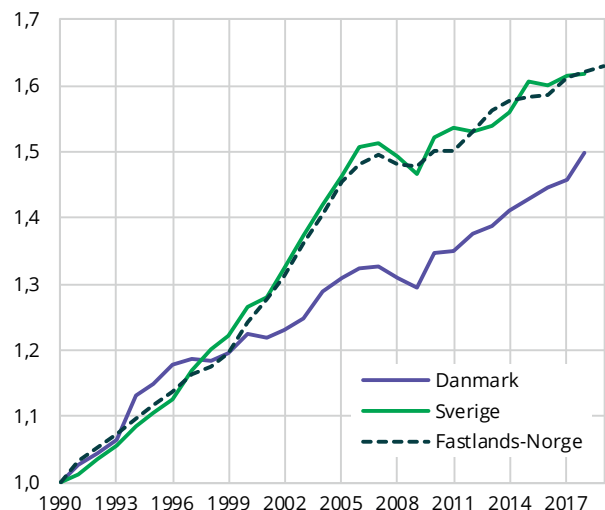
Tabell 1.3. Produktivitsvekst mellom konjunkturtopper i markedsrettede fastlandsnæringer. AP = Arbeidsproduktivitet, TFP = Total faktorproduktivitet. Gjennomsnittlige årlige vekstrater. Prosent

	1977-1986		1987-1998		1999-2007		2008-2013		2014-2019	
	AP	TFP	AP	TFP	AP	TFP	AP	TFP	AP	TFP
Markedsrettede næringer i alt	2,0	0,8	2,2	1,8	3,2	2,3	0,9	0,6	0,9	0,6
Industri	3,0	1,9	0,7	0,3	3,1	2,3	2,4	1,9	1,2	0,8
Annen vareproduksjon, hvorav	1,5	0,6	3,7	3,1	2,9	2,2	0,2	-0,4	-0,4	-1,0
Bygge- og anleggsvirksomhet	1,2	1,1	2,0	1,7	0,3	-0,4	-0,8	-1,0	0,2	0,2
Privat tjenesteyting	1,6	0,3	2,2	1,9	3,4	2,3	0,8	0,6	1,2	1,0
Varehandel	3,9	2,7	3,7	4,7	4,8	4,2	2,1	2,4	3,1	2,8
Innenlandsk transport	0,4	0,0	1,7	1,1	3,5	2,8	-0,2	-0,8	-1,3	-1,2
IKT-næringer ¹	2,2	0,4	4,5	4,5	5,9	5,9	3,9	3,4	0,6	0,0
Finansiering og forsikring	-0,9	-3,7	2,7	-0,8	7,4	5,7	0,5	0,7	4,1	5,5

¹ Inkluderer forlagsvirksomhet, telekommunikasjon og tjenester knyttet til IKT og informasjonstjenester.

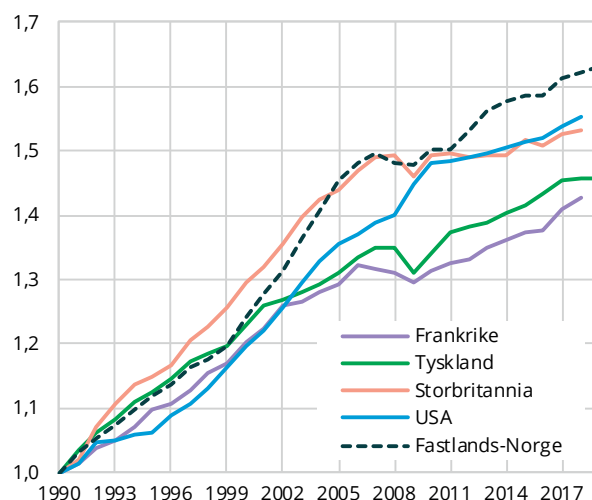
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 1.8. BNP i faste priser per timeverk. Indekser. 1990=1

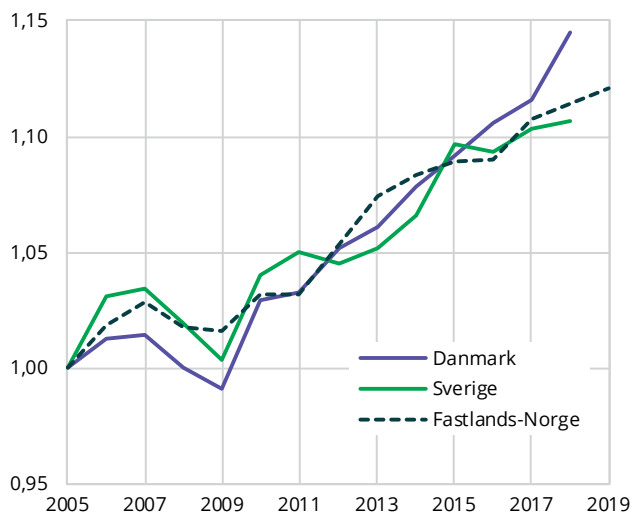
Kilde: OECD og Statistisk sentralbyrå (for Fastlands-Norge).

Figur 1.9. BNP i faste priser per timeverk. Indekser. 1990=1

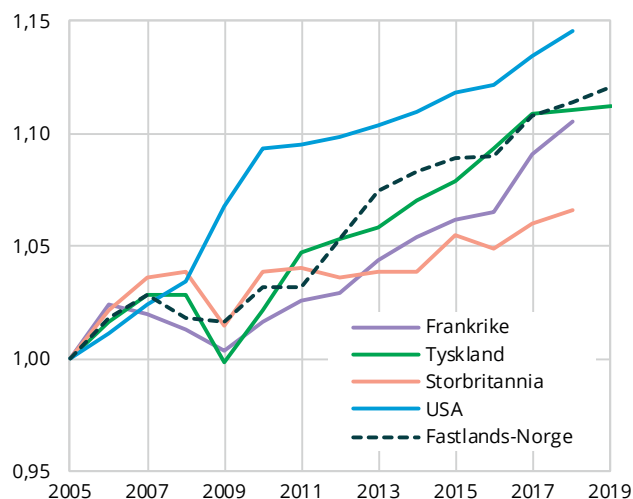
Kilde: OECD og Statistisk sentralbyrå (for Fastlands-Norge).

Figur 1.10. BNP i faste priser per timeverk. Indekser. 2005=1

Kilde: OECD og Statistisk sentralbyrå (for Fastlands-Norge).

Figur 1.11. BNP i faste priser per timeverk. Indekser. 2005=1

Kilde: OECD og Statistisk sentralbyrå (for Fastlands-Norge).

avtok veksttakten, og har i gjennomsnitt ligget rundt 0,9 prosent. Når veksten blir såpass mye lavere over lang tid, har det stor betydning for inntektsnivået.

Fallet i AP-veksten var ikke spesielt for Norge, se figurene 1.8 og 1.9. Fra 1990 til rundt 2005 utviklet nivået på produktiviteten i Fastlands-Norge seg i raskere takt enn i andre industriland. Utover på 2000-tallet har veksten vært langsommere. Figur 1.10 og 1.11 forstørker bildet av utviklingen siden 2005, og viser at USA, men også Danmark de siste årene, har hatt en noe sterkere utvikling i arbeidsproduktiviteten enn Fastlands-Norge.

Veksten i arbeidsproduktiviteten i *industrien* har ligget nær gjennomsnittsveksten av markedsrettede fastlandsnæringer, med unntak for perioden 1987-1998 da den var en del lavere og 2008-2013 da den var en del høyere. I *annen vareproduksjon* (primærnæringer, bygg og anlegg, kraft- og vannforsyning) var veksten i arbeidsproduktiviteten høyere enn veksten i de markedsrettede fastlandsnæringene fra slutten av 1980-tallet fram til

utgangen av 1990-tallet. Deretter har veksten stort sett vært lavere. Her trekker bygge- og anleggsvirksomheten klart ned, særlig fra midten av 1990-tallet. Denne næringen har også svak produktivitsvekst i andre europeiske land. Dette kan ha flere årsaker. Blant annet har den økende arbeidsinnvandringen gitt næringen god tilgang på arbeidskraft med relativt lavt lønnsnivå, men kanskje også lavere produktivitet på grunn av språkproblemer og begrenset kunnskap om norske byggemetoder.

Næringer som har hatt sterkere produktivitsvekst enn de andre markedsrettede næringene, er *varehandel*, *IKT-næringene*, og *finansierings- og forsikringsvirksomhet*. I inneværende konjunkturperiode, inkludert foreløpige tall for 2018 og 2019, har IKT-næringenes produktivitsvekst avtatt.

Total faktorproduktivitet

Når produksjon måles ved bruttoprodukt, beregnes TFP-vekst som forskjellen mellom veksten i

bruttoproduktet og en veid vekst i innsatsfaktorene arbeidskraft og realkapital. AP-veksten vil være lik vekst i realkapital per timeverk pluss TFP-veksten, under vanlige forutsetninger i produktivitetsmåling. Utviklingen i bruttoprodukt per timeverk skyldes derfor delvis at vi bygger mer og mer kapital. Følgelig vil TFP-veksten normalt være lavere enn AP-veksten.

Det har vært en tendens til at TFP-vekstens bidrag til veksten i arbeidsproduktiviteten har økt siden begynnelsen av 1980-tallet, se tabell 1.3. Over de siste konjunkturperiodene har dette bidraget avtatt noe, men det ligger fortsatt vesentlig høyere enn på 1970- og 80-tallet.

Realkapital og avkastning på realkapital

Moderne samfunn har bygget opp store beholdninger av realkapital. Selv om investeringsratene ikke lenger er like høye som i de første tiårene etter annen verdenskrig, øker kapitalbeholdningen fortsatt år for år. Ved utgangen av 2019 viser foreløpige tall at den totale verdien av realkapital i norsk økonomi beløp seg til vel 11 700 milliarder kroner.⁵ Til sammenligning var markedsverdien av oljefondet i overkant av 10 000 milliarder kroner på samme tidspunkt.

Nær tre fjerdedeler av realkapitalen i norsk økonomi består av bygninger og anlegg, jf. figur 1.12. Da er selve tomteverdien ikke regnet med. Om lag halvparten av dette er boliger, resten er andre bygninger og anlegg, herunder næringsbygg og offentlige bygg, samt infrastruktur som veier, jernbane, kraftlinjer mv. Bare 6 prosent av realkapitalen er maskiner og utstyr.

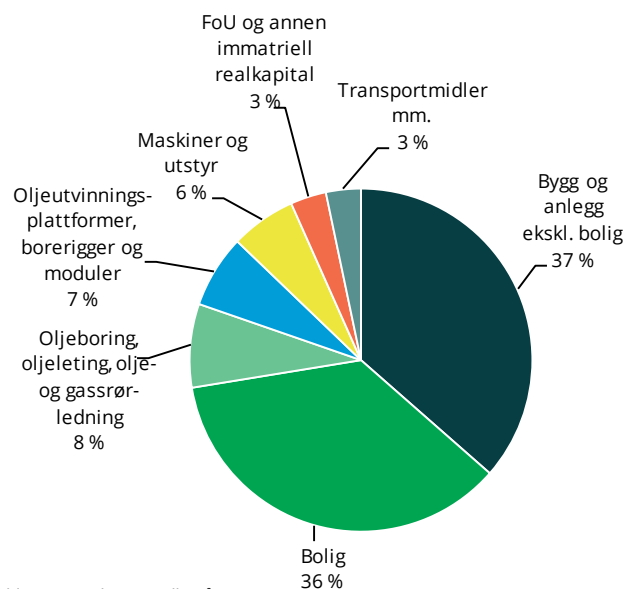
Norge har siden 1970-tallet bygget opp en betydelig realkapital knyttet til oljevirksomheten. Dette gjelder både plattformer, borerigger og moduler, så vel som gassrørledninger, oljeboring og -leting. Kapitalbeholdningen relatert til oljevirksomhet er i 2019 beregnet til å være mer enn dobbelt så stor som den knyttet til maskiner og utstyr på fastlandet.

I nasjonalregnskapet regnes også forskning og utvikling (FoU) og annen immateriell kapital (programvare, samt litterære og kunstneriske originalverk) som realkapital, og de tilhørende anskaffelsene regnes som investeringer. Veksten i FoU-kapital har funnet sted i mange næringer, i motsetning til andre kapitalarter som typisk har større forskjeller mellom næringene.⁶ FoU og annen immateriell realkapital utgjør om lag 3 prosent av den totale realkapitalbeholdningen, i 2019.

⁵ Kapitalbeholdning og kapitalslit beregnes i nasjonalregnskapet ved hjelp av årgangsmetoden (perpetual inventory method). Lange tidsreiser for investeringene ligger til grunn for beregningene, i tillegg til forutsetninger om bl.a. levetiden til de ulike kapitalobjektene. Metoden innebærer at kapitalbeholdningen i år t beregnes som sum av beholdningen i år $t-1$ og bruttoinvesteringer foretatt i år t , fratrasket kapitalslit i år t .

⁶ Liu, G. (2020): «Growth origins and patterns in the market economy of mainland Norway, 1997-2014». Chapter 9 i B. M. Fraumeni (Red.), *Measuring Economic Growth and Productivity*. Academic Press. 169-193.

Figur 1.12. Realkapitalbeholdning etter art. 2019. Prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Det ble til sammen utført FoU i Norge for 72,8 milliarder kroner i 2018. Kostnadene til FoU i næringslivet viste i 2018 tegn til stabilisering etter en periode på nesten ti år med sterk vekst, se figur 1.13. I løpende priser økte de med 2 prosent fra 2017, til 32,7 milliarder kroner. Målt i faste 2005-priser var det en liten nedgang på 1 prosent.⁷ Videre fulgte universitets- og høyskolesektoren, med 25,2 milliarder og instituttsektoren med 14,8 milliarder kroner i FoU-utgifter, målt i løpende priser. I faste priser innebar dette en vekst på 5 og 3 prosent. Totalt vokste FoU-investeringene med 5,2 og 1,7 prosent i løpende og faste priser fra 2017 til 2018.⁸

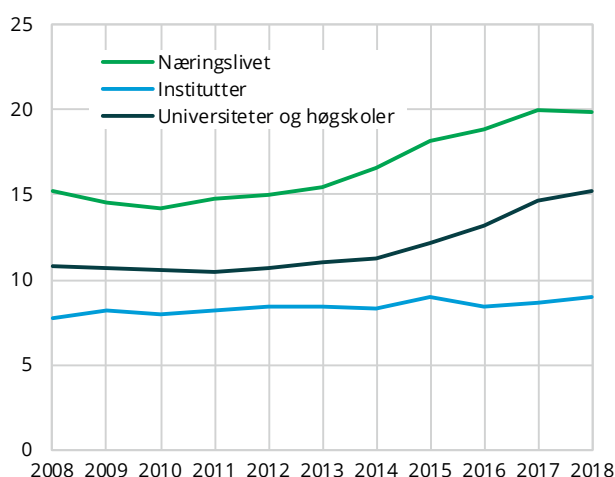
Sammensetningen av realkapitalbeholdningen er relativt stabil over tid. Det skyldes at mye av kapitalen har lang levetid, og det kreves store investeringer over mange år for å forskyve sammensetningen mellom de store hovedkategoriene. I 2010 utgjorde hovedkategoriene tilnærmet samme andeler av kapitalbeholdningen som i 2019. Humankapital i form av befolkningens utdanningsnivå og kunnskap, har økt over tid. Dette vil ikke reflekteres i kapitalbeholdningstallene, da nasjonalregnskapets beregninger ikke omfatter denne kapitalformen.

Investeringene i realkapital falt etter finanskrisen i 2008. Dette kommer frem av figur 1.14, som viser den akkumulerte veksten i realkapitalbeholdningen målt i faste priser. Veksten i denne størrelsen fra ett år til et annet tilsvarer nyinvesteringer fratrasket kapitalslit og eksport av brukt kapital. Bygg- og anleggsinvesteringer har hatt det største bidraget til veksten i realkapitalbeholdningen siden 2008. Oljeinvesteringene har også bidratt til veksten i kapitalbeholdningen, med unntak av i 2017 og 2018, da bidraget var negativt.

⁷ <https://www.ssb.no/teknologi-og-innovasjon/artikler-og-publikasjoner/stabilisering-i-naeringslivets-fou>

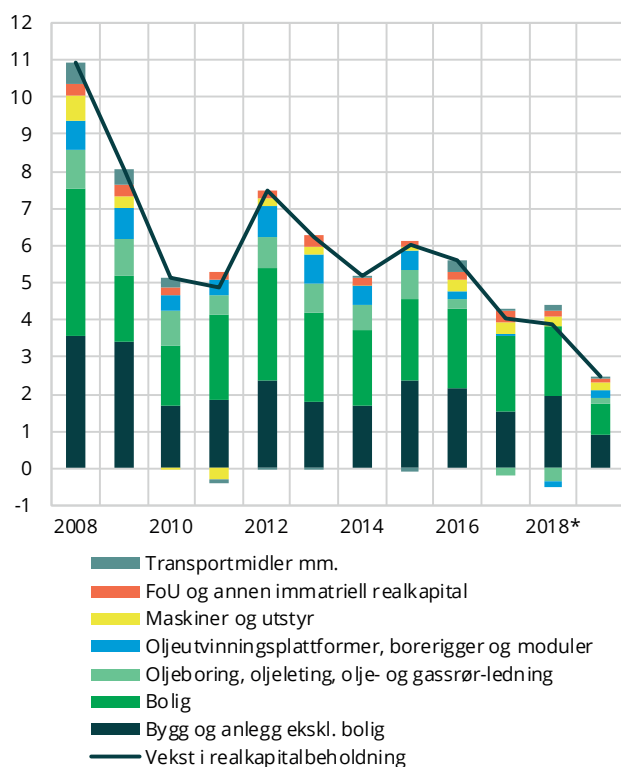
⁸ <https://www.nifu.no/fou-statistiske/fou-statistikk/hovedtall-2/>

Figur 1.13. Utvikling i FoU-investeringer, faste 2005-priser. Milliarder kroner

Kilde: NIFU og Statistisk sentralbyrå.

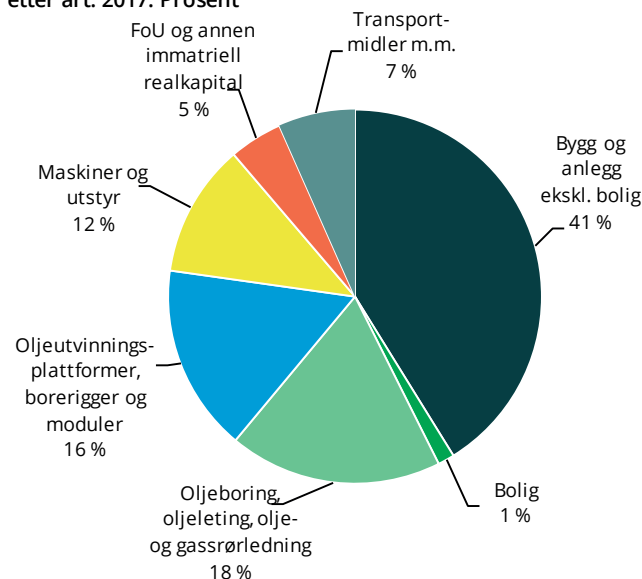
Figur 1.14. Bidrag til vekst i realkapitalbeholdning etter art. 2008-2019. Prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Realkapitalen har vært forholdsvis stabilt fordelt over tid mellom markedsrettet virksomhet, offentlig sektor og husholdningenes boligkapital. Det har likevel vært noe forskyvning: Markedsrettet virksomhet sto i 2017 for 43 prosent av kapitalbeholdningen, en nedgang på 4 prosentpoeng fra 2008. Offentlig forvaltning har på sin side hatt en oppgang på 2 prosentpoeng i samme periode, opp fra 18 prosent i 2008 til 20 prosent i 2017. Også andelen til husholdningenes boligkapital steg med 2 prosentpoeng, fra 34 prosent i 2008 til 36 prosent i 2017. Dette skyldes høyt investeringsnivå i offentlig forvaltning (se kapittel 3.2) og høye boliginvesteringer i

Figur 1.15. Realkapitalbeholdning i markedsrettet virksomhet etter art. 2017. Prosent

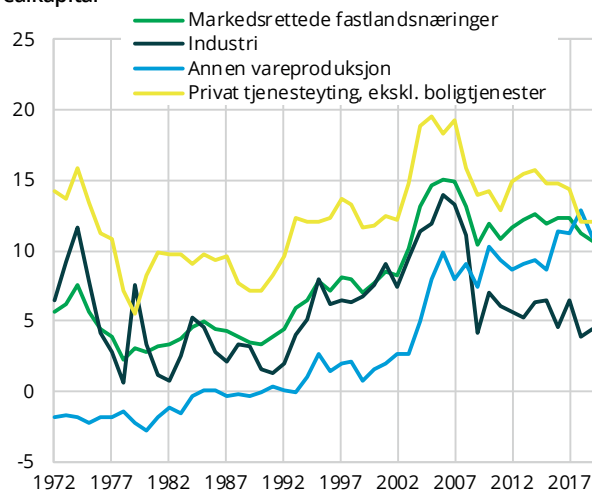
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

denne perioden, samtidig som næringslivets investeringer lenge har ligget under nivået fra 2008.

Mens husholdningene stort sett kun eier boligkapital, er offentlig forvaltnings realkapital for det meste i bygg og anlegg og omfatter ulike former for infrastruktur. Markedsrettet virksomhet eier ulike former for produksjonsutstyr, som anvendes i produksjonen av varer og tjenester som skal selges videre, se figur 1.15. Sammensetningen av denne realkapitalen reflekterer den særnorske næringsstrukturen, hvor hele en tredjedel av all kapital er knyttet direkte til oljeutvinning. Denne næringen er svært kapitalintensiv, men også lønnsom. Investeringene er langsiktige, og legger grunnlaget for oljeproduksjon mange år fram i tid.

Nettoavkastningen på investeringer i realkapital måles ved forholdet mellom driftsresultat og verdien av kapitalbeholdningen. Denne raten kan sammenlignes med en realrente, men vil typisk inneholde en risikopremie som er større enn ved bankinnskudd og plasseringer i obligasjoner. Det er også en viss sannsynlighet for at den estimerte kapitalavkastningen kan være for høy, da blant annet naturkapital ikke er regnet med som en del av kapitalbeholdningen, jf. boks 1.2.

Figur 1.16 viser at denne avkastningsraten økte fra vel 3 prosent i 1990 til 15 prosent i 2006 for markedsrettede fastlandsnæringer. Dette er et avkastningsnivå langt over det realrenten lå på i den samme perioden. Det høye nivået er riktignok i stor grad påvirket av driftsresultatet i finansnæringen. Oppgangen kom etter at avkastningen hadde falt i siste halvdel av 1970-tallet og endret seg relativt lite på 1980-tallet. Etter 2007 falt avkastningen markert, blant annet som følge av finanskrisen. I de siste årene har den imidlertid ligget ganske stabilt rundt 11-12 prosent. Foreløpige tall for 2019 viser riktignok en avkastning på 10,7 prosent, det laveste nivået siden 2011.

Figur 1.16. Kapitalavkastning. Driftsresultat i forhold til verdi av realkapital

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Kapitalavkastningen varierer vanligvis betydelig mellom næringer. Kapitalavkastningen i industrien er beregnet til 4 prosent i 2019, noe som er lavere enn ved starten på 1970-tallet. Industrien hadde kraftig økning i kapitalavkastning mellom 1990 og 2006, men dette er imidlertid en hovedtendens som gjelder for alle disse tre næringsgruppene, samt Fastlands-Norge totalt. Avkastningen økte noe etter det kraftige fallet under finanskrisen, men har i de siste årene sunket igjen.

Industrien har hatt høyere kapitalavkastning enn annen vareproduksjon, hvor man finner primærnæringer, bygge- og anleggsnæringer og kraftproduksjon, i alle årene før finanskrisen i 2008. Her lå avkastningsraten under 10 prosent fram til 2005 og varierte relativt lite rundt 8-9 prosent i årene mellom 2005 og 2015. I 2018 opplevde annen vareproduksjon sin foreløpig høyeste avkastningsrate på 12 prosent, da foreløpige anslag for 2019 viser at den er tilbake på nivået fra 2016. Totalt sett har tendensen vært en vesentlig vekst de siste 15 årene. Det skyldes i stor grad at landbruket, som historisk sett har hatt meget lav kapitalavkastning, får mindre betydning. I stedet vokser akvakultur og kraftproduksjon, hvor avkastningen har vært vesentlig høyere.

Foreløpige tall tyder på at annen vareproduksjon nå er tilnærmet på nivå med privat tjenesteyting, som har hatt en klart høyere kapitalavkastning enn førstnevnte siden begynnelsen av 1970-tallet. I likhet med industrien, ble det kraftige fallet i kapitalavkastningen i privat tjenesteyting under finanskrisen etterfulgt av en liten bedring, før avkastningen igjen sank. I 2019 er kapitalavkastningen i næringen beregnet til 12 prosent.

Økningen i kapitalavkastningen fra 1990 har sannsynligvis flere årsaker. Skattereformen i 1992 kan ha skjerpet kravene til avkastning før skatt for at investeringene skulle bli lønnsomme etter skatt. Dereguleringen av kraftsektoren og andre næringer har trolig bidratt til mer lønnsomme investeringer og økt avkastning. Endring av næringsstrukturen har også bidratt til å øke gjennomsnittsavkastningen i Fastlands-Norge. Spesielt

har privat tjenesteyting, med relativt høy kapitalavkastning, økt sin andel av Fastlands-Norges kapitalbeholdning, mens det motsatte har skjedd for primærnæringene hvor kapitalavkastningen har vært relativt lav. I privat tjenesteyting finner vi en del næringer hvor det er utfordrende å måle investeringer. Følgelig kan det være vanskelig å beregne kapitalavkastningen her.

1.3 Klima og miljø

Norge har bak seg en langvarig økonomisk vekst med tilhørende oppgang i inntektsnivået. Den økte økonomiske aktiviteten påvirker miljøet, blant annet gjennom utslipp. Noen utslipp gir lokale miljøproblemer, mens andre utslipp transporteres og fører til regionale eller globale problemer. Teknologisk utvikling og offentlig styring har bidratt til å begrense uheldige effekter på klima og miljø av den økonomiske aktiviteten. Norge var tidlig ute med å regulere økonomisk aktivitet som påvirker miljøet. I første omgang tok man sikte på å regulere utslipp som påvirket miljøet lokalt og regionalt gjennom nasjonale tiltak. I løpet av de siste tiårene har det gradvis dannet seg en erkjennelse om at klimagassutslipp er et globalt problem. Det er i dag utstrakt internasjonalt samarbeid om å begrense ytterligere utslipp, se boks 1.3. Parisavtalen legger opp til at klimagassutslipp skal reduseres betydelig fram mot 2030.

Norske klimagassutslipp

Utslppsregnskapet for Norge inneholder tall for mange typer utslipp til luft, blant annet klimagasser, forsurende gasser, svevestøv og tungmetaller. Klimagassutslippene fra Norge, målt i henhold til retningslinjene i Kyotoprotokollen,⁹ lå på 52 millioner tonn CO₂-ekvivalenter i 2018, 1,1 prosent høyere enn i 1990 som er basisåret for målsetningen om reduksjon i utslippene i Kyotoprotokollen.

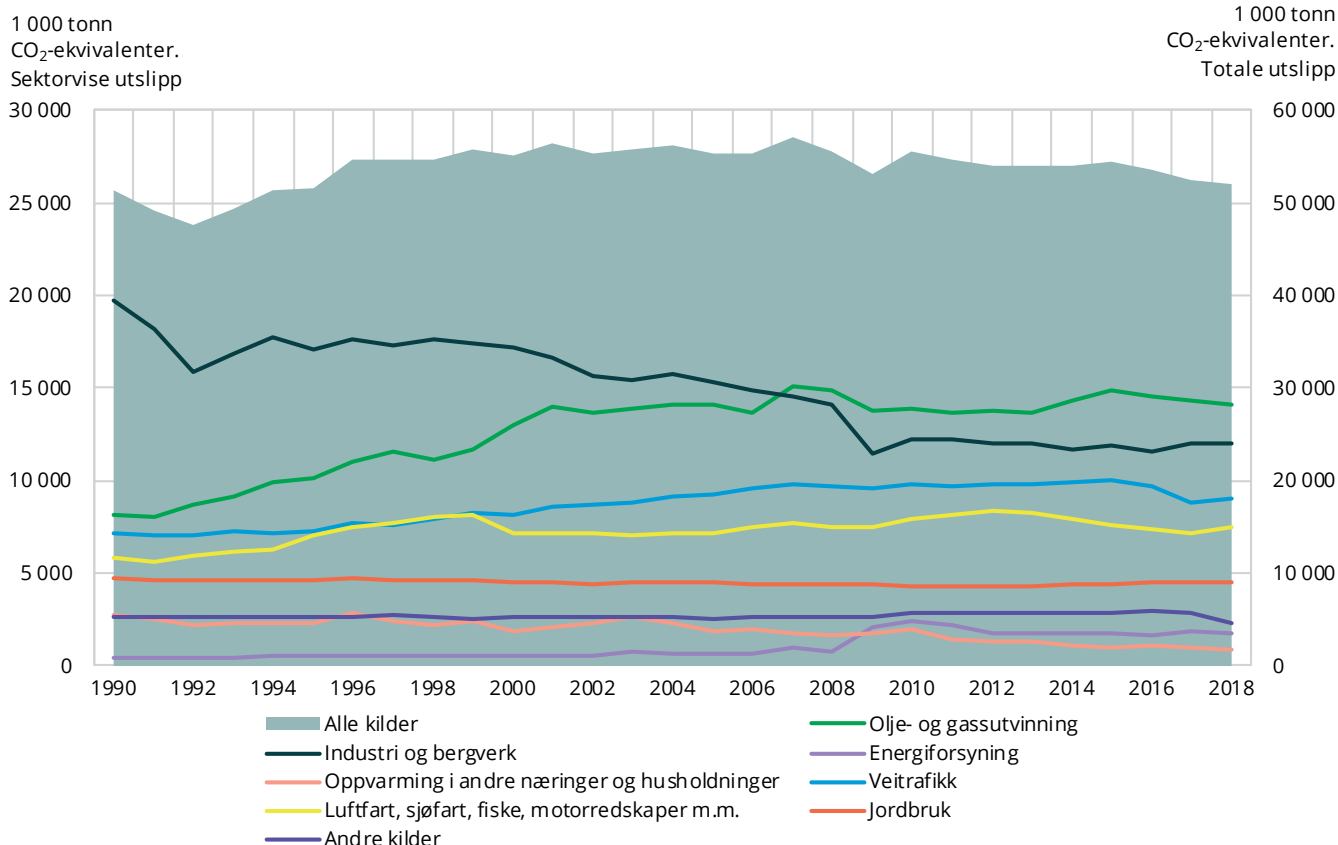
Siden 1990 har utviklingen i utslippene vært forskjellig for de ulike sektorene, se figur 1.17. Utslippene av klimagasser fra industri og bergverk er redusert med nesten 40 prosent, mens utslippene fra olje- og gassutvinning har økt med over 70 prosent siden 1990. Næringene innen industri og bergverk opplevde sitt laveste utslippsnivå i 2009, og har de siste ti årene hatt relativt stabile utslipp. Utviklingen i utslipp av klimagasser fra olje- og gassutvinning har variert en del; fra 1990 var det en kraftig økning fram til 2001 før det flattet ut. Også her førte finanskrisen i 2008 til en nedgang i utslippene, etterfulgt av en økning, før utslippene igjen har falt fra 2015 fram til 2018. Utslippene fra vei- og luftfart har økt med 26 prosent fra 1990 til 2018, selv om det har vært svingninger i perioden.

De totale klimagassutslippene har falt det siste tiåret og Nasjonalbudsjettet 2020 framskriver fortsatt fall i disse utslippene fram mot 2030.¹⁰

⁹ Utslipp innenfor norsk territorium uavhengig av hvem som forårsaker utslippene.

¹⁰ Nasjonalbudsjettet 2020: <https://www.regjeringen.no/contentassets/50d3a132b680411696facf5b5b9f8aaa/no/pdfs/stm201920200001000dddpdfs.pdf>

Figur 1.17. Utslipp av klimagasser totalt og sektorvis. 1990-2018

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Utslipp og økonomisk vekst

Ved å koble tall fra nasjonalregnskapet opp mot utslippstallene fra norsk økonomisk aktivitet, kan vi beregne hvor store utslippene er i forhold til den økonomiske aktiviteten, både i ulike næringsgrupper og for økonomien totalt. Det relative forholdet mellom utslipp fra en aktivitet og produksjonen målt i volum kalles utslippsintensiteter. Dersom utslippene øker mer enn produksjonsvolumet (eller verdiskapingen målt i volum) for et næringsområde betyr det at utslippsintensiteten har økt, og motsatt avtar utslippsintensiteten om utslippene øker mindre enn produksjonsvolumet. En næring med høy utslippsintensitet forurenser mye i forhold til næringens bidrag til BNP sammenlignet med et område som har lav utslippsintensitet.

Mens utslippsregnskapet følger Kyotoprotokollen, følger utslippene fra norsk økonomisk aktivitet produksjonsavgrensingene i nasjonalregnskapet. Utslippsregnskapet viser utslipp fra norsk territorium uavhengig av hvem som forårsaker utslippene. Tall for utslipp fra norsk økonomisk aktivitet er innrettet for å kunne sammenstilles med nasjonalregnskapstall og andre regnskaper knyttet til miljøøkonomi. Den største forskjellen er at utslipp fra norsk økonomisk aktivitet inkluderer utslipp for utenriks sjø- og luftfart.

Siden 1990 har utslipp av klimagasser tilknyttet norsk økonomisk aktivitet økt med 8 prosent fram til

2018 (målt i tonn CO₂-ekvivalenter). I den samme perioden økte bruttoproduktet samlet for økonomien (målt i volum) med 89 prosent. Utslippsintensiteten, det vil si forholdet mellom utslipp av klimagasser og bruttoprodukt,¹¹ er dermed redusert med 43 prosent, se figur 1.18. Fra 2017 til 2018 falt utslippsintensiteten med 1,6 prosent som følge av en utslippsnedgang på 0,3 prosent mens bruttoproduktet økte med 1,3 prosent.

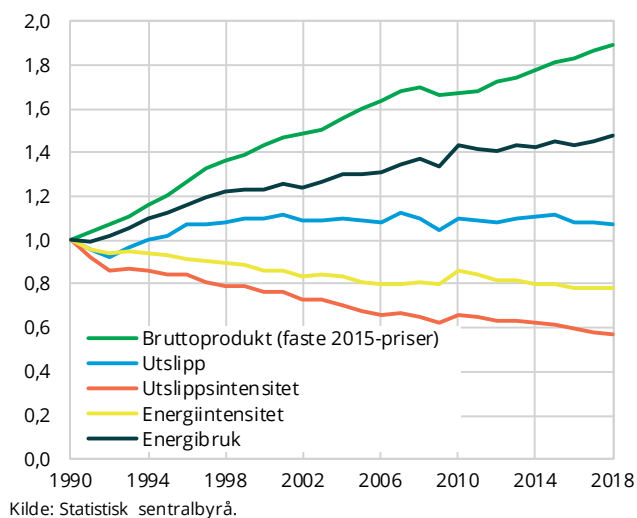
Lavere utslippsintensitet skyldes blant annet sterk økonomisk vekst i tjenestenæringer utenom transport som er lite utslippsintensive, og en endring i sektorsammensetningen som medfører en vridning i produksjonen mot de mindre utslippsintensive næringene. Andre årsaker er at den teknologiske utviklingen har ført til bedre utnyttelse av fossile brensler og overgang til mer klimavennlige energiprodukter, for eksempel økt bruk av fornybar energi. I tillegg er det innført ulike miljøreguleringer for å begrense utslipp.

Endring i energibruk

Utslipp av klimagasser er tett knyttet til bruk av fossile energikilder i produksjonen, og utviklingen og sammensetningen av energiforbruket er derfor svært viktig for utviklingen i utslippene. Energibruken relativt til verdien av bruttoproduktet gir et mål på

¹¹ Utslipp (her klimagassutslipp målt i tonn CO₂-ekvivalenter) per bruttoprodukt i millioner kroner (målt i faste 2015-priser).

Figur 1.18. Bruttoproduct, utslipp av klimagasser og energibruk. 1990-2018. Indeks:1990=1

endringer i energiintensiteten i produksjonen over tid. Energiintensiteter brukes ofte som et mål for energieffektivitet.¹²

I likhet med utslippsintensiteten, har også energiintensiteten falt i perioden fra 1990 til 2018 (se figur 1.18), noe som kan skyldes både mer effektiv produksjon og overgang til mindre energiintensive næringer som tjenestenæringene. Energibruken økte jevnt fra 1990 til 2010 før veksten har flatet ut de siste årene. Økningen i energiforbruket har imidlertid vært lavere enn volumøkningen i bruttoproduktet, som har resultert i at energiintensiteten har falt over perioden. Utslippetsintensiteten har falt noe mer, som følge av at

¹² Grimstad M. (2019) Hva er energiintensitet og hvordan kan den måles, Notater 2019/24, Statistisk sentralbyrå.

energiforbruket er vridd mot energiprodukter med lavere utslipp.

Dette vises også ved at den overordnede fornybarandelen for Norge har økt fra 58 prosent i 2004 til 71 prosent i 2017. Utviklingen i, og sammensetningen av forbruket av ulike energiprodukter for alle næringer (eksklusive utenriks sjøfart) over de siste tre tiårene, viser at det totale energiforbruket har økt med 48 prosent fra 1990 til 2018, se figur 1.19.¹³ I 2018 var det totale forbruket på 255 TWh.

Forbruket av elektrisitet har økt med 27 prosent siden 1990. Forbruket av naturgass har også økt betraktelig fra 1990 og skyldes hovedsakelig økt forbruk i næringen utvinning av råolje og naturgass. Forbruk av avfall til energiformål har økt med 240 prosent i samme periode, mens energibruk fra varme¹⁴ har økt med 133 prosent og lå i 2018 på 10 TWh, noe som utgjorde 4 prosent av det totale energiforbruket.

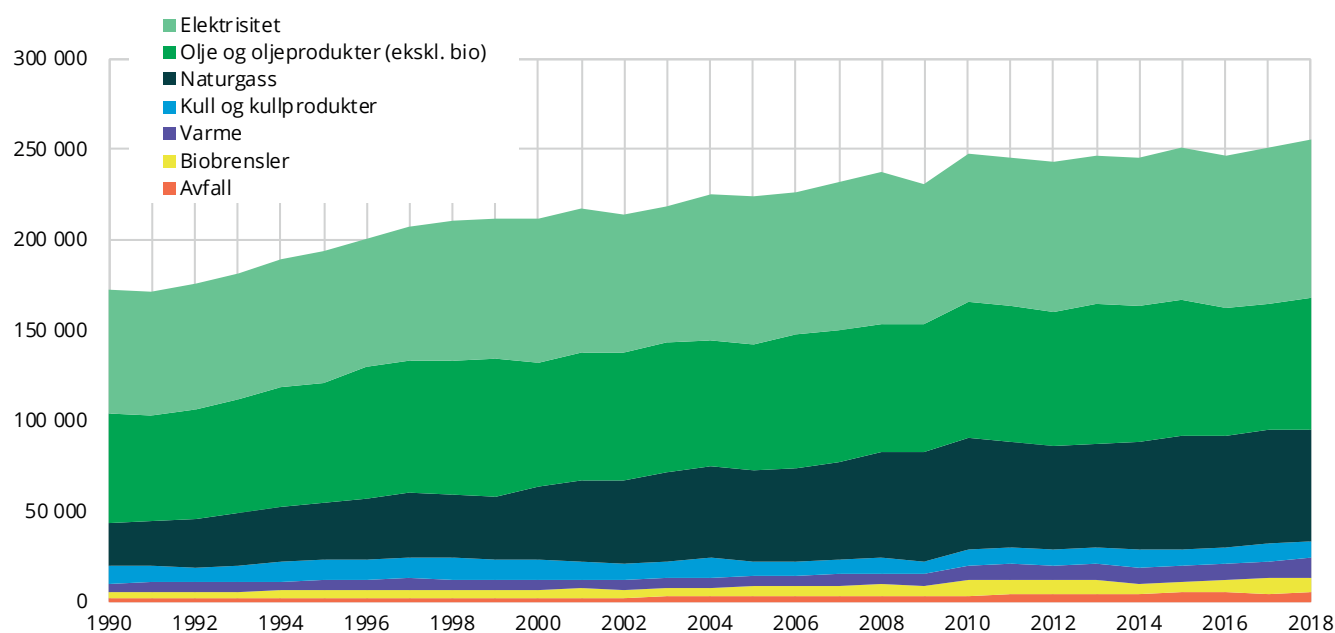
Også produksjonen av fornybar energi øker. I 2018 var det rekordstor vindkraftproduksjon,¹⁵ med en økning på 36 prosent fra året før. Fremdeles domineres kraftproduksjonen av vannkraft med 95 prosent av den totale kraftproduksjonen, mens varme- og vindkraft

¹³ Forbruk til energiformål omfatter energiprodukter benyttet til produksjon, lys, oppvarming, transport og som reduksjonsmiddel i industrien. Energiprodukter benyttet som råstoff eller olje som brukes som smøremidler regnes ikke som energiprodukter benyttet til energiformål. Også energiprodukter til omvandling i oljeraffinerier er ekskludert.

¹⁴ Varme i form av varmt vann, damp med mer. Varmen kan være produsert med ulike produksjonsprosesser som forbrenning og kjemiske prosesser, og benytte ulike energikilder som avfall og biomasse.

¹⁵ <https://www.ssb.no/energi-og-industri/artikler-og-publikasjoner/rekordstor-vindkraftproduksjon--385638>

Figur 1.19. Energiforbruk, alle næringer eksklusive utenriks sjøfart. 1990-2018. GWh

utgjorde henholdsvis 2,4 og 2,6 prosent. Også næringsene fjernvarme og solenergi har opplevd vekst de siste årene.

En dekomponering av energibruken gir et bilde av hvilke effekter som har bidratt til endringen i forbruket, fordelt på henholdsvis utviklingen i aktivitetsnivået i økonomien, endringer i næringsstrukturen eller hvor effektivt energien ble utnyttet.

Økningen i aktivitetsnivået alene ville medført en forbruksoppgang på 200 TWh i perioden 1990-2018. Strukturelle endringer i økonomien, det vil si endringer i nærings sammensetningen, reduserte energiforbruk med 53 TWh. Det betyr at det har vært en dreining mot næringer med relativt sett lavere energiintensitet. Sammen med virkningen av økt energieffektivitet på 43 TWh, trakk det den totale økningen i energibruken ned til 103 TWh.

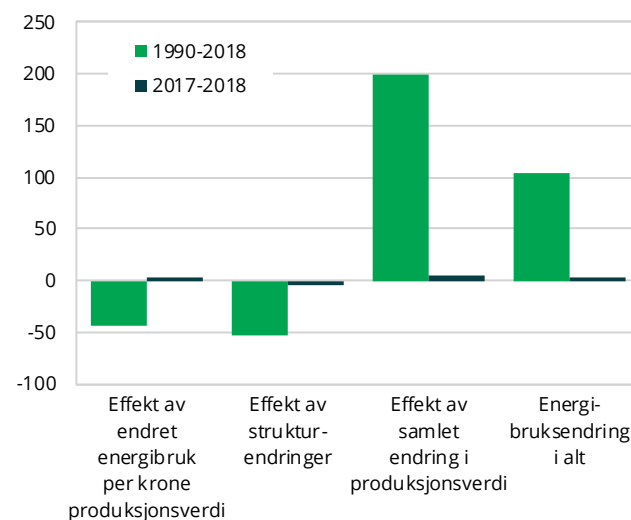
Utviklingen fra 2017 til 2018 viser at den totale energibruken økte med 4 TWh. Effekten av strukturendringer har isolert sett redusert økningen, mens både økt aktivitet i økonomien og energibruk per krone trakk i retning av økt energibruk i den siste delen av perioden.

Næringsvise ulikheter i utslippsintensiteten

Tallene for de siste tiårene tyder på at den økonomiske utviklingen i mindre grad påvirker utviklingen i klimagassutslippene. Det skyldes blant annet endringer i sammensetningen av energiforbruket. Graden av frakobling varierer mellom næringer, se figur 1.21. Med unntak av transportnæringen har de fleste næringene blitt mindre utslippsintensive mellom 1990 og 2018. Utviklingen i transportnæringene preges av økningen i lufttrafikk siden 1990.

Industrien har blitt klart mindre utslippsintensiv i løpet av de tre siste tiårene. Utslippene har falt med 40 prosent fra 1990 til 2018, mens bruttoproduktet målt

Figur 1.20. Dekomponering av energibruk, 1990-2018 og 2017-2018. TWh

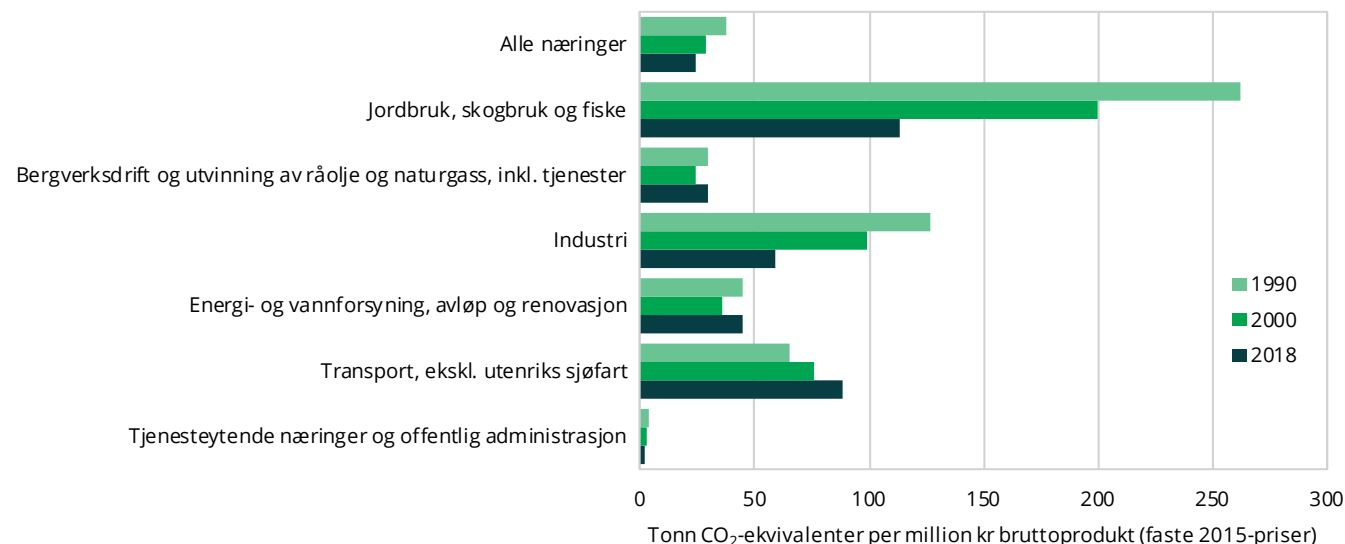

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

i faste 2015-priser har økt med 30 prosent. Innad i industrien er det spesielt tre næringer som står for den største andelen av utslippene; oljeraffinering, kjemisk og farmasøytisk industri, produksjon av metaller og produksjon av andre ikke-metallholdige mineralprodukter. Det er også disse næringene som har stått for den største utslippsreduksjonen de siste tiårene. Nedgangen skyldes hovedsakelig overgang til mindre forurensende produksjonsteknologi og bedre prosessstyring. Også nedleggelser av metallproduksjon har ført til at spesielt utslipp av SF6 er blitt redusert. Kombinert med at lite utslippsintensive industrinæringer har bidratt sterkt til den økonomiske veksten, har dette ført til at utslippsintensiteten i industrien samlet har blitt redusert med 53 prosent fra 1990 til 2018.

I utvinningsnæringene, det vil si bergverksdrift og utvinning av råolje og naturgass, har både utslippene av klimagasser og bruttoproduktet økt med om lag

Figur 1.21. Utslippsintensiteter for klimagasser fordelt på utvalgte næringer

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

70 prosent, også utslippsintensiteten er derfor nokså uendret fra 1990 til 2018. Utslippene fra utvinningen av olje og gass, såkalt prosessutslipp, er nært knyttet til selve utvinningen. I 2018 sto utvinningsnæringen for vel 18 prosent av det totale bruttoproduktet og 32 prosent av klimagassutslippene.

De tjenesteytende næringene og offentlig administrasjon har hatt en relativt lav utslippsintensitet i hele perioden. Utslippene fra disse næringene har falt samtidig som næringene har vokst betydelig de siste tre tiårene. Det har medført en reduksjon i en allerede lav utslippsintensitet. Denne utviklingen har gitt et viktig bidrag til den generelle vridningen av næringsstrukturen gjennom perioden; bort fra relativt utslippsintensive næringer over til tjenesteytende næringer med lav utslippsintensitet.

Næringen med størst reduksjon i utslippsintensiteten er *primærnæringene*. Intensiteten har falt med nesten 60 prosent siden 1990. Kombinert med en dobling av næringens bruttoprodukt har utslippene gått ned med 13 prosent. På tross av dette er det en næring som bidrar mer til utslippene enn til bruttoproduktet. I 2018 står denne næringen for i underkant av 8 prosent av utslippene fra norsk økonomisk aktivitet, men under 2 prosent av verdien av bruttoproduktet.

Boks 1.3. Norges klimasamarbeid med EU mot 2030

Norges gjeldende klimamål er en reduksjon av klimagassutslipp med 40 prosent fra 1990 til 2030. Dette er fastslått i den norske klimaloven som ble vedtatt i 2017 og er forpliktet i Parisavtalen fra 2015, hvor utslippsmålene skal forsterkes hvert femte år. I tråd med dette meldte regjeringen i februar sin intensjon om å øke 2030-målet til 50 prosent, og opp mot 55 prosent, kutt fra 1990. Stortinget skal nå ta stilling til dette.

Norges forpliktelser innebærer ikke at alle utslippskuttene må gjennomføres innenlands. For det første er om lag 50 prosent av de norske utslippene omfattet av det europeiske kvote-markedet (EU ETS). Norske bedrifter kan velge å kjøpe kvoter fremfor å redusere egne utslipp. For det andre har Norge sikret seg andre former for fleksibilitet, ved å ta et initiativ om felles oppfyllelse med EU mot 2030 også for utslippsforpliktelsene utover det som omfattes av EU ETS. Avtalen med EU setter et utslippsbudsjett for Norge, delt opp i årlige tak, for perioden 2021 til 2030, der 2030-taket samsvarer med 40 prosent-målet. Utslippene utenfor EU ETS inngår i EUs innsatsfordelingsforordning (ESR); her skal EU redusere de samlede utslippene i 2030 med 30 prosent fra 2005. Norge har ett av de strengeste kravene til reduksjon, på 40 prosent. Samtidig kan myndighetene benytte seg av flere fleksibilitetsmekanismer som erstatning for innenlandske kutt i ikke-kvotepliktig sektor. På den annen side forbyr EU kjøp av kvoter utenfor det europeiske samarbeidet, slik Norge har kunnet og har benyttet seg av fram til og med i år, først og fremst gjennom FNs grønne utviklingsmekanisme (CDM).

Norges deltakelse i kvotemarkedet (EU ETS)

Norge knyttet seg til EU ETS i dets andre fase, fra 2008 til 2012. EU ETS fungerer ved at det settes et felles europeisk tak på utslippene fra de omfattede kildene. Innenfor systemet tillates det at bedriftene handler kvoter slik at kostnadseffektivitet sikres innenfor kvotesystemet. EU ETS inkluderer de fleste utslippene fra Norges kraftintensive industrier, petroleumssektor og raffinerier samt luftfart innenfor EØS-området. Petroleumssektoren og innenriks luftfart har, i tillegg, CO₂-avgift. Virksomheter som er særlig utsatt for karbonlekkasje om konkurranseevnen svekkes, får tildelt gratiskvoter. I tillegg til gratiskvoter benytter Norge seg av en støtteordning for å kompensere de mest kraftintensive sektorene for økning i strømkostnader som et resultat av høyere kvotepriser i EU ETS.

For å nå utslippsmålene strammes utslippstaket til med en fast mengde årlig. I 2030 vil utslippene fra sektorer som omfattes av systemet være 43 prosent lavere enn i 2005. I 2019 ble markedsstabiliseringsreserven (MSR) introdusert og skal bidra til å trekke kvoter inn fra markedet ved høy tilgang. Blir reserven over en viss størrelse, slettes kvoter permanent. Hensikten er å få høyere og mer forutsigbare kvotepriser.

Mål for de ikke-kvotepliktige utslippene (ESR)

De store sektorene innunder ESR i Norge er transport utenom luftfart samt jordbruk. Reglementet åpner for fire mekanismer som erstatning for innenlandske kutt i perioden 2021-2030:

- **Vis-à-vis EU ETS:** innen utgangen av 2019 kunne landene reservere en viss mengde av sine auksjonerbare EU ETS-kvoter for bruk utenfor EU ETS. Norge benyttet seg av dette.
- **Vis-à-vis skog- og arealbrukssektoren:** Utslipp fra skog og arealbruk (LULUCF) avregnes mot utslippene i ESR. Ved netto opptak av utslipp fra LULUCF kan dette godskrives regnskapet innen ESR.
- **På tvers av år:** De årlige utslippstakene som vil gjelde for ESR-dekkede utslipp åpner for omfattende flytting av ubrukte kvoter til senere år. Det kan også i noen grad lånes fra framtidige år.

- **På tvers av land:** det er ubegrenset adgang til å kjøpe utslippsrettigheter fra andre europeiske land som har overskudd i ESR-sektoren eller gjennomføre tiltak i andre deltakerland etter avtale. Selgerlandene har begrensninger (maksimalt 5 prosent av sin tildeling inntil 2026 og 10 prosent i senere år). Merk at en slik handelsadgang har eksistert også i tidligere faser, men uten at den har vært særlig brukt. Foreløpig er det uklart om mekanismer eller avtaler som tilrettelegger for dette vil komme på plass.

Ikke hogget i stein

Norske klimamål og forpliktelser fram mot 2030 er ikke hogget i stein. Om stortinget vedtar det, økes Norges forpliktelser i Parisavtalen. EU kommisjonen har også foreslått tilsvarende forsterking. Videre framover har både Norge og EU mål om å bli lavutslippssamfunn innen 2050. I Klimaloven er dette konkretisert som kutt på minst 80-95 prosent fra 1990; Granavolden-plattformen går noe lenger, til 90-95 prosent. Den 4. mars i år kom et forslag til en klimalov fra EU-kommisjonen som blant annet skal lovfeste full klimanøytralitet innen 2050. Nettutslippene i EU skal med andre ord være null, noe som bare gir adgang til utslipp fra energi og prosesser hvis man i like stor grad øker binding av karbon i skog og jord eller fanger og lagrer CO₂.

Andre endringer er også under behandling i EU. «The European Green Deal», som ble lagt fram den 11. desember 2019, er et ambisiøst «veikart» for å gjøre EUs økonomi bærekraftig fram mot 2050 ved satsing på grønne teknologier. Det er ikke tatt stilling til hvordan norske myndigheter vil forholde seg til disse initiativene i EU.

I tillegg må det nevnes at Stortinget i 2016 vedtok et klimanøytralitetsmål allerede for 2030. Det finnes ingen omforent tolkning av nøytralitetsmålet, og det er sagt lite om hvordan det skal nås. Det som synes klart, er at det vil kreve noen former for fleksibilitet som går utover dem omtalt over og som ikke krediteres i de vanlige utslippsregnskapene, slik som bevaring av regnskog, innregning av mer av den norske skogen eller bruk av eventuelt nye fleksibilitetsmekanismer i FN. Slike er det ennå ikke oppnådd enighet om.

Kostnadene og andre konsekvenser av målene er enda mer usikre. For det første er kvoteprisen svært usikker. Én joker er markedsstabiliseringsreserven. Den er en helt ny og kompleks reguleringsordning som verken teori eller praksis gir klare prediksjoner om hvordan vil slå ut (Rosendahl, 2019). En annen viktig usikkerhet knytter seg til hva slags politiske virkemidler som vil tas i bruk utover kvotemarkedet. Selv med kostnads-effektive virkemidler, som oppnår mest mulig like marginalkostnader på tvers av sektorer og tiltak, viser studier at klimamålene i 2030 vil bli kostnadskrevende å nå og slå ujevnt ut (Aune og Fæhn, 2016). I tillegg vil energimålene i fornybardirektivet og energieffektiviseringsdirektivet påvirke kostnadene ved utslippsmålene. (Aune og Golombek, 2018). Et annet fordyrende politisk valg er Granavolden-plattformens mål om at reduksjonen i ikke-kvotepliktig sektor vil skje gjennom innenlandske tiltak. Aune og Fæhn (2016) antyder i så fall mer enn en dobling av kostnadene.

Referanser

- Aune; F. og Fæhn, T. (2016). Makroøkonomisk analyse for Norge av klimapolitikken i EU og Norge mot 2030, SSB rapport 2016/25.
- Aune, F. og Golombek, R. (2018). Carbon prices are redundant in the 2030 EU climate and energy policy package, CREE WP 10/2018.
- Klimakur 2030 (2020). Klimakur 2030. Tiltak og virkemidler mot 2030, Rapport M1625/2020, Miljødirektoratet, Enova, Ststens vegvesen, Kystverket, Landbruksdirektoratet, NVE.
- Rosendahl, K.E. (2019). EU ETS and the waterbed effect. Nature Climate Change, 8: 734-735.

2. Befolkning og arbeidsinnsats

Folketallet i Norge nærmer seg 5,4 millioner. Innvandringen og dødeligheten er stabil, mens antallet fødte fortsetter å synke. Fruktbarheten er nå på 1,53 barn per kvinne. Dette gjør at Norge eldes raskere enn før, og dette gjelder særlig i mindre sentrale strøk. Samtidig opplever mer enn halvparten av kommunene i distriktene en befolkningsnedgang. Andelen av befolkningen som meldte seg på arbeidsmarkedet økte noe fra 2018 til 2019, men ligger likevel fortsatt under nivået i 2008. Arbeidsstyrkeprosenten har vist en fallende tendens siden 2008, men summen av personer i arbeidsstyrken og de utenfor arbeidsstyrken som ønsker arbeid viser en noe mindre nedgang. Ledigheten flatet noe ut i 2019 med en påfølgende økning i slutten av året, da også jobbveksten avtok noe. Strømningstall viser at det ble noe færre jobbskifter i siste halvdel av 2019.

2.1. Befolkningen

Fortsatt befolkningsvekst

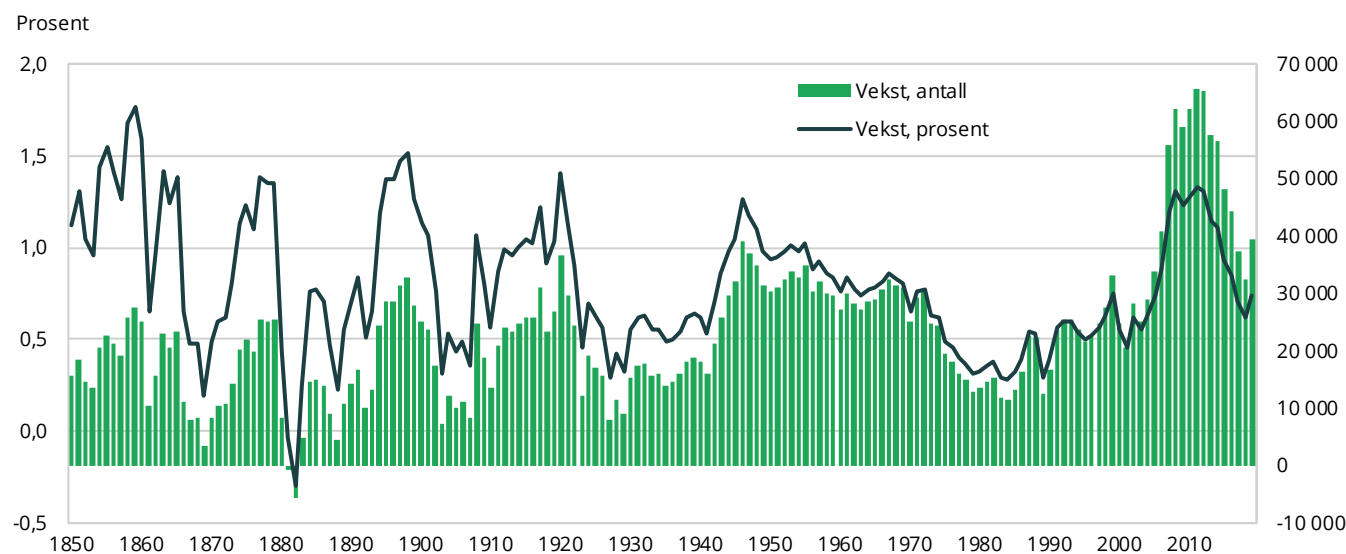
Folketallet i Norge fortsetter å øke, og nærmer seg 5,4 millioner. Dette skyldes stabil, høy innvandring. Totalt økte folketallet med rundt 39 400 i 2019. Likevel sank folketallet i 235 av 422 kommuner, det vil si at over halvparten av kommunene opplevde en befolkningsnedgang. Veksten er størst på det sentrale Østlandet, og sentraliseringstrenden fortsetter med uforminsket styrke.

Nettoinnvandringen i 2019 var på 25 300, som er en stor økning fra året før. I 2018 var nettoinnvandringen på 18 100. Mye av denne økningen skyldes imidlertid særlige forhold rundt administrative registreringer av utvandring, som ga færre registrerte utvandring enn det som ellers ville ha vært tilfelle. Dermed er utvandringen kunstig lav for 2019. Dette er nærmere omtalt i boks 2.1.

Befolkningsveksten i Norge er vesentlig redusert siden toppårene i 2011 og 2012, da den årlige veksten var på over 65 000. Den kraftige vekstperioden som har preget den norske befolkningsutviklingen de siste ti-femten årene er altså over, og den årlige økningen i folketallet er tilbake på et historisk mer normalt nivå. Tabell 2.1 viser folkemengden og endringer i kalenderåret etter 1950, mens figur 2.1 viser befolkningsveksten i Norge siden 1850, i antall (søyler) og prosent (linje). Veksten i 2019 er altså høyere enn i 2018, målt både i prosent og i absolutt antall.

For verdens befolkning som helhet har den prosentvise veksten sunket betydelig siden 1960-årene, da den var på over 2 prosent. Selv om det stadig blir flere mennesker i verden, synker også det årlige antallet nye verdensborgere. FN anslår en befolkningsvekst i verden på rundt 81 millioner i 2019, mot 85 millioner i 2012-2015.¹ Og FN anslår at det fortsatt vil være befolkningsvekst i verden i uoverskuelig framtid i sitt mellomalternativ, slik også SSBs befolkningsframskrivninger viser for Norges del.

Figur 2.1. Befolkningsvekst i Norge, i antall og prosent. 1850-2019

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

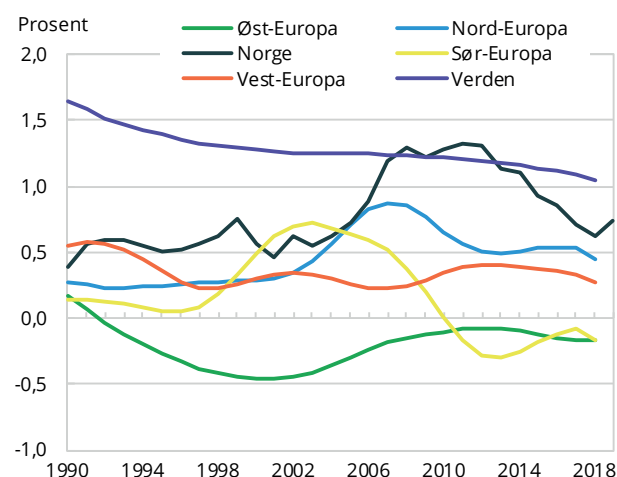
¹ FN (2019): World Population Prospects 2019. <https://population.un.org/wpp>.

Tabell 2.1. Folkemengde 1. januar i første år i hver periode, og endringer i kalenderåret¹

	Folkemengde 1.1.	Levende- fødte	Døde	Fødsels- overskudd	Inn- vandring	Ut- vandring	Nettoinn- vandring	Folke- tilvekst	Vekst i prosent
Gjennomsnitt 1951-1960	3 280 296	62 749	29 931	32 818	8 620	10 604	-1 984	31 448	0,92
Gjennomsnitt 1961-1970	3 594 771	65 343	36 258	29 085	13 694	13 473	221	29 353	0,79
Gjennomsnitt 1971-1980	3 888 305	56 569	40 153	16 415	18 762	14 273	4 489	20 404	0,51
Gjennomsnitt 1981-1990	4 092 340	53 761	43 759	10 002	23 843	18 162	5 681	15 749	0,38
Gjennomsnitt 1991-2000	4 249 830	59 859	44 725	15 134	31 078	20 715	10 362	25 361	0,58
Gjennomsnitt 2001-2010	4 503 436	58 305	42 122	16 182	50 052	24 475	25 577	41 687	0,90
2011	4 920 305	60 220	41 393	18 827	79 498	32 466	47 032	65 565	1,33
2012	4 985 870	60 255	41 992	18 263	78 570	31 227	47 343	65 405	1,31
2013	5 051 275	58 995	41 282	17 713	75 789	35 716	40 073	57 781	1,14
2014	5 109 056	59 084	40 394	18 690	70 030	31 875	38 155	56 746	1,11
2015	5 165 802	59 058	40 727	18 331	67 276	37 474	29 802	48 183	0,93
2016	5 213 985	58 890	40 726	18 164	66 800	40 724	26 076	44 332	0,85
2017	5 258 317	56 633	40 774	15 859	58 192	36 843	21 349	37 302	0,71
2018	5 295 619	55 120	40 840	14 280	52 485	34 382	18 103	32 593	0,62
2019	5 328 212	54 495	40 684	13 811	52 153	26 826	25 327	39 368	0,74

¹ Folkemengden 1. januar 2020 var 5 367 580. Folketilvekst er definert som endringen i befolkningen fra 1. januar et år til samme dato året etter. Dette tallet kan avvike noe fra summen av fødselsoverskudd og nettoinnvandring.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

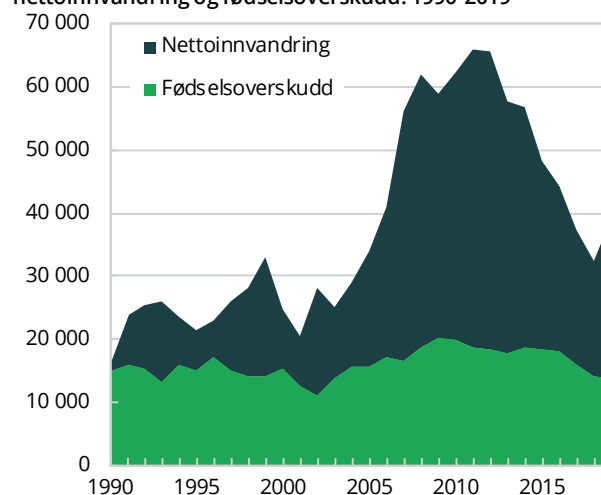
Figur 2.2. Befolkningsvekst i Norge, verden og ulike deler av Europa. 1990-2018/2019

Kilde: FN (World Population Prospects 2017) og SSB (tall for Norge).

Selv om befolkningsveksten i Norge er redusert siden 2012, vokser det norske folketallet fortsatt raskt sammenlignet med de fleste europeiske land. Figur 2.2 sammenligner den prosentvise veksten i Norge med FN-tall for befolkningsveksten i verden og i ulike deler av Europa. Fra 2007 til 2014 lå veksten i Norge på nivå med veksten i befolkningen i hele verden, men nå er vi nærmere et nordeuropeisk nivå, selv om veksten i 2019 bryter med trendene for øvrig, se boks 2.1. I Europa vokser befolkningen raskest i nord og vest, mens Øst- og Sør-Europa i flere år har hatt nedgang i folketallet. I disse områdene har fruktbarheten lenge vært lav, og det har til dels vært høy utvandring.

Fortsatt færre innvandringer enn fødte

Det er flere årsaker til at befolkningsveksten er lavere nå enn i 2012. Grovt sett er det to faktorer som forklarer befolkningsveksten i et land: Nettoinnvandring (innvandring minus utvandring) og fødselsoverskudd

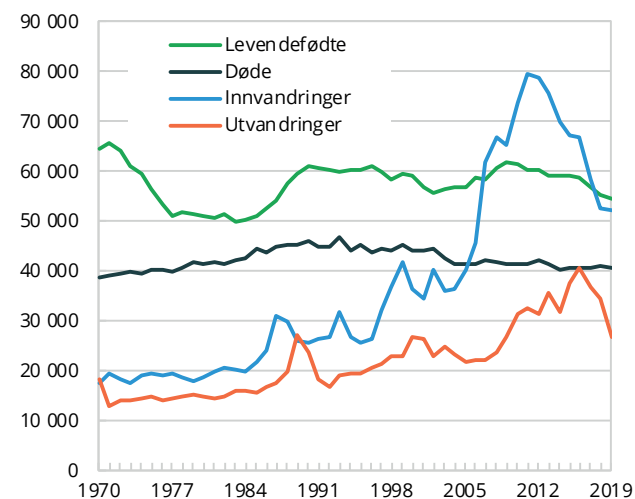
Figur 2.3. Årlig befolkningsvekst i Norge, fordelt på nettoinnvandring og fødselsoverskudd. 1990-2019

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

(fødte minus døde). Figur 2.3 viser bidragene til befolkningsveksten i Norge fra hver av disse to faktorene. På grunn av den kunstig lave utvandringen i 2019, er bidraget fra nettoinnvandringen på hele 65 prosent i 2019, mens fødselsoverskuddet utgjør de resterende 35 prosentene. I absolutte tall bidrar nettoinnvandringen med 25 300 personer til veksten, mens fødselsoverskuddet bidrar med 13 800 personer, noe som også er vist i tabell 2.1.² Til sammenligning sto nettoinnvandringen for bare 56 prosent av befolkningsveksten i 2018. I 2012 var bidraget fra nettoinnvandringen hele 72 prosent av befolkningsveksten i Norge. Siden da har nettoinnvandringen sunket kraftig, men også

² Ideelt sett skal summen av nettoinnvandringen og fødselsoverskuddet gi folketilvekst. Imidlertid er denne på 39 400. Avviket skyldes ulike forhold rundt informasjonsflyten. Folketilvekst er i SSB definert som endringen i befolkningens størrelse fra 1. januar ett år til samme dato året etter.

Figur 2.4. Fødte, døde, innvandringer og utvandringer. 1970-2019

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

fødselsoverskuddet har gått ned med nær 25 prosent, fra 18 300.

Nedgangen i fødselsoverskuddet skyldes først og fremst en nedgang i antall fødte. Tallet på døde har holdt seg svært stabilt de siste fem årene, på mellom 40 000 og 41 000 personer. Antall fødte har derimot sunket fra 59 100 i 2014 til 54 500 i 2019, som vist i figur 2.2. Men nedgangen i antall innvandringer har vært enda sterkere, og i både i 2018 og i 2019 var det flere som ble født i Norge enn som innvandret hit, noe som er uvanlig i nyere tid. Dette er illustrert i figur 2.2.

Mens innvandringen til Norge har sunket, har flere utvandret herfra. Økningen i utvandring har imidlertid vært ujevn, og etter 2016 har stadig færre utvandret. Situasjonen i 2019 er imidlertid spesiell, se boks 2.1.

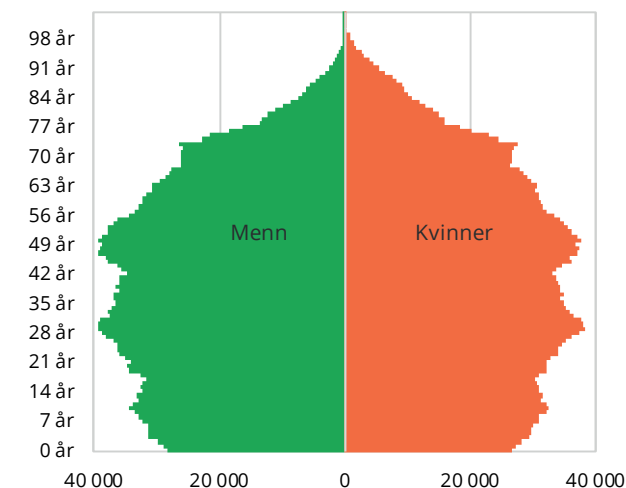
Stadig flere menn, og ny storkohort på vei

I år er mannsoverskuddet i befolkningen igjen rekordstort, med nær 46 000 flere menn enn kvinner. Tradisjonelt har det, så langt tilbake i historien som vi har tall for, vært flere kvinner enn menn i den norske befolkningen. Men siden 2011 har menn vært i flertall. Det skyldes først og fremst innvandring av flere menn enn kvinner, men også at menn tar innpå kvinner i forventet levealder.

Siden kvinner i gjennomsnitt lever lenger enn menn, er det likevel fortsatt et klart flertall av kvinner i de aller eldste aldersgruppene, som vist i befolkningspyramiden i figur 2.5.

De 76 800 personene her i landet som er født i 1969 må forberede seg på en ny virkelighet: Nå er de forbigått av 1990-erne som det største alderskullet i Norge. 1969-erne har vært det største alderskullet i Norge i et halvt århundre. De var det største kullet på skolen, det største kullet da de kom ut på arbeidsmarkedet og har vært det største kullet av velgere siden de fikk stemmerett. De har også dominert norsk offentlighet med mange kjente

Figur 2.5. Befolkningspyramide for Norge. 2020

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

personer innen politikk, kultur og underholdning – ifølge Wikipedia er for eksempel Siv Jensen, Trine S. Grande, Erlend Loe, Bård Tufte Johansen, Sissel Kyrkjebø, Anniken Huitfeldt, Atle Antonsen og Stig Inge Bjørnebye født i 1969.

De nye befolkningstallene viser imidlertid at 1969-erne, som nå er fylt 50 år, ikke lenger er det største alderskullet i Norge. 1. januar var vel 76 800 av de bosatte i Norge født i 1969. Det er omtrent som i fjor. Samtidig øker antall personer født i 1990 stadig, noe som skyldes flere innvandringer enn utvandringer og dødsfall, og ved nyttår var vel 77 600 personer i Norge født i 1990. Dermed er 1990-generasjonen blitt den største i Norge, og utgjør den bredeste delen av befolkningspyramiden. I år fyller de 30 år, og noen av dem er allerede kjente navn: Magnus Carlsen, Ingebjørg Bratland, Tiril Eckhoff og Maiken Caspersen Falla er født i 1990, ifølge Wikipedia. Det er to årsaker til at 1990-erne er så mange: Dette var i utgangspunktet et stort kull av fødte – i 1990 var fruktbarheten i Norge på over 1,9 barn per kvinne. I tillegg er innvandring en viktig forklaring – nesten en fjerdedel av 1990-erne i Norge er innvandrere.

Slike kull som utgjør den største aldersgruppen i befolkningen kan kalles storkohorter, og det har ikke vært så mange storkohorter i Norge det siste århundret. 1969-erne overtok som den største kohorten etter 1946-erne, som var den største kohorten gjennom 50- og 60-årene. 1946-erne er jo babyboomerne, eller fredsbarna. Aldri har det vært født så mange barn i Norge som i 1946 (over 70 000 fødte), verken før eller siden, og de har satt sitt tydelige preg på Norge med kjente navn som Jan Petersen, Rune Gerhardsen, Trond Kirkvaag, Knut Lystad, Anne Marit Jacobsen, Bjørn Kjos, Vigdis Moe Skarstein og Kirsti Sparboe, som alle listes opp av Wikipedia som født i 1946.

Før 1946 var det 1920-kohorten som var den største – et uvanlig stort fødselskull i kjølvannet av spanskesyken

– med personer som Kjell Aukrust, Anne-Cath. Vestly, Anders Bratholm, Ivo Caprino, Kåre Kristiansen, Per Jorsett og Jens Bjørneboe. I dag er det under 1 000 igjen av denne storkohorten.

Selv om 1946-erne var det største fødselskullet noen gang i Norge, bidro utvandring og dødsfall til at de ble færre etter hvert, og tidlig på 70-tallet ble de altså forbigått av 1969-kullet, som var det største av mange relativt store fødselskull i slutten av 60-årene. Godt hjulpet av innvandring holdt 1969-erne posisjonen som det største alderskullet i Norge i nesten femti år, men nå er altså 1990-erne blitt Norges nye storkohort. Ifølge SSBs befolkningsframskrivninger vil de beholde den posisjonen fram til godt inn i 2040-årene. Hvilket preg 1990-erne da har satt på norsk politikk, kultur og underholdning, sier ikke befolkningsframskrivingene noe om.

Nedgangen i fruktbarhet fortsetter

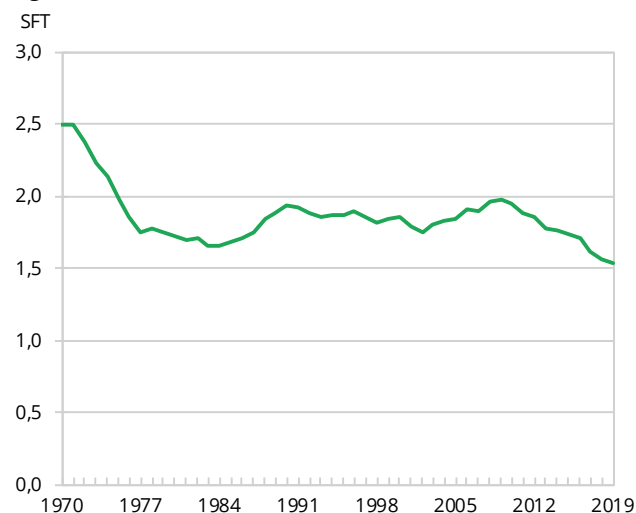
Til tross for sterke oppfordringer i fjorårets nyttårstale fra statsminister Erna Solberg om å føde flere barn, så vi ikke en økning i antall fødte barn i løpet av 2019. Derimot var det nok en nedgang i antall fødte barn fra 55 120 i 2018, til 54 495 i 2019. Som et resultat fortsetter samlet fruktbarhetstall (SFT), som er det mest brukte demografiske målet på antall barn per kvinne, å falle. I 2009 var fruktbarheten på 1,98 – det vil si nær to barn per kvinne (se figur 2.6). I 2018 hadde SFT falt til 1,56. Nedgangen fortsatte i fjor – til 1,53 barn per kvinne, det laveste som noensinne har blitt registrert i Norge. Fruktbarheten har altså sunket med 0,45 barn, det vil si nesten et halvt barn per kvinne, i løpet av det siste tiåret.

Hvor mange barn som fødes, avhenger både av fruktbarheten til kvinner og hvor mange kvinner som er i fruktbar alder. I løpet av 2019 økte antallet kvinner i alderen 15-49 år med nesten 2 500. I tillegg var det en relativt sterk økning i aldersgruppene som får flest barn: Antallet kvinner i alderen 30-34 år økte med nær 4 500. Til sammenligning var det en nedgang på rundt 400 kvinner i aldersgruppen 25-29 år, og en oppgang på litt over 2 000 i aldersgruppen 35-39 år. Til tross for dette ble det født i underkant av 54 500 barn i 2019. Vi må helt tilbake til 1987 for å finne et år da det ble født færre barn (54 000 barn ble født i Norge i 1987).

Figur 2.7 viser hvordan antall fødte har fordelt seg gjennom kvartalene i året 2019 og sammenligner tallene for 2019 med tall for de tre foregående årene (2016-2018). Som illustrert ser vi at flest barn blir født i andre og tredje kvartal, altså fra april til september. Dette er en trend som har vært relativt stabil over tid.

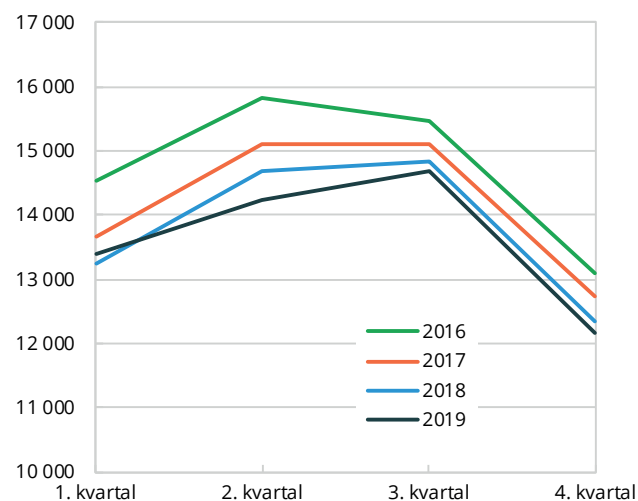
Som figur 2.8 viser, har mors gjennomsnittsalder ved første fødsel fortsatt å øke. I 2019 var den på 29,8 – opp fra 29,5 i 2018. På samme tid har gjennomsnittsalderen for alle fødsler økt fra 31,1 i 2018 til 31,3 i 2019. Dermed har vi nå den høyeste fødealderen som noensinne er registrert i Norge. Bare i løpet av de fem siste

Figur 2.6. Samlet fruktbarhetstall (SFT) for kvinner. 1970-2019

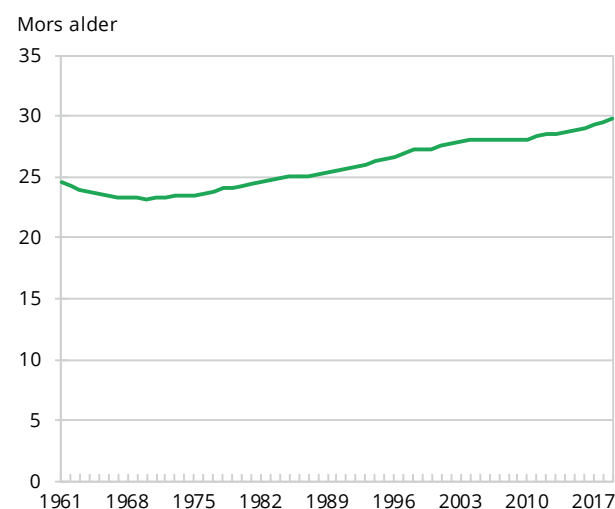
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 2.7. Kvartalsvise tall over antall fødte. 2016-2019

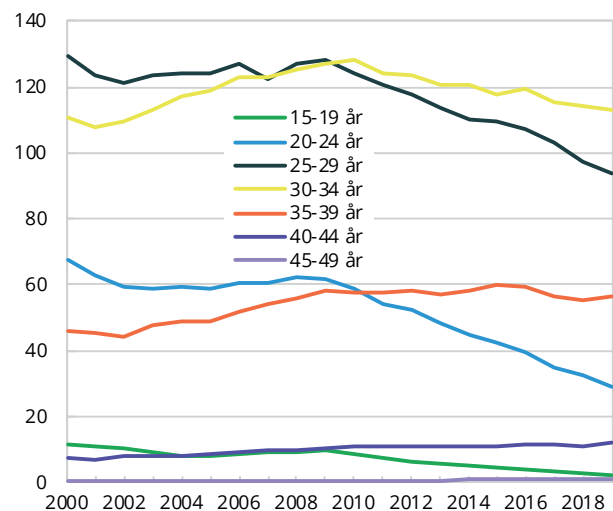

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 2.8. Mors alder ved første fødsel. 1961-2019

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 2.9 Fruktbarhetsrater, etter alder. 2000-2019¹

¹ Aldersspesifikke fruktbarhetsrater viser hvor mange barn som blir født per 1 000 kvinner.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

årene har gjennomsnittsalderen ved første fødsel økt med over ett år, fra 28,7 i 2012. Dersom vi går 30 år tilbake, var mors gjennomsnittsalder ved første fødsel om lag 25 år.

For å få bedre innsikt i endringer i fruktbarhetsatferd etter alder, beregnes ofte såkalte aldersavhengige fruktbarhetsrater, som viser hvor mange barn som blir født per 1 000 kvinner i en gitt aldersgruppe. Disse ratene viser at i løpet av de siste 20 årene har fruktbarheten gått særlig ned for kvinner mellom 15 og 29 år (se figur 2.9). Nedgangen i tenåringsgraviditeter er positivt fra et samfunnsperspektiv. Blant de fire eldste gruppene har ratene økt fram til 2009. Deretter har ratene holdt seg mer eller mindre stabile for kvinner over 35 år, men gått ned for de mellom 30-34 år. Utsettelsen av første fødsel og det at ratene ikke tar seg vesentlig opp blant de over 30 år gjør at det per dags dato ikke er tegn til en opphenting av fruktbarheten.

Når stadig flere kvinner utsetter å få sitt første barn og fødselsratene synker, vil SFT falle. Men fallet i SFT kan være en midlertidig tempo-effekt.³ Det vil si at SFT kan stige igjen, hvis utsatte fødsler blir hentet inn igjen på et senere tidspunkt. Imidlertid viser de langsiktige trendene at andelen kvinner som får tre eller flere barn er synkende (se tabell 2.2). Dette taler for at nedgangen i SFT ikke bare er et resultat av en tempo-effekt, men at også det endelige barnetallet vil bli noe lavere for kvinner framover.

³ Dersom de aldersbestemte fruktbarhetsratene var konstante over tid, ville SFT stemme noenlunde overens med kvinners endelige barnetall (kohortfruktbarhet). Imidlertid varierer de aldersbestemte fruktbarhetsratene fra år til år. Ved en forskyvning av aldersbestemte fruktbarhetsrater i lik retning kan det oppstå en tempo-effekt: Hvis kvinner får sine barn senere men ender med like mange barn som før, synker likevel de årlige fruktbarhetsratene i en periode siden samme antall fødsler er forskyvet framover i tid. SFT vil i så fall underestimere kohortfruktbarheten. Dette kalles en tempo-effekt.

Tabell 2.2. Antall barn blant kvinner ved alder 45 år (prosent) og totalt barnetall (kohortfruktbarhet) for utvalgte fødselskohorter

Fødselskohort	0 barn	1 barn	2 barn	3 barn	4+ barn	Totalt barnetall (kohortfruktbarhet)
1935	9,6	10,4	30,4	27,4	22,2	2,42
1940	9,5	10,1	33,7	29,1	17,6	2,35
1945	9,0	11,8	41,5	26,4	11,3	2,19
1950	9,4	13,3	45,4	23,5	8,4	2,08
1955	11,2	14,3	42,1	24,2	8,1	2,04
1960	11,9	13,8	39,4	25,6	9,2	2,10
1965	12,5	14,2	40,2	24,7	8,4	2,06
1970	13,4	14,7	41,2	23,1	7,6	2,00
1971	13,3	14,9	41,8	22,7	7,3	1,99
1972	13,4	15,0	42,1	22,2	7,4	1,98
1973	13,3	15,4	42,0	22,2	7,2	1,98
1974	13,8	15,4	41,8	22,0	7,0	1,96

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

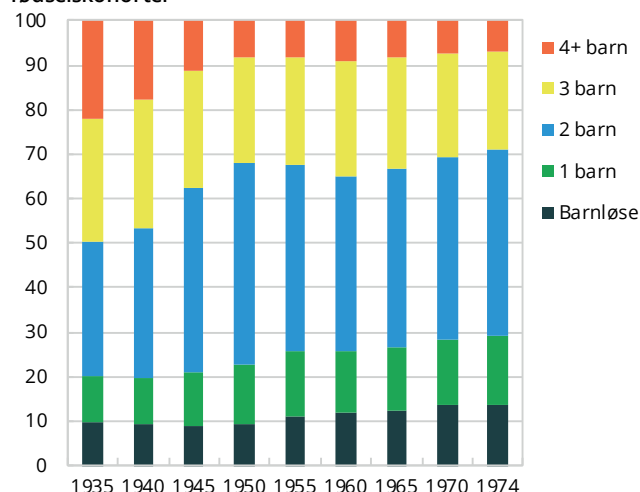
Fruktbarheten, slik den her er målt ved SFT, er et periodemål som kan variere en del fra år til år. Kohortfruktbarhet, det vil si antall barn kvinner har fått når de er ferdig med sin fruktbare periode, er mer stabilt. Ulempen er at vi må vente nokså lenge før vi kan vite hva denne er. Ved alder 45 år har de aller fleste kvinner i Norge avsluttet sine barnefødsler, og kohortfruktbarheten måles derfor ofte ved denne alderen. Kvinnene født i 1974, som har fylt 45 år i 2019, har en kohortfruktbarhet på 1,96 (se tabell 2.2). Kohorten født i 1970 hadde i gjennomsnitt fått akkurat to barn ved 45-års alder, mens de påfølgende årgangene har endt med en endelig fruktbarhet på like under to barn ved alder 45 år.

Endringer i kohortfruktbarheten skyldes i stor grad at andelen kvinner med tre eller flere barn har gått ned, se tabell 2.2 og figur 2.10. Blant kvinner født i 1974 og som fylte 45 år i 2019, har 15 prosent ett barn, i underkant av 42 prosent har to barn, 22 prosent har tre barn og 7 prosent har fire eller flere barn. Som det framgår av tabellen, har andelen barnløse kvinner økt gradvis. Også andelen med ett barn har økt noe de siste årene og holdt seg stabil når vi sammenligner 1973- og 1974-kohorten. Andelen med to barn er relativt stabil og ligger mellom 41 til 42 prosent blant kvinner født tidlig på 1970-tallet.

Barnløsheten øker

Det er vanlig å oppgi andelen barnløse kvinner ved alder 45 år. Det siste kullet vi kan måle dette for, er født i 1972. Barnløsheten var hele 0,5 prosentpoeng høyere for dette fødselskullet (13,8 prosent) sammenlignet med kullet født året før (13,3 prosent). En økende andel barnløse kvinner blant dem som har avsluttet sin fruktbare periode er ikke et særnorsk fenomen, men en trend man finner i flere av våre nordiske naboland. I Norge har andelen barnløse kvinner ved 35-års alder økt gradvis; fra under 20 prosent for kvinner født i 1970 til 24 prosent for kvinner født i 1982. Dette ser

Figur 2.10. Antall barn blant kvinner som er fylt 45 år, i utvalgte fødselskohorter

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

vi også i Sverige og Finland. Selv om en del kvinner i 35-års alderen fortsatt vil få barn, så forventes det at andelen av barnløse kvinner ved avsluttet fruktbarhet vil stige i framtiden. Hvis man sammenligner de som har avsluttet sin fruktbare periode ser man at blant svenske kvinner født 1973 var andelen barnløse på 13,5 prosent, som er svært likt det vi finner i Norge. I Finland er andelen langt høyere, nær 19 prosent. Andelen barnløse har variert gjennom historien, men figur 2.10 viser en gradvis økning fra 9,6 prosent blant kvinner født i 1935 til nesten 14 prosent i 2019 blant kvinnene født i 1972.

Fruktbarhet blant innvandrere

Innvandrerkvinner har tradisjonelt hatt en noe høyere fruktbarhet sammenlignet med befolkningen for øvrig. I 2019 var fruktbarheten 1,77 blant innvandrerkvinner, 1,53 blant norskfødte kvinner med innvandrerforeldre og 1,48 blant øvrige kvinner. Blant de tre gruppene finner vi størst fall i fruktbarhet blant innvandrerkvinner

på 0,10 barn fra 2018 til 2019 (fra 1,87 til 1,77). Fruktbarhet blant norskfødte kvinner med to innvandrerforeldre har økt med 0,05 barn på samme tid (fra 1,48 til 1,53), mens fruktbarhet blant øvrige kvinner har falt med 0,02 barn (fra 1,50 til 1,48). At fruktbarheten har sunket også blant innvandrerkvinner det siste tiåret, er illustrert i figur 2.11. Den høyeste fruktbarheten finner vi blant kvinner fra Afrika, mens innvandrerkvinner fra de øvrige landgruppene har relativt lik fruktbarhet som befolkningen ellers.

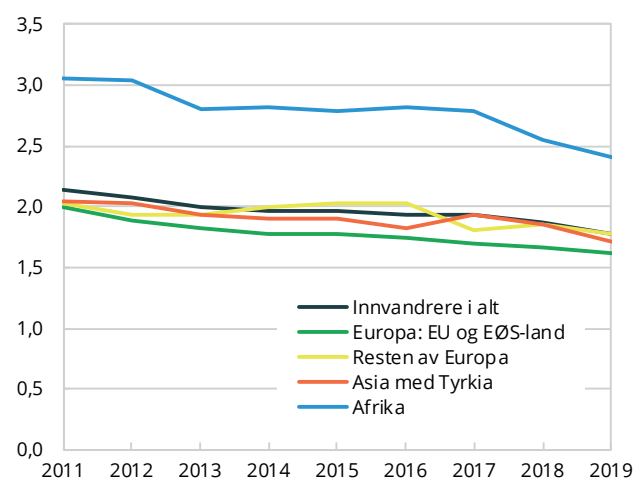
Hvor mange barn som fødes av en innvandreremor, avhenger imidlertid ikke bare av fruktbarheten. Antall innvandrerkvinner i fruktbar alder spiller også en vesentlig rolle, og denne andelen har økt (se figur 2.23 senere i dette kapitlet). Totalt hadde rundt 28 prosent av barna som ble født i 2019 en mor som var innvandrer, mens nær 2 prosent hadde en mor som var norskfødt med innvandrerforeldre.

Fruktbarhet i et internasjonalt perspektiv

Nedgangen i fruktbarhet er ikke et særnorsk fenomen. De fleste av de nordiske landene har også opplevd en klar fruktbarhetsnedgang de siste ti årene som vist i figur 2.12. I Finland er fruktbarheten nå nede i rekordlave 1,35 barn per kvinne. I Danmark har ikke utviklingen vært like entydig, men fruktbarheten har sunket med nesten 0,1 barn siden 2016, fra 1,79 til 1,70.

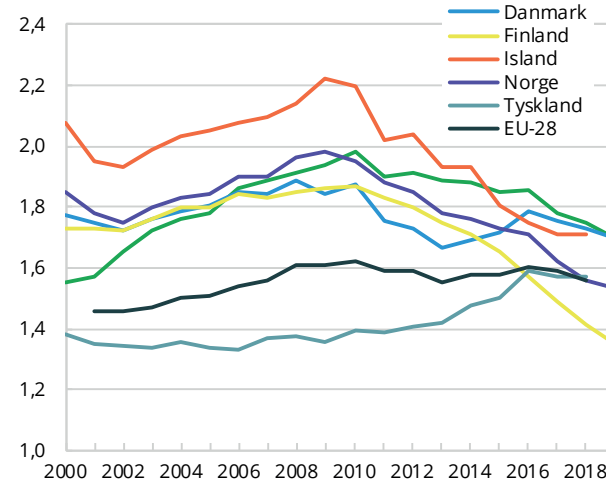
Ser man trendene i Norden i en europeisk sammenheng ser man at de fleste nordiske landene skiller seg ut fra mange andre deler i Europa. Tyskland er et land som i mange tiår har hatt svært lav fruktbarhet, for eksempel hadde de en fruktbarhet på 1,33 i 2006, altså lavere enn det Finland har i dag. I løpet av de ti siste årene har Tyskland derimot sett en markant økning og var i 2018 på nivå med de nordiske landene og høyere (1,57) enn det vi har sett i Norge de to siste årene (se figur 2.12). På ti år har fruktbarheten i Europa som helhet økt med nesten 0,2 barn per kvinne (fra 1,43 i

Figur 2.11. Samlet fruktbarhetstall (SFT) blant innvandrere etter fødelandsgrupper. 2011-2019

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 2.12. Fruktbarhet (SFT) i et internasjonalt perspektiv. 2000-2018/2019

Kilde: Eurostat, de nordiske landenes statistikkbyråer og SSB.

perioden 2000-2005 til 1,61 i perioden 2015-2020) og i EU-området økte den fra 1,54 i 2006 til 1,60 i 2016.⁴ Imidlertid har fruktbarheten falt til 1,56 etter 2016, som vist i figuren.

Hvorfor faller fruktbarheten?

Det er ikke enkelt å finne gode forklaringer på hva som ligger bak fallet i fruktbarhet i Norge og de andre nordiske landene. Trenden med økning fram til omkring 2009 og deretter en nedgang ser ut til å gjelde for alle de nordiske landene, som figur 2.12 viser.⁵ Diskusjoner rundt mulige forklaringer på den fallende fruktbarheten i Norge og de andre nordiske landene pågår både i Norge og internasjonalt. En komparativ analyse av de nordiske landene viser at nedgangen i SFT fra 2010 til 2018 er relatert til lavere førstefødselsrater.⁶ Dette gjelder spesielt i Danmark, Sverige og Norge, hvor endringen i førstefødsler forklarer mer enn 80 prosent av nedgangen i SFT, mens den forklarer omtrent 75 prosent av endringene i Finland og 57 prosent på Island. På Island har man også observert en sterk nedgang for barn nummer to og tre. Ser vi på tvers av de nordiske landene, er nedgangen i fruktbarhet gjennomgående blant ulike grupper av kvinner og relativt uavhengig av utdanningsnivå, både for SFT⁷ og kohortfruktbarhet.⁸ I februar 2020 ble det publisert en omfattende rapport hvor Hart og Kravdal kartlegger den fallende fruktbarheten i Norge.⁹ De peker på en rekke potensielle forklaringer for fallet, slik som endringer i familieverdier og potensielt sterkere følelse av økonomisk usikkerhet etter finanskrisen i 2008. Videre viser de til en ny studie som finner at menn ønsker seg færre barn enn kvinner og at familiepolitiske tiltak for å øke fruktbarhetsnivået i Norge antagelig vil ha liten effekt ettersom Norge allerede har svært gode politiske ordninger, slik som betalt foreldrepermisjon og statlig subsidierte barnehager. Et viktig spørsmål som fortsetter å gjelde i diskusjoner rundt fruktbarheten i Norge er hvorvidt økningen i fødealder vil fortsette eller ikke og om utsatte fødsler vil innhentes. En bedre forståelse rundt årsaker til økningen i fødealder er dermed sentralt. Samtidig vil det fortsatt være viktig å følge med på utviklingen i kohortfruktbarhet og andelen barnløse framover.

Les mer og finn tall om fruktbarhet og fødte på www.ssb.no/fodte.

⁴ FN (2020): Total Fertility rate (live births per woman). <http://data.un.org/Default.aspx> (for Europa som helhet) og Eurostat (2020): Fertility indicators (demo_find). <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (for EU).

⁵ Island har ennå ikke publisert tall for 2019.

⁶ Hellstrand, J., Nisén, J., Miranda, V. med flere (2020): Not just later, but fewer: Novel trends in cohort fertility in the Nordic countries. MPIDR Working Paper. 007/2020.

⁷ Comolli, C. L., Neyer, G., Andersson, G. med flere (2019): Beyond the economic gaze. Childbearing during and after recessions in the Nordic countries. Stockholm Research Reports in Demography. 16/2019.

⁸ Jalovaara, M., Neyer, G., Andersson, G. med flere (2019): Education, gender, and cohort fertility in the Nordic countries. European Journal of Population 35(3): 563-586.

⁹ Hart, R. K. og Ø. Kravdal. (2020): Fallende fruktbarhet i Norge. Folkehelseinstituttet.

Fortsatt lav dødelighet

Antall døde i Norge har vært svært stabilt de siste fire årene. Det døde 40 684 personer i 2019, 156 færre enn i 2018. Nedgangen vi så i 2018 fortsetter altså og dersom vi måler antall døde i prosent av folkemengden, har vi aldri hatt lavere dødstill. Selv med en aldrende befolkning, er det kun 0,8 prosent av befolkningen som dør i løpet av ett år. Fra de kvartalsvise tallene som er vist i figur 2.13 ser vi at antall døde i første kvartal er vesentlig lavere enn tidligere år, mens de tre neste kvartalene var på lignende nivåer som tidligere år. Fordelingen over kvartalene henger dels sammen med influensasesongen. I 2019 hadde befolkningen en styrket immunitet mot flere influensavirus enn året før og det var et år med færre uker med forhøyet generell dødelighet i befolkningen enn vanlig (Folkehelseinstituttet, 2019).¹⁰

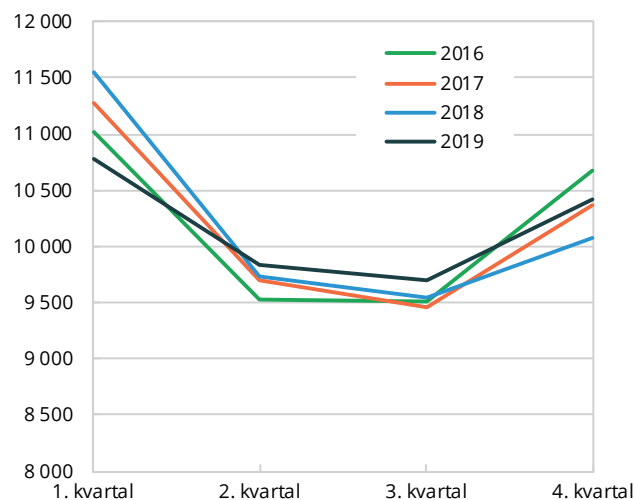
Forventet levealder, som er et mer presist mål på dødelighetsforholdene i et land fordi den tar hensyn til alders- og kjønnsfordelingen, har heller aldri vært høyere i Norge enn den var i fjor: Forventet levealder for nyfødte gutter er nå på 81,2 år, mens den er på 84,7 år for nyfødte jenter. Som vist i figur 2.14 var økningen for menn og kvinner lik (økte med 0,19 år). Hvis vi går tilbake fem år, så ser vi at levealderen for kvinner har økt med et drøyt halvår siden 2015. På samme tid har menns levealder økt med nesten ett år. I perioden etter 1990 har levealder økt med henholdsvis 7,8 år for menn og 4,9 år for kvinner. Dette betyr i praksis at menn har fått nesten 3 måneders ekstra levetid per år, mens kvinner har bare fått i underkant av 2 ekstra måneder per år siden 1990. Årets tall ser imidlertid ut til å vise at forskjellen mellom kjønnene stabiliserer seg, og hvorvidt menn vil fortsette å ta innpå kvinner vil det bli interessant å følge med på framover.

Figur 2.15 viser at forskjellen mellom kvinners og menns forventede levealder nesten er halvert siden 1980-årene, og i år som i fjor er den nå nede i 3,5 år. Det er likevel ikke historisk lavt. Gjennom mesteparten av 1800-tallet og første del av 1900-tallet var levealdersforskjellen mellom menn og kvinner på omtrent tre år. I etterkrigstiden økte kjønnsforskjellen, noe som forklares blant annet med at menn røykte i langt større grad enn kvinner. I 1980-årene var forskjellen oppe i nesten syv år. Deretter har den blitt gradvis mindre, noe som kan henge sammen med at flere kvinner og færre menn begynte å røyke. Nå ser det altså ut til at kjønnsforskjellen i forventet levealder stabiliserer seg på et mer vanlig historisk nivå. Som vi ser av figur 2.14 og 2.15, tar menn innpå kvinner i eldre år – selv om hovedårsaken til at forskjellen minsker er at dødsfall i yngre aldersgrupper blant menn er blitt redusert.

At også økningen i gjenstående levetid blant eldre har vært mest markant for menn er vist i figur 2.16. Konvergens i levealder mellom menn og kvinner er

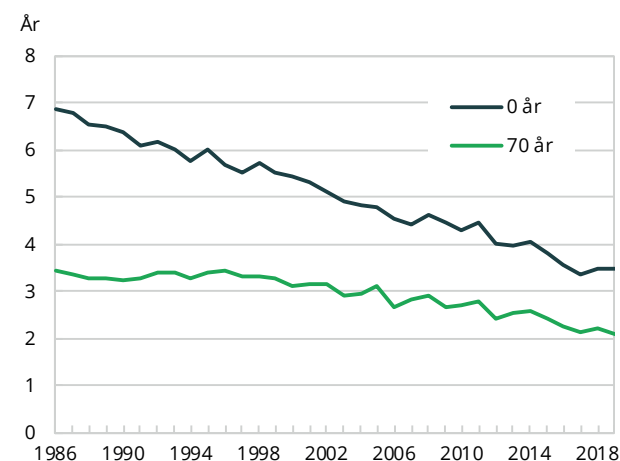
¹⁰ https://www.fhi.no/globalassets/dokumenterfiler/rapporter/2019/influensasesongen-i-norge-2018-19_publiser.pdf.

Figur 2.13. Kvartalsvis tall over antall døde. 2016-2019

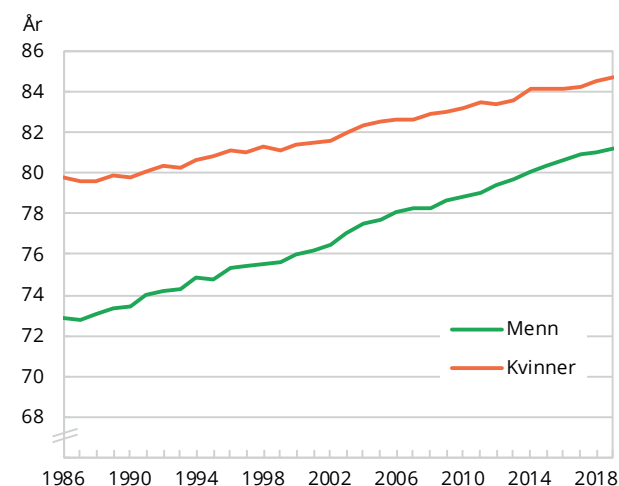
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 2.15. Forskjell mellom kvinner og menn i forventet levealder ved fødsel og gjennstående levetid ved alder 70. 1986-2019

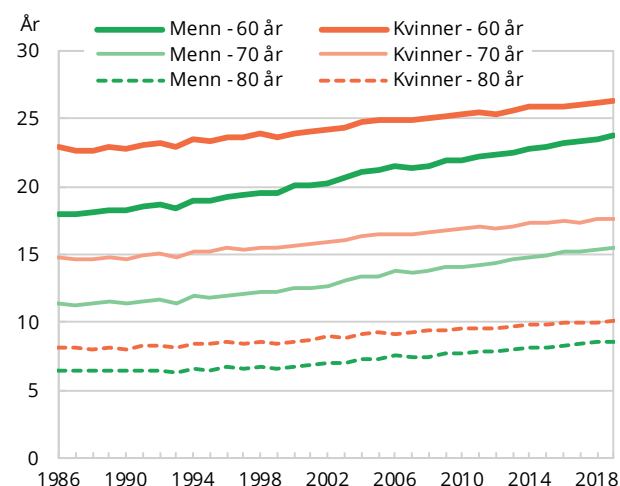
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 2.14. Forventet levealder ved fødselen for kvinner og menn. 1986-2019

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 2.16. Forventet gjennstående levetid ved alder 60, 70 og 80 år for kvinner og menn. 1986-2019

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

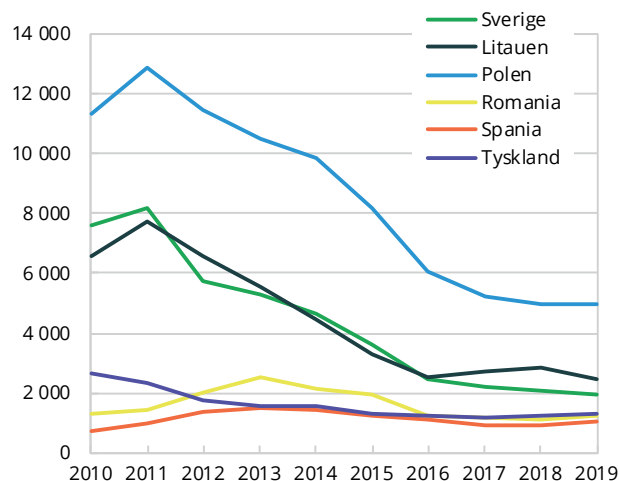
sterkest for eldre i 60- og 70 årene, og svakere blant 80-åringene.

Les mer og finn tall om levealder og døde på www.ssb.no/dode.

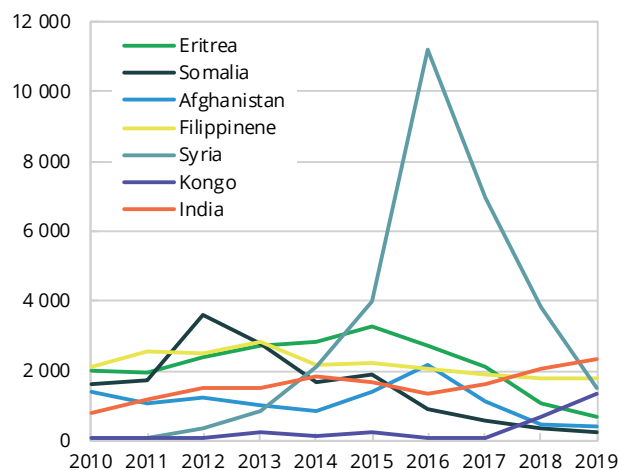
Stabil innvandring

Innvandringen til Norge har gått ned hvert år siden 2011. I fjor var imidlertid nedgangen svært liten, på bare litt over 300 personer. I 2019 innvandret 52 200 personer til Norge, mot 52 500 personer i 2018. Figur 2.17 og 2.18 viser innvandringen av statsborgere fra enkelte europeiske og ikke-europeiske land siden 2010. Blant de største gruppene av europeiske statsborgere – polske, svenske og litauiske – har det vært en kraftig nedgang siden 2011. Innvandringen fra disse landene ser imidlertid ut til å ha stabilisert seg de siste årene, og ligger nå på henholdsvis nær 5 000, 2 500 og 2 000 årlig.

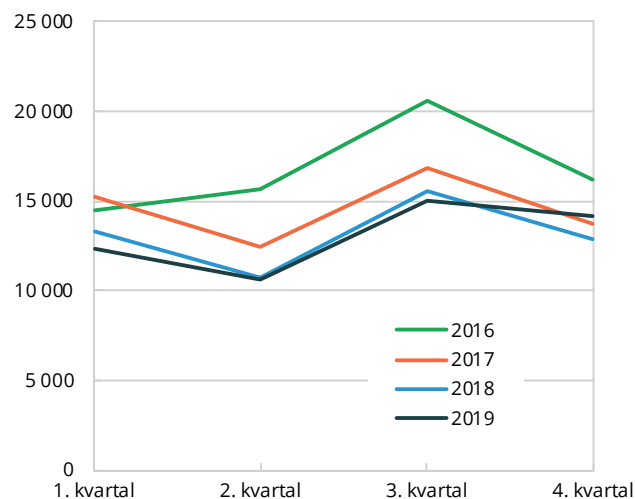
Ser vi utenfor Europa, er det stadig færre som innvandrer fra Syria og Eritrea, mens det er relativt stabil innvandring av statsborgere fra Filippinene, Afghanistan og Somalia. Blant statsborgere fra utenfor Europa har syrerne dominert de siste par årene, som figur 2.18 viser. Særlig stor var innvandringen av syriske statsborgere i 2016. Mange av disse kom til Norge som asylsøkere høsten 2015, og fikk opphold og kom inn i statistikken året etter. Siden 2016 har det vært en betydelig nedgang, men de utgjør fortsatt en stor andel av innvandrerne som kom i 2019, med nær 1 500 personer. I 2019 var det imidlertid for første gang etter 2013 flere innvandrere fra Filippinene enn fra Syria. Samtidig innvandrer et stadig økende antall statsborgere fra India, og i 2019 innvandret hele 2 400 personer herfra. En stor prosentvis økning var det også for statsborgere fra den demokratiske republikken Kongo. Mens det kom nær 700 personer herfra i 2018, økte antallet til over 1 300 i 2019. Dette er nesten en dobling.

Figur 2.17. Innvandring til Norge av statsborgere fra enkelte europeiske land. 2010-2019

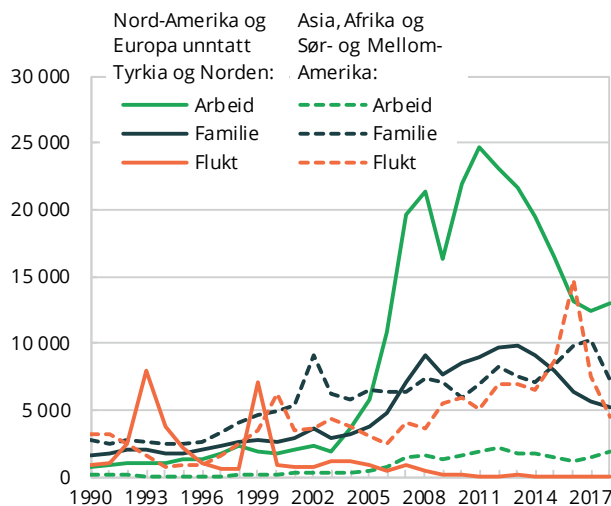
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 2.18. Innvandring til Norge av statsborgere fra noen ikke-europeiske land. 2010-2019

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 2.19. Innvandring til Norge, etter kvartal. 2016-2019

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 2.20. Innvandring, etter innvandringsgrunn og to grupper av opprinnelsesland. 1990-2018

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Innvandringen til Norge er vanligvis lavest i 2. kvartal og høyest i 3. kvartal, slik figur 2.19 viser. Slik var det også i 2019.

Nedgangen i innvandringen til Norge siden 2011-2012 har vært særlig tydelig blant arbeidsinnvandrere. Tall for innvandring etter innvandringsgrunn i 2019 er ennå ikke publisert, men figur 2.20 viser utviklingen fram til 1. januar 2019. Figuren viser antall personer som ble registrert som arbeidsinnvandrere, familieinnvandrere og flyktninger da de innvandret til Norge, fordelt på to store opprinnelsesområder: Nord-Amerika og Europa unntatt Tyrkia og Norden (stiplede linjer), og Asia, Afrika og Sør- og Mellom-Amerika (heltrukne linjer). Blant innvandrerne fra Europa og Nord-Amerika er arbeids- og familieinnvandring de vanligste innvandringsgrunnene, og begge disse har hatt betydelig nedgang. Imidlertid ser vi at arbeidsinnvandringen fra disse landene har tatt seg noe opp i 2018, sammenlignet med situasjonen i 2017. Flukt og familieinnvandring er de vanligste innvandringsgrunnene blant innvandrere fra Asia, Afrika og Sør- og Mellom-Amerika, og det er kommet flere i begge disse kategoriene de siste tiårene, med en tydelig topp i forbindelse med den store tilstrømmingen av asylsøkere høsten 2015. Også for innvandrere fra disse landene ser vi at arbeidsinnvandringen har tatt seg noe opp de siste par årene.

Kunstig lav utvandring

Utvandringen gikk noe ned i 2017 og 2018, mens nedgangen i 2019 er svært markant. Dermed er ikke utvandringen lenger historisk høy. Bare 26 800 utvandret fra Norge i fjor, mot 34 400 året før. Det kan framstå overraskende at utvandringen har gått ned når det samtidig bor stadig flere i Norge som potensielt kan utvandre, og ikke minst flere innvandrere som vanligvis utvandrer i større grad enn innfødte. Samtidig er sannsynligheten for å utvandre høyest for innvandrere med kort botid, og når innvandringen går ned, blir det også færre nye innvandrere med kort botid i landet. Etter

Boks 2.1. Kunstig lave utvandringstall i 2019

I 2019 var det en markert nedgang i antallet utvandring etter vedtak i folkeregisteret. Slike vedtak står vanligvis for rundt halvparten av alle registrerte utvandring. Nedgangen i utvandring etter vedtak skyldes innføring av nye arbeidsmetoder. Dersom prosentandelen vedtaksutvandring hadde vært den samme som i de tre foregående årene, ville det vært i overkant av 5 000 flere utvandring og tilsvarende færre bosatte ved utgangen av året. Dette tallet begrenser seg til ikke-nordiske EØS-borgere, og av de er det 1 700 polakker og 870 litauere. Dette framkommer også i figur 2.21.

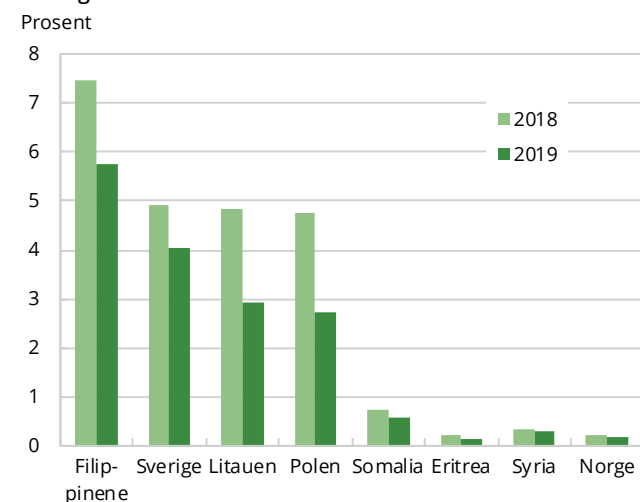
For norske, nordiske og tredjelandsborgere (se begrepsdefinisjoner) er endringene i prosentdelen vedtak stort sett innenfor det en må regne som naturlige svingninger. De manglende utvandringene ser ut for å fordele seg geografisk jevnt over landet. I kvartalsstatistikken slår det sterkest ut i 2. kvartal, som vist i figur 2.22.

hvert som botiden øker, synker sannsynligheten for å utvandre. Dette kan være en forklaring på at utvandringen har gått noe ned de siste årene. En annen forklaring, som er særlig relevant for 2019, er at svingninger i utvandringstallene skyldes oppryddinger i folkeregisteret, der personer som har utvandret tidligere uten å gi beskjed, i ettertid blir registrert som utvandret. Dette diskuteres nærmere i boks 2.1.

Mens utvandringen i 2018 var høyere enn innvandringen for svenske statsborgere, snudde dette i 2019. I 2019 var den positive nettoinnvandringen på litt under 200 for disse personene. For polske statsborgere var det nær 2 100 flere innvandring enn utvandring i 2019, men dette tallet er påvirket av det kunstig lave utvandringstallet. Likevel anslår SSB at nettoinnvandringen fortsatt er klart positiv selv om dette tas høyde for. Det er særlig innvandrere fra europeiske land som utvandrer i høy grad, mens personer som har opprinnelse langt fra Norge oftere blir boende her.

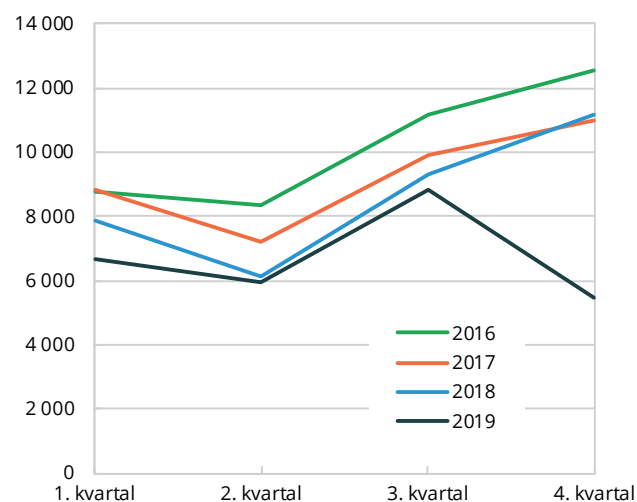
At andelen som utvandrer varierer etter hvilke land personene kommer fra, er illustrert i figur 2.21. Den viser utvandringandeler, som er antall utvandring av personer med statsborgerskap fra et gitt land, delt på alle med samme statsborgerskap som bodde i Norge ved inngangen til det aktuelle året. Utvandringandelen er høy blant filippinske, svenske, litauiske og polske statsborgere. Mange av disse er arbeidsinnvandrere eller au pair-er. Som figuren viser, var det omtrent 5 prosent av alle statsborgere fra Sverige, Litauen og Polen som bodde i Norge ved inngangen til 2018, som utvandret i løpet av året. For 2019 er antallet utvandring fra Polen og Litauen kunstig lavt, og utgjør henholdsvis 2,5 og 3 prosent. Blant somaliske, eritreiske og syriske statsborgere er det langt lavere utvandringandeler. Også personer med norsk statsborgerskap har svært lave utvandringandeler – drøyt 0,2 prosent i både 2018 og 2019. Figur 2.21 viser også at andelen som utvandret var lavere i 2019 enn i 2018 for de fleste

Figur 2.21. Utvandringandeler etter statsborgerskap. 2018 og 2019

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 2.22. Utvandring fra Norge, etter kvartal. 2016-2019

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

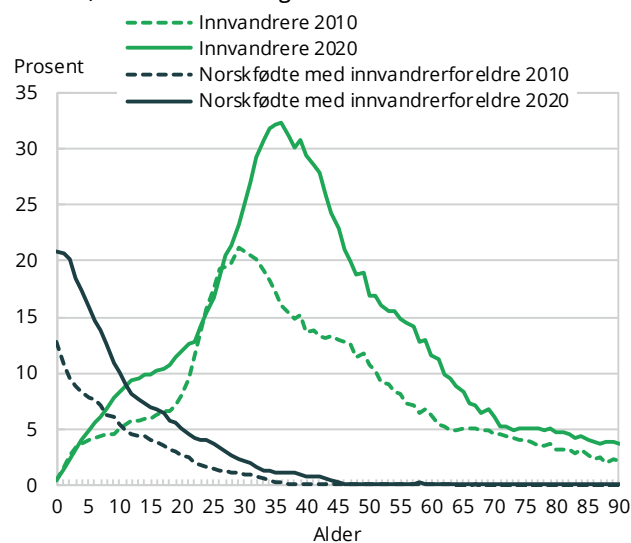
av gruppene, også i grupper som ikke omfattes av problemer med registreringer av utvandring omtalt i boks 2.1. Som eksempler nevnes Filippinene, Somalia, Eritrea og Syria.

Mens innvandringen er høyest i tredje kvartal, er utvandringen ofte aller høyest i fjerde kvartal. Som vist i figur 2.22 var dette ikke tilfellet for 2019, og årsakene er nærmere omtalt i boks 2.1. Hvorvidt dette vil føre til et uvanlig høyt antall registrerte utvandring i 1. og 2. kvartal 2020, blir det spennende å følge med på.

Les mer og finn tall om inn- og utvandring på www.ssb.no/folkemengde, www.ssb.no/flytting (oppdateres 28. april) og www.ssb.no/innvgrunn (oppdateres 12. mai).

Fortsatt flest innvandrere i Norge fra Polen

Nettoinnvandringen, altså antall innvandring minus antall utvandring, ble på 25 300 i fjor. Det er en oppgang på rundt 7 200 fra året før, og på linje med

Figur 2.23. Andel innvandrere og norskfødte med to innvandrerforeldre, etter alder. 2010 og 2020

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

nettoinnvandringen i 2016. Med fortsatt positiv nettoinnvandring og få dødsfall blant innvandrere, fortsatte antallet innvandrere som bor i Norge å stige i 2019. Ved nyttår bodde det 790 500 innvandrere i Norge, det er drøyt 70 prosent mer enn for ti år siden. Innvandrere fra Polen utgjør fortsatt den klart største gruppen av innvandrere i Norge, med over 100 000 personer. Deretter kommer innvandrere fra Litauen (over 40 000) og Sverige (drøyt 35 000). Den fjerde største gruppen er innvandrere fra Syria, i 2019 som i 2018, med nær 32 000 personer, foran innvandrerne fra Somalia som utgjør i underkant av 29 000 personer.

Antallet personer født i Norge med to innvandrerforeldre er mer enn doblet siden 2010, og denne gruppa, som fortsatt er ganske ung, utgjør nå 188 800 personer. Her utgjør norskfødte med mødre fra Pakistan (17 600), Somalia (14 700), Polen (14 300) og Irak (11 000) de største gruppene.

Andelen innvandrere i den norske befolkningen har økt betydelig de siste ti årene, fra 9 prosent i 2010 til nær 15 prosent 1. januar 2020. Mens det fortsatt er relativt få innvandrere i de aller eldste aldersgruppene, er det en høy andel innvandrere blant personer i 30-årene. Figur 2.23 viser andelen innvandrere i den norske befolkningen etter alder, samt andelen norskfødte med to innvandrerforeldre. Den kraftigste økningen i andelen innvandrere har kommet blant dem over 30 år, og for noen aldersgrupper i 30-årene er nå mer enn en tredjedel av befolkningen innvandrere. Den vanligste alderen blant innvandrerne i Norge i dag er 34 år, mot 29 år i 2010. Økningen i aldersgruppene over 30 år skyldes både at innvandrere som allerede er i Norge, har blitt eldre, samt at det har innvandret nye personer i disse aldersgruppene.

Færre små og flere folkerike kommuner

Etter den nylig gjennomførte kommunereformen har antall kommuner med mer enn 100 000 innbyggere

økt: Mens det bare var fem slike 1. januar 2019, var det sju ved inngangen til 2020. Det er Kristiansand og Drammen som er de to nye tilskuddene, til listen som ellers består av Oslo, Bergen, Trondheim, Stavanger og Bærum.

Blant de mindre folkerike kommunene er bildet annerledes. Riktignok finnes det fremdeles 21 kommuner med færre enn 1 000 innbyggere, men tallet på kommuner med færre enn 10 000 innbyggere har sunket fra 309 til 243, som tilsvarer en reduksjon på 20 prosent. Det er ingen endring i antallet kommuner med mer enn 10 000 innbyggere.

Sterk sentralisering – mange kommuner med lavere folketall

Også folkeveksten varierer mye i ulike deler av landet. Dersom vi ser på strukturen fra 2019, var det fem fylker som hadde et lavere folketall på slutten av året enn ved årets begynnelse: Oppland, Sogn og Fjordane og alle de tre nordnorske fylkene. Tilsvarende ser vi for kommuner: Hele 235 kommuner, altså mer enn halvparten, opplevde en befolkningsnedgang. Det er særlig mange kommuner med befolkningsnedgang i Oppland, Nordland, Troms og Finnmark. Motsatt er det sterk befolkningsvekst i Østfold, Vestfold og Akershus, som alle har mange kommuner hvor folketallet stiger.

Bildet er det samme dersom en ser på utviklingen etter fylkes- og kommunegrensene som gjelder fra 1. januar 2020. Oslo og Viken hadde den største folketallsveksten i 2019. Veksten var på hele 26 300, som tilsvarer rundt to tredjedeler av den totale veksten. I motsatt ende finner vi Troms og Finnmark med en nedgang på litt over 1 000, og Nordland med en nedgang på rundt 900. Av de 356 områdene som utgjør de nye kommunene, er det nedgang i folketallet i 205, og oppgang i 148. Andelen kommuner med befolkningsnedgang er altså nokså lik etter gammel og ny struktur, og sentraliseringstrenden fortsetter med uforminsket styrke.

Mens alle fylkene hadde positiv nettoinnvandring, var det ingen fylker på Vestlandet eller i Nord-Norge som gikk i pluss på innenlandske flyttinger. Dette gjaldt også Trøndelag. Sett i forhold til folketallet var det Østfold og Akershus som hadde høyest nettoinnflytting innenlandsk, med 5,8 og 6,0 per 1 000 innbyggere. Både Troms og Finnmark (som to forskjellige fylker) hadde netto innenlandsk fraflytting på 9,2 per 1 000 innbyggere.

Ser vi på endringer i folketall for kommunene i absolute tall, vist i tabell 2.3, var veksten i 2019 klart størst i Oslo, etterfulgt av Trondheim og Bergen, mens nedgangen var størst i Målselv, Senja og Rana. Mens kommunene med størst vekst er folkerike og sentralt beliggende, er kommunene med størst nedgang noe mindre og ligger mer usentralt til. Likevel er det verdt å merke seg at kommuner som Gjøvik, Harstad, Steinkjer og Namsos alle er på listen over kommuner som opplever sterk befolkningsnedgang.

Tabell 2.3. Kommuner¹ med høyest befolkningsvekst og størst befolkningsnedgang i absolutt antall. 2019

Nummer	Kommune	1. januar 2020	Endring fra 1. januar 2019
10 med høyest vekst			
1	Oslo	693 494	12 420
2	Trondheim	205 163	2 928
3	Bergen	283 929	2 739
4	Stavanger	143 574	1 462
5	Ullensaker	39 625	1 391
6	Lørenskog	41 460	1 354
7	Sandnes	79 537	1 261
8	Kristiansand	111 633	1 243
9	Lillestrøm	85 983	908
10	Bærum	127 731	891

10 med størst nedgang

1	Målselv	6 640	-165
2	Senja	14 851	-160
3	Rana	26 184	-131
4	Vefsn	13 278	-125
5	Harstad	24 703	-124
6	Namsos	15 230	-116
7	Gjøvik	30 560	-116
8	Steinkjer	24 357	-114
9	Andøy	4 663	-108
10	Vadsø	5 788	-106

¹ Kommunestrukturen per 1. januar 2020 er lagt til grunn for både 2019 og 2020.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 2.4. Kommuner¹ med høyest vekst og størst nedgang i prosent. 2019

Nummer	Kommune	1. januar 2020	Endring (%) fra 1. januar 2019
10 med høyest vekst			
1	Ullensaker	39 625	3,6
2	Lørenskog	41 460	3,4
3	Nannestad	14 139	3,3
4	Våler (Viken)	5 736	2,6
5	Nes	23 092	2,4
6	Sola	27 153	2,1
7	Modalen	388	2,1
8	Eidsvoll	25 436	2,1
9	Rælingen	18 530	2,0
10	Oslo	693 494	1,8

10 med størst nedgang

1	Vevelstad	462	-7,0
2	Træna	435	-4,6
3	Hattfjelldal	1 297	-4,6
4	Raarvika - Røyrvik	461	-4,4
5	Dyrøy	1 083	-4,1
6	Hasvik	1 005	-3,8
7	Namsskogan	843	-3,2
8	Gamvik	1 132	-3,2
9	Loppa	888	-3,2
10	Tydal	769	-3,1

¹ Kommunestrukturen per 1. januar 2020 er lagt til grunn for både 2019 og 2020.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Dersom vi ser på prosentvis endring i folketallet, slik vi gjør i tabell 2.4, blir bildet litt annerledes.

Når vi måler på denne måten, blir det ofte store utslag for små kommuner. For 2019 ser vi dette særlig for kommuner som opplever en nedgang. Alle kommunene med en sterk prosentvis nedgang i tabell 2.4 er små, og typiske distriktkommuner. Når vi ser på kommunene med høyest prosentvis vekst, finner vi også der de gamle Akershuskommunene. Lørenskog og Ullensaker vokser altså kraftig uansett hvordan vi måler veksten.

Les mer og finn tall om befolkningsutviklingen i fylker og kommuner på www.ssb.no/folkemengde.

Utviklingen i samiske områder

Det finnes ingen offisiell registrering av samer i Norge. SSB lager imidlertid statistikk for geografiske områder nord for Saltfjellet, det såkalte STN-området, som er definert som «samiske» områder.¹¹ Tall for 2018 og 2019 publiseres offisielt først på våraparten i 2020. Inntil da kan Sønstebø's kapittel 6 i rapporten «Samiske tall forteller» benyttes.¹²

Det var 54 801 personer som bodde i STN-områdene per 1. januar 2019, en nedgang på 502 personer fra året før. Etter en seksårsperiode fra 2011 med stabile befolkningstall var det i 2017 en klar tilbakegang som i 2018 ble ytterligere forsterket. Mens antall personer bosatt i kongeriket Norge økte med 0,6 prosent i løpet av 2018, var tilbakegangen i STN-området på hele 0,9 prosent.

Det har vært sammenhengende fødselsunderskudd i STN-området helt siden tusenårsskiftet, det vil si det har vært flere dødsfall enn fødsler, og i 2018 ble det for andre år på rad registrert mer enn 200 flere dødsfall enn fødsler. Antall fødsler falt for første gang under 400, og da hjelper det ikke at antall døde for tiden er stabilt. I perioden 2011-2016 kompenserte netto innflytting for fødselsunderskuddet, men i 2018 flyttet 200 flere ut av enn inn til STN-området. Dette er det største bidraget fra flyttestrømmen til nedgang i folketallet siden 2007. En stadig eldre befolkning med færre kvinner i reproduktiv alder tilsier at fødselsunderskuddet neppe vil avta i nær framtid.

Senere års positive nettoutflytting har utelukkende skyldtes innflytting fra utlandet, og det er denne effekten som nå er sterkt svekket. Det er fortsatt mer enn dobbelt så mange som flytter til STN-området fra utlandet enn som flytter motsatt vei, men mesteparten av flyttetapet kan tilskrives redusert innflytting fra

¹¹ STN-området utgjør nesten 60 prosent av arealet i Norge nord for Saltfjellet og har 14 prosent av befolkningen der. Av de som bor i tettbygde strøk nord for Saltfjellet, bor 7 prosent i STN-området og 93 prosent i øvrige områder. Det er altså utkanten i Norge nord for Saltfjellet som er definert som samisk bosettingsområde. Alle byer og større tettsteder ligger utenfor STN-området.

¹² http://samilogutmuitalit.no/sites/default/files/publications/samiske_tall_12_-_norske_hele_boka.pdf.

Boks 2.2. Slik traff befolkningsframskrivingene

Folketallet i Norge 1. januar i år ble bare 71 lavere enn framskrevet i hovedalternativet (MMMM) i befolkningsframskrivingene som ble publisert i juni 2018. Dette tilsvarer å treffe blink. Årets avvik tilsvarer 0,001 prosent av folkemengden og under 9 prosent av befolkningsveksten. Imidlertid vet vi at utvandringen er kunstig lav, som omtalt i boks 2.1, og avviket ville vært større dersom dette ikke hadde vært tilfellet. Vi hadde imidlertid et avvik i folketilvekst på rundt 3 500, men dette avviket kompenseres nesten fullt ut av avviket per 1. januar 2019, dokumentert i fjorårets rapport.

Ser vi på avvik etter komponenter, ser vi at vi traff særdeles godt på antall døde, og også svært godt på innvandring. Innvandringen ble bare 1 300 lavere enn det vi anslo, som er et særdeles godt resultat. Avviket i nettoinnvandring skyldes primært at den registrerte utvandringen er lavere enn den vi framskrev. Vi har også overestimert antallet fødte, som vist i tabell. Fruktbarheten har falt mer enn vi anslo, og alternativet Lav fruktbarhet (LMMM) var nærmest den reelle utviklingen i antallet fødte.

Hovedalternativet (MMMM) i 2018-framskrivingen viste at nærmere 40 prosent av kommunene ville få nedgang i folketallet fra 2018 til 2020. Den faktiske andelen kommuner med nedgang er nærmere 60 prosent. Av de kommunene der det ikke ble framskrevet befolkningsnedgang, men som opplevde dette, har de fleste usentral plassering – og majoriteten befinner seg i de to laveste kategoriene i SSBs sentralitetsindeks. I det store og hele ser det ut som at sentraliseringen av befolkningen i Norge har vært sterkere enn det som ble lagt til grunn i framskrivingens hovedalternativ. Eksempelvis har folketallet i de fire største kommunene i landet økt betraktelig mer enn forventet. Oslo, Bergen, Trondheim og Stavanger har henholdsvis fått en vekst på 6 000, 2 000, 1 000 og 3 000 innbyggere mer enn det som ble beregnet.

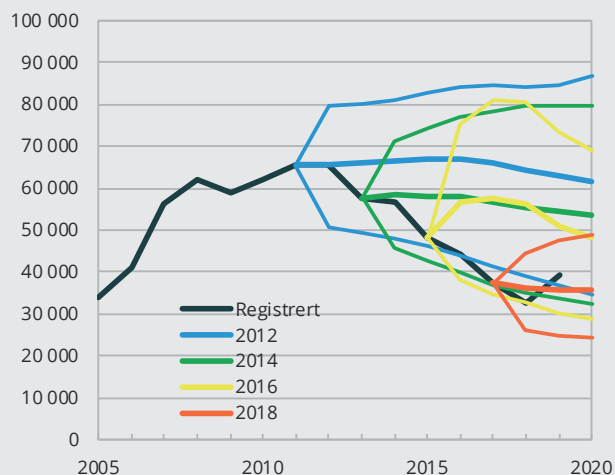
Dersom vi sammenligner med de ti forrige befolkningsframskrivingene fra SSB, er avviket i år på nasjonalt nivå det laveste vi har opplevd. Gjennomsnittlig avvik for folketallet året etter publisering har vært på nærmere 4 000 innbyggere. Ser vi derimot på framskrivingene som ble publisert i 2016, var avviket andre år (altså 1. januar 2018) på drøyt 32 500. Hovedårsaken til dette avviket var at nettoinnvandringen ble betydelig lavere enn framskrevet i 2016-framskrivingen, og alternativet Sterk aldring (LHML) var nærmest med et avvik på rundt 1 700.

Folketallet ved nyttår var også klart lavere enn det som ble framskrevet for Norge av Eurostat (publisert februar 2020) og FN (publisert juni 2019). Avviket i Eurostats

framskrivinger for Norge var bare på rundt 1 600, mens FN hadde et avvik på om lag 53 700.

Nye nasjonale befolkningsframskrivinger vil bli publisert 3. juni. De regionale framskrivingene vil bli publisert medio august. Les mer og finn tall om befolkningsframskrivingene på www.ssb.no/folkfram.

Befolkningsvekst, registrert 2005-2020 og framskrevet i 2012, 2014, 2016 og 2018

HHMH er en forkortelse for alternativet *høy nasjonal vekst*, med høy fruktbarhet, høy levealder, middels innenlandsk flytting og høy innvandring. Alternativet omtales ofte som *høyalternativet*. Tilsvarende står LLML for *lav nasjonal vekst*, med lav fruktbarhet, lav levealder, middels innenlandsk flytting og lav innvandring, og dette omtales som *lavalternativet*. Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Befolkningsendringer i 2019, registrert og framskrevet (i 2018-framskrivingen)

	Fødte	Døde	Nettoinnvandring	Befolkningsvekst	Folketall 1. jan. 2020
Hovedalternativet (MMMM)	56 700	40 700	19 900	35 800	5 367 650
Lav nasjonal vekst (LLML)	52 700	42 300	14 400	24 800	5 346 800
Høy nasjonal vekst (HHMH)	60 600	39 100	25 800	47 300	5 387 300
Faktisk ¹	54 495	40 684	25 327	39 368	5 367 580
Avvik (fra hovedalternativet)	2 162	-3	-5 468	-3 530	71

¹ De faktiske tallene for fødte, døde og nettoinnvandring summerer seg ikke nøyaktig til tallet for befolkningsvekst. Dette skyldes blant annet forsinkede meldinger. Folketilvekst er definert som endringen i befolkningens størrelse fra 1. januar et år til samme dato året etter. Avviket er beregnet ved å benytte eksakte framskrevne og registrerte tall.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

utlandet. Mens STN-området i 2018 tapte 457 personer til andre kommuner i Norge, var nettoinnflyttingen fra utlandet 263 personer.

Det er flere menn enn kvinner som bor i STN-området. 52,3 prosent er menn og 47,7 prosent kvinner, noe som utgjør en forskjell på 2 500 personer. Det er også et knapt flertall av menn i Norge totalt, men forskjellen mellom antall kvinner og menn er relativt sett betraktelig mindre i landet som helhet enn i STN-området.

Alderssammensetningen i STN-området har endret seg siden 1990. 31 prosent av innbyggerne var 60 år og over per 1. januar 2019, mens andelen i denne aldersgruppen var 10 prosentpoeng lavere i 1990. Tilsvarende har andelen personer under 30 år blitt redusert fra 43 prosent i 1990 til 32 prosent i 2019. Alderssammensetningen har også endret seg i resten av Norge, men endringene er klart større i STN-området. Det er også store regionale forskjeller innen STN-området når det gjelder befolkningsutvikling, og mens

Tabell 2.5. Endring i aldersstruktur fra 2019 til 2020

	2019	2020	Endring 2019-2020	Endring (%) 2019-2020
0-9 år	614 916	605 358	-9 558	-1,6
10-19 år	640 541	643 391	2 850	0,4
20-29 år	712 419	711 752	-667	-0,1
30-39 år	717 369	730 547	13 178	1,8
40-49 år	728 639	723 663	-4 976	-0,7
50-59 år	691 744	703 830	12 086	1,7
60-69 år	576 747	582 495	5 748	1,0
70-79 år	419 838	435 834	15 996	3,8
80-89 år	181 031	185 480	4 449	2,5
90-99 år	43 889	44 111	222	0,5
100+ år	1 079	1 119	40	3,7

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

noen områder har en liten vekst, er det andre som opplever en markert befolkningsnedgang.

Les mer og finn tall om samiske forhold på www.ssb.no/samisk.

Aldringen fortsetter

Aldringen av en befolkning bestemmes i hovedsak av hvor mange som fødes, hvor mange som inn- og utvandrer og hvor høy levealderen er, samt av aldersstrukturen i befolkningen. Jo flere nyfødte, jo flere (unge) innvandrere, jo færre (unge) utvandrere og jo lavere levealder, jo yngre blir befolkningen. Tilsvarende vil få fødte, få innvandrere, mange utvandrere og en høy levealder gi en gammel befolkning. Som vist i gjennomgangen over, er tallet på fødte for 2019 historisk lavt, levealderen er historisk høy, og innvandringen fortsetter nedover. Samlet sett gir dette en sterkere aldring enn den vi har sett det siste tiåret.

Gjennomsnittsalderen i Norge har økt hvert eneste år vi har tall for. Første januar 2020 var befolkningen i gjennomsnitt 40,5 år gammel. På to år har gjennomsnittsalderen økt med et halvt år (0,46), mens økningen de siste 50 årene (siden 1971) er på nøyaktig fem år. Endringer i aldersgrupper er vist i tabell 2.5, og viser at det har vært en nedgang på nær 10 000 barn under 10 år fra 2019 til 2020. Samtidig har antallet 70-åringer steget med hele 16 000, og det er også her vi finner den største prosentvise økningen. Dette er dels en «hilsen fra krigen». Det ble født flere barn i årene under og etter andre verdenskrig enn i årene før krigen. Vi ser også en markant økning i antallet 80 år og eldre, på nær 5 000. Samtidig har andelen i personer i aldersgruppen 20-64 år også økt fra i fjor til i år, med rundt 23 000. Dermed ser vi bare en svak økning i den såkalte forsørgerbyrden for eldre (antall 65+ år/antall 20-64 år) fra 0,29 til 0,30.

I et regionalt perspektiv er det stor forskjell i både antallet og andelen eldre i ulike områder i Norge. Mens sentrale strøk har det høyeste antallet eldre, fordi det bor flest folk i dette området, er andelen eldre høyest i mindre sentrale strøk. Dette gjenspeiles

i gjennomsnittsalderen for fylker og kommuner: Mens Oslo er det klart yngste fylket med en gjennomsnittsalder på 37,8 år, er Innlandet det eldste fylket med en gjennomsnittsalder på hele 47,3 år. Forskjellen er på nesten 10 år. På kommunenivå er forskjellene enda tydeligere. Gjesdal kommune i Rogaland er landets yngste kommune med en gjennomsnittsalder på 36,1 år. Dette står i sterk kontrast til Ibestad kommune i Troms og Finnmark, hvor innbyggerne i gjennomsnitt er 49,2 år. Forskjellen mellom den yngste og den eldste kommunen er altså på hele 13 år.

Les mer og finn tall om befolkningens aldersstruktur på www.ssb.no/folkemengde.

2.2 Arbeidsinnsats

Syssetsetting

Andelen av befolkningen som meldte seg på arbeidsmarkedet (arbeidsstyrken) økte noe fra 2018 til 2019, men likevel ligger den fortsatt under nivået i 2008. Videre er det en fallende trend særlig for menn når en ser tilbake til midten av 1980-tallet (figur 2.24). Bak dette ligger et fall i sysselsettingsprosenter som ikke ble motsvart av vekst i ledighetsprosenter. I aldersgruppen 25-54 år lå sysselsettingsprosenten for norske menn i 2018 på en 21. plass blant 32 EU- og EFTA-land. Norske kvinner lå bedre an med en 8. plass (Eurostat, 2020).¹³

Utviklingen i sysselsettingsprosenter vurderes ut fra to hovedformål med arbeidsmarkedsstatistikken. Det ene er å måle hvordan man ligger an i forhold til målet om full sysselsetting i befolkningen, altså at alle som søker jobb skal kunne få det. Det andre er å måle om arbeidsgiverne får tak i den arbeidskraften de etterspør.

Det krever noe ulik tilnærming for å belyse disse to problemstillingene, blant annet fordi tilgang av arbeidskraft gjennom arbeidsstyrken i Norge ikke nødvendigvis setter en kapasitetsgrense for hva arbeidsgiverne kan få tak i av arbeidskraft siden de kan søke etter arbeidskraft fra utlandet.

Først belyses målet om full sysselsetting i befolkningen. Full sysselsetting er ikke bare begrunnet i at den enkelte skal kunne ha noe å leve av og kunne delta og bruke sine ressurser i arbeidsmarkedet. Det har også betydning for utviklingen i offentlige utgifter til velferdsordninger for de som av ulike grunner ikke er i arbeid. Lave arbeidsledighetstall indikerer at man er nær et mål om full sysselsetting sett ut fra at det er få av dem som søker arbeid som ikke får jobb. Når ledighetstallene ikke fanger opp hele nedgangen i sysselsettingsprosenten, blir imidlertid ledighetstallene en utilstrekkelig indikator på andre negative sider ved at en lavere andel av befolkningen ikke er i arbeid.

¹³ Eurostat (2020): <https://ec.europa.eu/eurostat/web/lfs/data/database>.

Fallende yrkesdeltakelse over tid

Det sees her på utviklingen for aldersgruppen 25-54 år. I denne aldersgruppen vil man forvente at de aller fleste deltar i arbeidsstyrken. Det vil si at de enten er sysselsatt eller søker jobb. Menn har hatt en fallende trend i sysselsettingsprosenten helt siden midten på 1980-tallet (figur 2.24). Kvinnens sysselsetting vokste kraftig fra starten av 1970-tallet da målingene i AKU startet. Veksten avtok etter hvert, men fortsatte helt fram til 2008. Etter det har det vært et svakt fall i sysselsettingsprosenten også for kvinner.

Man kunne tenkte seg at nedgang i sysselsettingsprosenten ble motsvart av en økning i ledigheten slik at deltakelsen i arbeidsmarkedet (arbeidsstyrken) holdt seg oppe. Dette har imidlertid ikke skjedd. Summen av sysselsatte og arbeidsledige i prosent av befolkningen viser tilnærmet samme trend som sysselsettingsprosentene (figur 2.25).

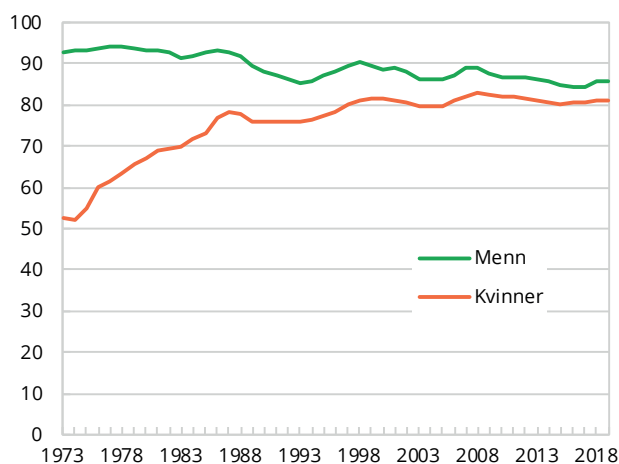
Videre ser en at de mer kortsiktige svingninger i utviklingen i sysselsettingen på grunn av konjunkturer også slår gjennom i arbeidsstyrkeprosentene. Det betyr at veksten i arbeidsledigheten ikke motsvarer nedgangen i sysselsettingen i dårlige tider på arbeidsmarkedet. Noen slutter følgelig å søke arbeid i nedgangstider. Særlig for menn er det en tendens til at arbeidsstyrkeprosenten etter en konjunkturedgang ikke kommer tilbake til nivået den hadde før nedgangen startet. Det kan tyde på at noen av dem som sluttet å søke i dårlige tider ikke kommer tilbake til arbeidsstyrken når det går bedre på arbeidsmarkedet. Fordi menn i større grad enn kvinner arbeider i konjunkturutsatte næringer, opplever de også større svingninger i ledigheten (se figur 2.26).

Når en ser på utviklingen for 25-54 åringer etter utdanningsnivå, kjønn og delt i intervallene 25-29 år, 30-39 år og 40-54 år, blir bildet noe mer nyansert. De fleste gruppene har en nedgang i arbeidsstyrkeprosenten fra 2008 til 2018. Nedgangen er sterkere jo lavere utdanningsnivået er og med økt alder. Det er bare kvinner med høyere utdanning i alderen 25-29 og 30-39 som har økt arbeidsstyrkeprosent. Når det likevel er relativt liten nedgang i arbeidsstyrkeprosenten samlet sett, skyldes det at flere har høyere utdanning. Personer med høyere utdanningsnivå har klart høyere arbeidsstyrkeprosent enn dem med lavere utdanning.

Potensial utover arbeidsstyrken

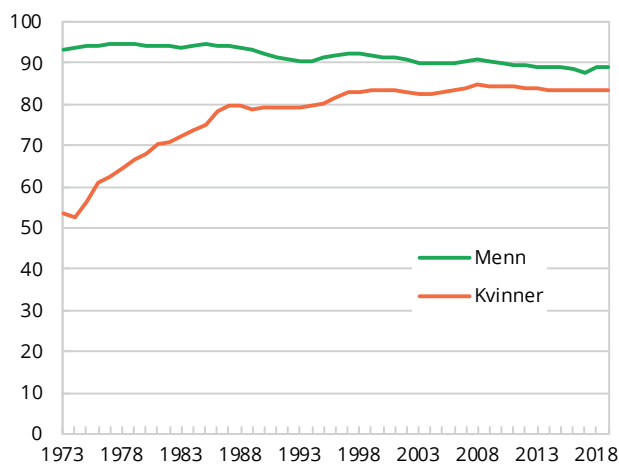
I 2019 var det 87 000 25-54 åringer utenfor arbeidsstyrken som svarte i AKU at de ønsket arbeid. Dette er personer utover de som ble definert som arbeidsledige. Den vanligste grunnen til at de ikke blir definert som arbeidsledige er manglende søkeaktivitet. Dette henger for de fleste sammen med at de ikke tror de kan få noen jobb. Bak dette kan det ligge en egen erfaring eller vurdering om at de med sine forutsetninger har problemer med å få jobbene som tilbys. Det er vanskelig å vurdere hvor sterkt ønske om jobb er. I en intervju situasjon kan noen svare ja på spørsmål om de ønsker jobb fordi man føler at dette er forventet av dem.

Figur 2.24. Sysselsettingsprosent (personer 25-54 år) etter kjønn. Årsgjennomsnitt 1973-2019

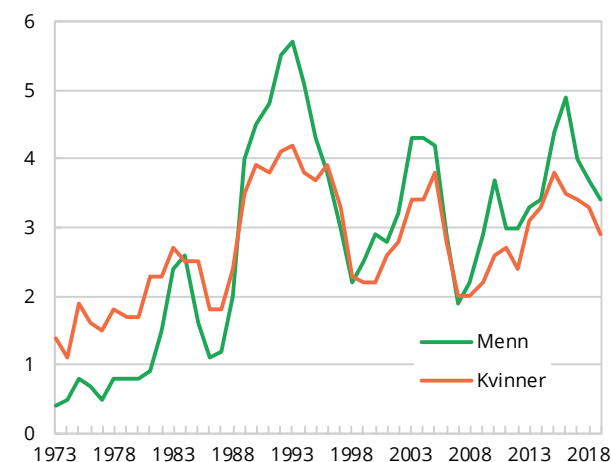
Kilde: Statistisk sentralbyrå, Arbeidskraftundersøkelsen (AKU).

Figur 2.25. Arbeidsstyrkeprosent (personer 25-54 år) etter kjønn. Årsgjennomsnitt 1973-2019

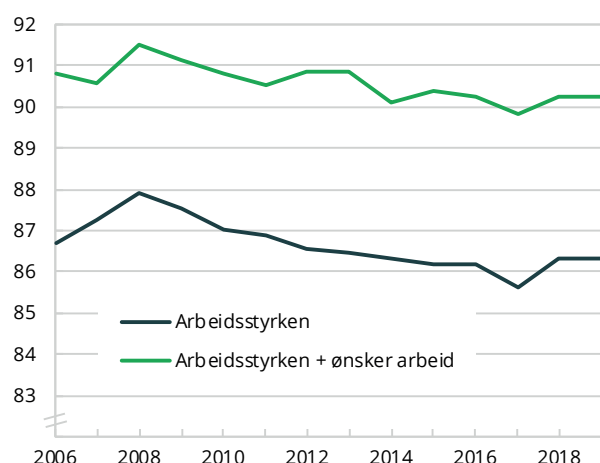
Kilde: Statistisk sentralbyrå, Arbeidskraftundersøkelsen (AKU).

Figur 2.26. Arbeidsledighetsprosent (personer 25-54 år) etter kjønn. Årsgjennomsnitt 1973-2019

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Arbeidskraftundersøkelsen (AKU).

Figur 2.27. Arbeidsstyrken + personer utenfor arbeidsstyrken som ønsker arbeid i prosent av befolkningen. 25-54 år

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Arbeidskraftundersøkelsen (AKU).

De 87 000 personene i alderen 25-54 år som ønsket arbeid i 2019, utgjorde om lag 4 prosent av befolkningen i samme alder. Sammen med dem som er i arbeidsstyrken er det nær 88 prosent som uttrykker ønske om å delta i arbeidsmarkedet. Arbeidsstyrkeprosenten har vist en fallende tendens siden 2008, men summen av personer i arbeidsstyrken og de utenfor arbeidsstyrken som ønsker arbeid viser en noe mindre nedgang.

Det er vanskelig å si hvor mye som skal til for å få de 87 000 personene til faktisk å søke og å bli tilbudt jobb fra arbeidsgivere. Fra arbeidsgiversiden kan etterspørselen etter arbeidskraft fra denne gruppen være begrenset på grunn av krav til kompetanse og lignende. Videre vil arbeidsgiverne ha flere alternative måter å tilpasse seg på enn å tilby denne gruppen arbeid. Dette omtales i punktet nedenfor.

Arbeidsstyrken og kapasitetsgrenser for arbeidsgiverne

Det er ingen enkel sammenheng mellom utviklingen i hvor stor del av befolkningen som søker å delta i arbeidsmarkedet (arbeidsstyrken), og i hvilken grad arbeidsgiverne blir begrenset i sin produksjon av varer og tjenester fordi de ikke får den arbeidskraften de ønsker. Det er flere forhold som spiller inn her.

Arbeidsgiverne etterspør personer med ulike typer kompetanse. Det betyr at om det er ledig kapasitet av arbeidskraft samlet sett i befolkningen, innebærer ikke det nødvendigvis lett tilgjengelig arbeidskraft med den kompetansen som arbeidsgiverne etterspør. Sysselsettingsprosenten blant dem med denne spesifikke kompetansen kan være svært høy allerede. Arbeidsgivere kan likevel i en del tilfeller kompensere for dette ved å velge personer med kompetanse innen fagfeltet, men på et lavere nivå enn det man primært ønsker. Arbeidsgiverne er imidlertid ikke bare låst til arbeidskraft bosatt i Norge. De kan også søke etter arbeidskraft fra utlandet. Rekruttering fra EØS-land er i dag relativt enkelt så lenge ikke språk eller eventuelle

Boks 2.3 Sysselsetting målt i AKU og i registerbaserte sysselsettingsstatistikker

I omtalen av sysselsettingen benyttes her statistikk fra Arbeidskraftundersøkelsen (AKU). Hovedgrunnene til dette er at AKU omfatter alle sysselsatte, inkludert selvstendig næringsdrivende, samtidig som den har høyere aktualitet enn den årlige, registerbaserte sysselsettingsstatistikken (<https://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/statistikker/regsyst>), som også inkluderer selvstendige. I den årlige, registerbaserte sysselsettingsstatistikken beregnes sysselsettingsprosenten for flere forskjellige grupper av befolkningen. Etter innføringen av a-ordningen ble det mulig å publisere registerbasert sysselsettingsstatistikk hyppigere og med høyere aktualitet enn tidligere, men bare for lønnstakere. Den kvartalsvise statistikken er gitt navnet «Antall arbeidsforhold og lønn» (<https://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/statistikker/arblonn>) og ble etablert i begynnelsen av 2018. Sysselsatte består imidlertid av både lønnstakere og selvstendig næringsdrivende, men a-ordningen dekker ikke selvstendig næringsdrivende. Av registerdata finnes det kun årlige data som dekker alle de selvstendig næringsdrivende i Norge. Siden ikke alle sysselsatte er inkludert i den kvartalsvise statistikken «Antall arbeidsforhold og lønn», beregnes følgelig ikke sysselsettingsprosenten (sysselsatte i en gitt alder i prosent av befolkningen i samme alder) i denne statistikken. Man kunne imidlertid tenke seg at det var hensiktsmessig å beregne en tilsvarende rate utelukkende for lønnstakere, men da støter man på problemer med nevneren. Sysselsettingsprosenten har som formål å se hvor stor andel av befolkningen som er i arbeid og dermed indirekte hva som er potensial for ytterligere deltakelse blant bosatte i Norge. Regner man lønnstakere i prosent av befolkningen fanger man ikke opp at en del av den øvrige befolkningen også er sysselsatt, men da som selvstendige.

Formålet med statistikken «Antall arbeidsforhold og lønn» er å vise utviklingen i antall jobber, antall lønnstakere og lønnsnivå blant alle som jobber i virksomheter hjemmehørende i Norge etter næring, yrke, alder kjønn og lignende, samt med regionalfordeling etter arbeidssted. I tillegg publiserer man nå også tabeller for strømmer i arbeidsmarkedet. Disse gir et bedre bilde av de omstillinger som skjer i arbeidsmarkedet og i økonomien enn bare å se på netto endringer mellom to nivå. Derfor er også alle aldersgrupper samt ikke-bosatte (det vil si lønnstakere på korttidsopphold) med i statistikken.

krav til norske lisenser og lignende er en hindring. Denne arbeidskraften kan komme i form av innvandring eller personer som pendler til og fra bostedslandet sitt (personer på korttidsopphold). Begge deler har en sett relativt mye av i en del næringer som for eksempel i bygg- og anlegg og petroleumsrelatert virksomhet, men også i hotell- og restaurantvirksomhet og helse- og omsorgssektoren. Om personene bosetter seg i Norge vil de inngå i og dermed utvide den norske arbeidsstyrken. Grensependlerne vil ikke inngå i den norske arbeidsstyrken, men vil inngå i sysselsettingstall som gjelder hjemmehørende virksomheter i Norge. Slike sysselsettingstall brukes i nasjonalregnskapet og næringsstatistikker. I registerbasert sysselsettingsstatistikk er det med enkelte tabeller hvor alle grensependlere inngår. Her inkluderes også de som er knyttet til utenlandske

foretak med så korte oppdrag i Norge at nasjonalregnskapet definerer denne typen virksomhet som import av tjenester. Tallserier viser at denne type arbeidskraft fra utlandet varierer mye med endringer i etterspørselen etter arbeidskraft i Norge.

Konklusjonen er at arbeidsstyrken definert som andelen sysselsatte og arbeidsledige bosatt i Norge er et interessant mål sett ut fra målet om full sysselsetting for den norske befolkningen, men er noe mindre egnet som ren grense for hva som er tilgjengelig av arbeidskraft for arbeidsgiverne i Norge. I boks 2.3 beskrives hvordan statistikker fra SSB kan brukes til å dekke ulike formål man har med å følge utviklingen i sysselsettingen.

Arbeidsgiverne har også andre tilpasningsmuligheter utover bruk av arbeidskraft på norsk jord. Ved mangel på kvalifisert arbeidskraft (til en lønn de kan akseptere), kan noen arbeidsgivere øke den samlede produksjonen ved å flytte deler av produksjonen til andre land eller importere tjenester/varer fra utlandet. En finner for eksempel dette fenomenet knyttet til IT-arbeid. Motivasjonen for dette kan være en blanding av mangel på kvalifisert arbeidskraft og kostnadsnivå.

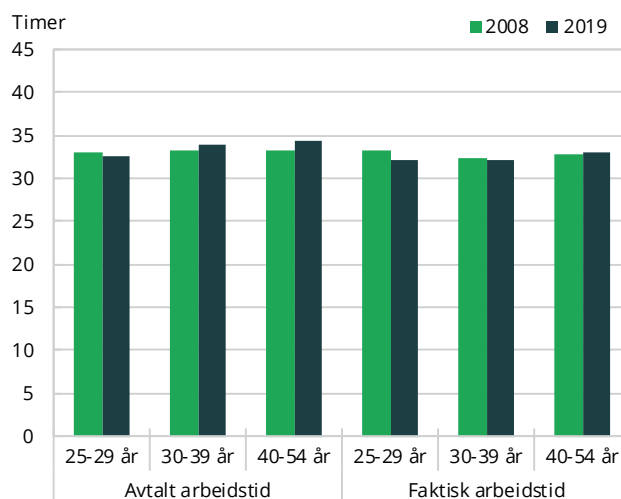
Økt arbeidstid kan kompensere for fallende sysselsettingsgrad

Ovenfor er volum av arbeidskraft omtalt i form av antall personer som arbeider, er arbeidsledige eller de som ønsker arbeid, men man kan også måle tilgang på arbeidskraft i form av arbeidstimer. Sett fra arbeidsgiversiden kan være et mer relevant mål. Med høye deltidsandeler, særlig blant kvinner, er det et potensial av arbeidskraft som ikke er utnyttet. I denne gjennomgangen av utviklingen i arbeidstid, er aldersgruppene splittet opp i tre intervall foruten etter kjønn. Både for menn og kvinner skiller aldersgruppen 25-29 år seg ut med en klar nedgang fra 2008 til 2019 både for avtalt og utført arbeidstid. Dette skyldes nok i hovedsak at det er flere som fortsatt er under utdanning i 2019 og kombinerer dette med jobb. Det er derfor et større innslag av deltidsjobber i denne aldersgruppen i 2019 enn i 2008. Den videre gjennomgangen er derfor konsentrert om de to andre aldersgruppene.

Når en ser på den avtalte arbeidstiden er det klart et mønster at kvinner har fått økt sin arbeidstid, mens den for menn har sunket. Ser en på nivået på den ukentlige arbeidstiden, har fortsatt menn en lenger avtalt arbeidstid. Forskjellen mellom menn og kvinner har imidlertid blitt mindre. For menn har både andelen sysselsatte falt over perioden 2008 til 2019 og i tillegg har de avtalte arbeidstimene per sysselsatt gått ned. For kvinner, som har hatt en svakere fallende trend i sysselsettingsandeler enn menn, har i tillegg utviklingen i den avtalte arbeidstiden kompensert for den svakt fallende trenden.

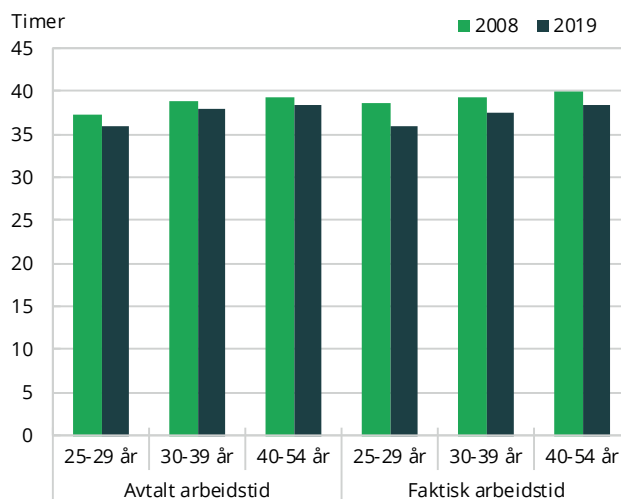
Når en ser på faktisk (utført) arbeidstid må man ha i mente at sysselsatte som var fraværende hele referanseuken i AKU ikke er med i nevneren. Dette er i

Figur 2.28. Avtalt og faktisk ukentlig arbeidstid. Kvinner

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Arbeidskraftundersøkelsen (AKU).

Figur 2.29. Avtalt og faktisk ukentlig arbeidstid. Menn

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Arbeidskraftundersøkelsen (AKU).

motsetning til avtalt arbeidstid som beregnes som et gjennomsnitt over alle sysselsatte. Dette er årsaken til at menn i 2008 hadde en høyere faktisk arbeidstid enn avtalt. Hovedårsaken er at ferie, lange permisjoner og sykefravær trekker faktisk arbeidstid kraftig ned. Hadde en beregnet gjennomsnittlig faktisk arbeidstid for alle sysselsatte, ville også menn fått en faktisk arbeidstid som var lavere enn avtalt. Siden måten man har beregnet faktisk og avtalt arbeidstid på er den samme over tid og mellom grupper, vil forskjeller mellom avtalt og faktisk arbeidstid over tid og mellom grupper, likevel være sammenlignbare.

Figurene 2.28 og 2.29 viser at forholdet mellom avtalt og faktisk arbeidstid er svært ulikt for kvinner og menn. Forskjellen mellom avtalt og faktisk arbeidstid for kvinner er større enn blant menn. Bak dette kan det i teorien være forskjeller i omfang på korttidsfravær (fravær under en uke) og overtid/mertid. Fra sykefraværstatistikken vet en at kvinner har et høyere sykefravær

enn menn, og dette gjelder også det egenmeldte sykefraværet. Menn har mer overtid (arbeidstid utover heltid), mens kvinner vil kunne ha mer mertid (arbeidstid utover avtalt for dem med deltidsjobb). Konklusjonen er at for en gitt avtalt arbeidstid får man som gjennomsnitt færre faktiske arbeidstimer blant kvinner enn blant menn. Fra 2008 til 2019 har denne forskjellen økt for aldersgruppene 30-39 år og 40-54 år.

Arbeidskraft- og jobbstrømmer

Bak endringer i nivåttall på sysselsatte ligger det store strømmingstall over virksomheters jobboppgang og -nedgang samt over personer som slutter og begynner i arbeidsforhold/jobber. Det nye registergrunnlaget over arbeidsforhold gir muligheter for å tallfeste disse strømmene (se boks 2.4 for omtale av datagrunnlag og begreper). Her brukes strømmingstall for å beskrive deler av utviklingen i arbeidsmarkedet siden 1. kvartal 2017. Betegnelse arbeidsforhold og jobb brukes synonymt, og disse omfatter bare arbeidsforhold for lønnstakere.

56 000 flere arbeidsforhold, men 810 000 nyansettelser

Fra 3. kvartal 2018 til 3. kvartal 2019 økte antallet jobber med 56 000. Bak dette nettoendringstallet lå det imidlertid hele 810 000 nye ansettelser og 754 000 avsluttede ansettelser. Det meste av dette henger sammen med bytte av jobb, og blant nyansettelsene var 497 000 knyttet til slike personer, mens de resterende 313 000 var nyansettelser blant personer som ikke var lønnstakere i 3. kvartal 2018. Motsatt var det 754 000 avsluttede ansettelser hvorav 261 000 var blant personer som ikke lenger hadde et arbeidsforhold i 3. kvartal 2019.

De som bytter jobb bidrar altså mest til bevegelsene i arbeidsmarkedet, i underkant av 500 000 av henholdsvis de avsluttede og de nye ansettelsene. En person som går fra en jobb til en annen teller med både blant avsluttede ansettelser og blant nyansettelser. Så hvis en i stedet teller personene som er knyttet til strømmingstallene, blir konklusjonen at det er de som begynner eller slutter som lønnstakere som bidrar mest i bevegelsene i arbeidsmarkedet. Til sammen 574 000 endringer i arbeidsforholdet kom blant personer som enten startet eller sluttet som lønnstakere i 3. kvartal 2019 sammenlignet med samme kvartal året før, 313 000 blant dem som begynte som lønnstakere og 261 000 blant dem som sluttet.

Antall jobbskifter øker ved bedring på arbeidsmarkedet?

Det ser ut til at antallet jobbskifter øker når arbeidsmarkedet er godt. I figur 2.30 er ledighetstall sammenstilt med strømmingstall, der strømmingstallene er regnet i prosent av antallet jobber samme kvartal året før. Figuren viser en klar vekst i andelen jobbskifter gjennom 2017 og 2018 og noe lavere vekst i 2019. Jobbskiftene, målt som nyansettelser og avsluttede ansettelser, vises i de to øverste grafene i figuren. Når de ikke er 100 prosent overlappende skyldes det at noen personer endrer antallet bijobber som de har.

Boks 2.4. Om jobbstrømmer og arbeidskraftsstrømmer

Datagrunnlaget for den registerbaserte statistikken over antall arbeidsforhold gir mulighet til å vise hvordan endringer i antall arbeidsforhold framkommer av bevegelser/strømmer i arbeidsmarkedet. Det publiseres tabeller for to ulike strømningsbegrep. Det ene, arbeidskraftsstrømmer, viser hvor mange arbeidsforhold som startes opp og hvor mange som avsluttes mellom måletidspunktene. Enhetene som ligger til grunn er person og virksomhet, så det er endringer i relasjonen «person-virksomhet» som gir nyansettelser/avsluttede ansettelser i arbeidskraftsstrømmene. Det andre begrepet, jobbstrømmer, viser hvor mange nye jobber som kommer fra virksomheter som har oppgang i antall arbeidsforhold og hvor mange jobber som forsvinner fra virksomheter med nedgang i antall arbeidsforhold.

Mens arbeidskraftsstrømmer viser hvor mange personer som beveger seg i arbeidsmarkedet, viser jobbstrømmene hvordan dette henger sammen med virksomheter som har oppgang og nedgang i antall ansatte. Tallet på arbeidskraftsstrømmer vil være større enn jobbstrømmer fordi jobbstrømmer ikke teller med avganger av arbeidsforhold som erstattes av tilgang i en virksomhet.

Hvis en ser på endringene fra 3. kvartal 2018 til 3. kvartal 2019 er det for eksempel følgende sammenhenger mellom begrepene:

- Netto endring i antall arbeidsforhold: 55 894
- Arbeidskraftsstrømmer:
809 823 nyansettelser – 753 929 avsluttede ansettelser = 55 894
- Jobbstrømmer:
328 346 i jobboppgang (tilgang) – 272 452 i jobbnedgang (avgang) = 55 894

Begge typer strømmingstall kan dekomponeres ytterligere ved å se på egenskaper ved virksomhetene. Arbeidskraftsstrømmene kan i tillegg fordeles etter lønnstakernes kjennetegn. Det kan gi et bilde av strukturelle forskjeller mellom for eksempel næringer. Videre er det interessant å følge strømmingstallene gjennom ulike konjunkturfaser. For mer omtale av strømmingstall se Horgen (2019) og Næsheim (2018).

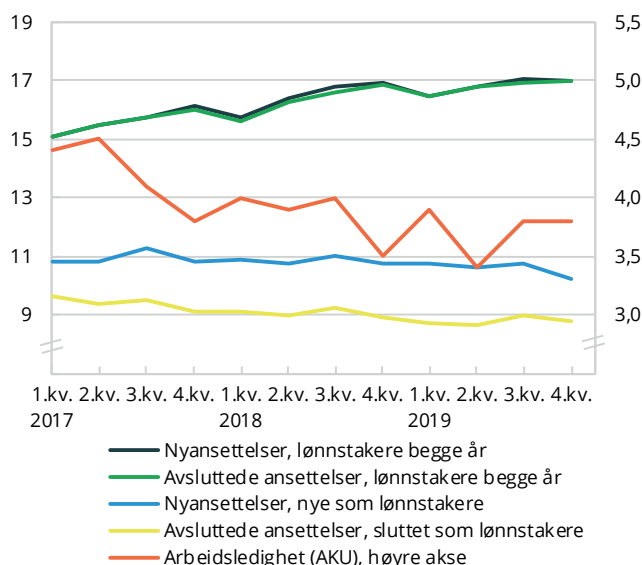
Referanser

Horgen, Erik (2019): <https://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/artikler-og-publikasjoner/de-store-bevegelsene-i-arbeidsmarkedet>

Næsheim, Helge (2018): Mobilitet i arbeidsmarkedet. Om måling av jobbstrømmer. Notater 2018/14, Statistisk sentralbyrå.

Også strømmingstallene for nye og avsluttede ansettelser blant henholdsvis dem som er nye som lønnstakere og dem som har sluttet som lønnstakere viser bedring på arbeidsmarkedet i 2017 og i 2018. Det vises ved at avstanden mellom nyansettelser og avsluttede ansettelser øker. Også disse strømmingstallene indikerer en noe svakere utvikling i 2019. Dette stemmer godt overens med utviklingen i ledigheten i perioden 2017-2019. Ledigheten gikk ned fram til den flatet noe ut i 2019 og med en påfølgende liten økning på slutten av året.

Figur 2.30. Arbeidsledighetsprosent (AKU) og arbeidskraftsstrømmer i prosent av antall arbeidsforhold samme kvartal året før

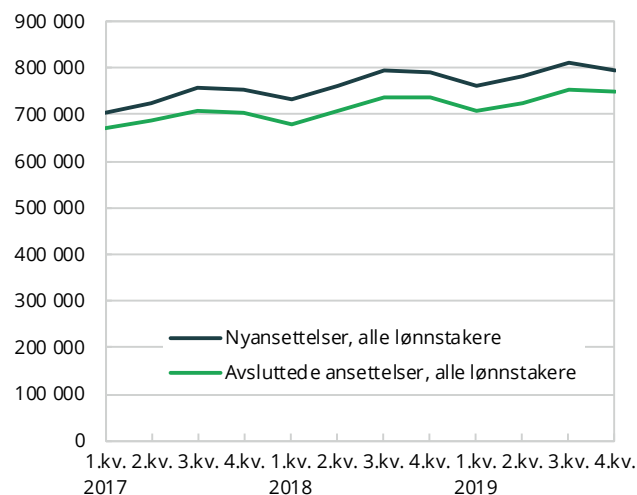
Kilde: Statistisk sentralbyrå, Arbeidskraftundersøkelsen (AKU) og «Antall arbeidsforhold og lønn».

Høy mobilitet blant innvandrere, ikke-bosatte og unge

Figur 2.31 viser utviklingen i antallet nyansettelser og avsluttede ansettelser fra 1. kvartal 2017, som er oppstartstidspunktet for statistikken over arbeidskraftsstrømmer. Differansen mellom de to tilsvarer økningen i antallet jobber siste år. Differansen vokste særlig gjennom 2017 og deretter svakt fram til 2019. I siste halvdel av 2019 har derimot jobbveksten avtatt noe. Befolkningen eksklusive innvandrere står for om lag tre fjerdedeler av det totale antallet nyansettelser og avsluttede ansettelser. De ikke-bosatte, som har høy mobilitet på arbeidsmarkedet, står for omtrent 6 prosent og innvandrere for resten. Fordeles strømningstallene for befolkningen eksklusive innvandrere etter alder, finner en at to tredjedeler av disse endringene i ansettelser skjer blant dem som er under 40 år.

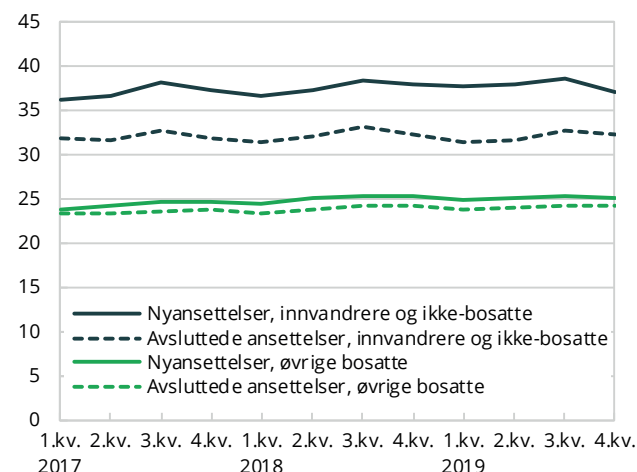
Figur 2.31 viser at man i perioden fra 2017 fram til 2019 har hatt større økning i nyansettelser enn i avsluttede ansettelser, som er ensbetydende med økning i jobbveksten. I figur 2.32 er disse tallene brutt ned etter to kategorier (for å fange opp innvandringsdimensjonen) og regnet i prosent av antallet jobber samme kvartal året før. Innvandrere og ikke-bosatte er plassert i samme kategori fordi en del ikke-bosatte endrer status til å bli innvandrere i løpet av perioden strømningstallene gjelder for. Fram til 2018 var det en økning i andelen nyansettelser og avsluttede ansettelser i begge grupper. Men differansen mellom nyansettelser og avsluttede ansettelser har vært størst blant innvandrere og ikke-bosatte, som altså er ensbetydende med at økningen i antallet jobber blant denne gruppen har vært sterkere enn blant befolkningen eksklusive innvandrere.

Figur 2.31. Antall nyansettelser og avsluttede ansettelser

Kilde: Statistisk sentralbyrå, «Antall arbeidsforhold og lønn».

Figur 2.32. Nyansettelser og avsluttede ansettelser i prosent av jobber samme kvartal året før, etter innvandrerbakgrunn

Kilde: Statistisk sentralbyrå, «Antall arbeidsforhold og lønn».

I perioden 2017-2019 har veksten i antall lønnstakere blant innvandrere og ikke bosatte sett under ett ligget på rundt 5-6 prosent hvert kvartal sammenlignet med samme kvartal året før. Blant den øvrige befolkningen har veksten vært på om lag 1 prosent. Lønnstakere fra Afrika har hatt klart størst økning i denne perioden, deretter følger lønnstakere fra Asia og EU-land i Øst-Europa. I sistnevnte gruppe har ikke-bosatte lønnstakere stått for det meste av økningen. Antallet nye arbeidsinnvandrere og lønnstakere på korttidsopphold følger oppgangs- og nedgangstider i norsk økonomi, men de på korttidsopphold blir i større grad påvirket av konjunktorene (Bakke, 2018).¹⁴ I løpet av perioden 2017-2019 har det blitt færre lønnstakere fra Norden utenom Norge, med sterkest nedgang i løpet av de to

¹⁴Bakke, Stine (2018): <https://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/artikler-og-publikasjoner/lonnstakerne-pa-korttidsopphold-mer-konjunktur-utsatt>.

første årene. Dette henger sammen med økt utvandring, og påvirkes mer av situasjonen i hjemlandet enn i Norge.

Tilgangen av nye jobber har økt

Som med nyansettelser og avsluttede ansettelser i arbeidskraftsstrømmene tilsvarende differansen mellom tilgangen (jobboppgangen) og avgangen (jobbnedgangen) i jobbstrømmene nettoendringen i antallet arbeidsforhold/jobber fra samme kvartal året før. Figur 2.33 viser utviklingen av disse årlige tilgangene og avgangene gjennom perioden 2017 til 2019. En ser at den samlede veksten i antall arbeidsforhold de siste årene i større grad har skjedd ved at tilgangen av nye jobber har økt, enn ved at avgangen av jobber er redusert. Blant næringer av en viss størrelse er det overnattings- og serveringsvirksomhet samt forretningsmessig tjenesteyting som har de største jobbstrømmene. Begge har hatt jobbvekst gjennom hele perioden. Jobbstrømningstallene fordelt etter sektor viser at jobbstrømmene er desidert størst i privat sektor og i offentlig eide foretak. Av de to offentlige sektorgruppene er det statsforvaltningen som har de laveste jobbstrømmene.

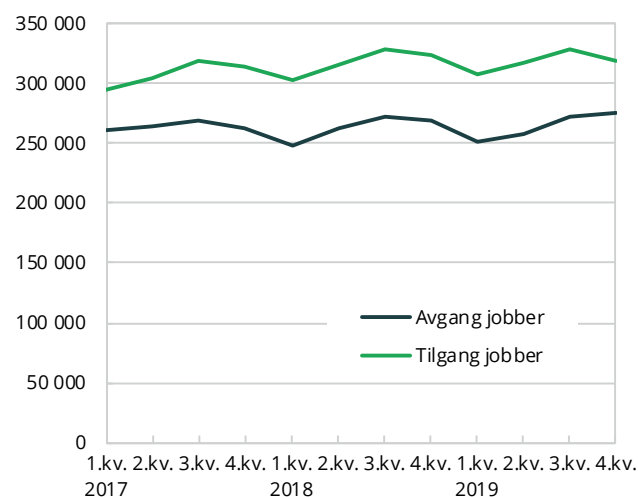
De etablerte virksomhetene står for det meste av jobbveksten

I tillegg til næring og sektor kan jobbstrømmene deles inn etter om virksomhetene eksisterte på begge måletidspunkt eller om de er etablert eller nedlagt i løpet av året. Nedleggelse og opprettelse av virksomheter står for omtrent 30 prosent av alle jobbstrømmene. Tilgangen av jobber blant nyopprettede virksomheter har vært større enn avgangen av jobber fra nedlagte virksomheter gjennom hele perioden 2017-2019.

Figur 2.34 viser at veksten i antall arbeidsforhold de siste årene i all vesentlighet har kommet fra vekst i allerede etablerte virksomheter. Samtidig kan disse tallene tyde på et skifte i arbeidsmarkedet mot slutten av 2019. Når nettoeffekten på sysselsettingen av oppstart og nedleggelser av virksomheter har falt over perioden, skyldes det at effekten av nedleggelser har økt noe mens antall nye arbeidsforhold som følge av nyetableringer har ligget stabilt.

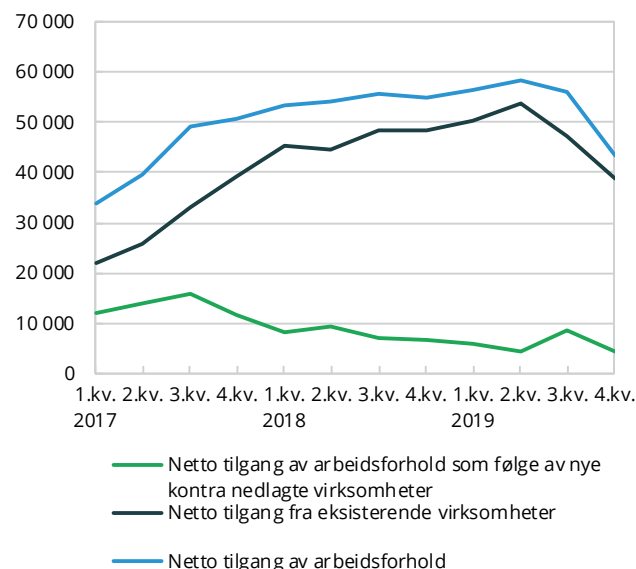
Som for arbeidskraftsstrømmer måles jobbstrømmer som endringer mellom samme kvartal i to etterfølgende år. Om formålet er å beskrive effekten på sysselsettingen av nyetablering av virksomheter, er dette en for kort periode å se på. For nystartede virksomheter er det rimelig å la det gå noe lenger tid etter oppstart før man ser på sysselsettingseffekten. En vil da se at noen virksomheter ikke lykkes og legges ned, mens det for andre kan være stor spredning i veksttakten. Fokus i denne gjennomgangen har imidlertid vært å få fram hvordan sysselsettingseffekter knyttet til nyetablering og nedleggelser varierer med konjunkturer på arbeidsmarkedet.

Figur 2.33. Tilgang og avgang av jobber

Kilde: Statistisk sentralbyrå, «Antall arbeidsforhold og lønn».

Figur 2.34. Netto tilgang av arbeidsforhold, etter status for virksomhetene i løpet av året

Kilde: Statistisk sentralbyrå, «Antall arbeidsforhold og lønn».

3. Offentlig forvaltning

Offentlig forvaltnings utgifter økte mer enn inntektene fra 2018 til 2019. Moderat inntektsvekst i 2019 har sammenheng med fall i påløpte petroleumsskatter. Overskuddet i forvaltningen er foreløpig anslått til 227 milliarder kroner, som er 50 milliarder kroner mindre enn i 2018. Uten de løpende petroleumsinntektene samt renter og utbytte fra oljefondet, ville offentlig forvaltning gått med underskudd de fleste år etter 2000. Målt på denne måten tilsvarte underskuddet om lag 4 prosent av BNP for ti år siden og om lag 7 prosent i 2019. Investeringene i offentlig forvaltning har økt klart de siste årene, og de var nærmere 10 prosent høyere i 2019 enn året før. Offentlige investeringer som andel av BNP, utgjør mellom 5 og 6 prosent av BNP, som er over 2 prosentpoeng høyere enn tilsvarende gjennomsnittlige investeringsandel i OECD-landene samlet.

3.1 Offentlig forvaltnings inntekter, utgifter og finansielle stilling

Offentlig forvaltnings samlede inntekter anslås til 2 030 milliarder kroner i 2019, noe som er 47 milliarder kroner mer enn året før. Den moderate veksten skyldes at petroleumsinntektene er anslått til å ha falt med 42 milliarder kroner fra 2018. Inntektene utenom petroleumsvirksomheten er anslått til å ha økt med 5 prosent, som er likt med gjennomsnittet de siste 10 årene.

Formuesinntekter stadig viktigere inntektskilde

Den viktigste kilden til offentlige inntekter, er skatte- og avgiftsinntekter, samt trygde- og pensjonspremier, fra fastlandsøkonomien. Til sammen bidro disse med nærmere to tredeler av de samlede inntektene i 2019. I mange sammenlignbare land er denne andelen høyere. Norsk økonomis privilegium er knyttet til nettopp dette – en vesentlig del av de offentlige utgiftene kan finansieres fra lite byrdefulle kilder i forhold til hva som er vanlig i andre land.

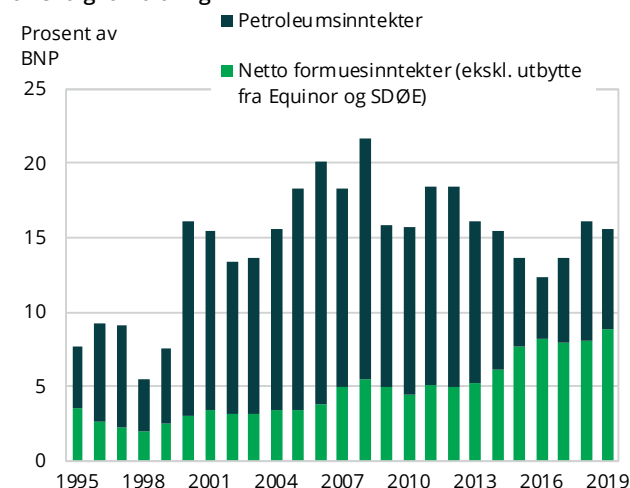
Formuesinntektene var på 338 milliarder i 2019, noe som var 27 milliarder kroner høyere enn året før. Formuesutgiftene, det vil si renteutgifter og leie av grunn, var på 26 milliarder kroner – opp 1 milliard kroner sammenlignet med 2018. Størrelsen på formuesinntektene og petroleumsinntektene har i motsetning til øvrige inntekter variert mye de siste ti årene. Som grunnlag for å vurdere utviklingen for disse inntektene er tallene sammenliknet med utviklingen i BNP. Resultatet av disse sammenlikningene er gjengitt i figur 3.1.

Målt mot BNP har netto formuesinntekter doblet seg fra 2010 til 2019. Veksten har i stor grad motvirket fallet i petroleumsinntektene de siste årene. Hovedårsaken til den sterke veksten i formuesinntektene er at den voksende beholdningen av aksjer og obligasjoner i oljefondet (Statens pensjonsfond utland – SPU) har generert stadig større utbytte- og renteinntekter. Om lag 80 prosent av formuesinntektene kom i 2019 fra

Tabell 3.1. Offentlig forvaltnings inntekter og utgifter. Milliarder kroner

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Inntekter	1 442	1 589	1 673	1 671	1 701	1 696	1 696	1 801	1 983	2 030
Inntekter utenom petroleumsvirksomhet	1 150	1 219	1 276	1 337	1 410	1 511	1 568	1 613	1 702	1 790
Skatter og avgifter	667	687	722	750	765	801	835	859	897	928
Trygde- og pensjonspremier	246	262	280	296	316	329	335	345	362	382
Formuesinntekter	148	176	175	189	221	266	280	285	311	338
Brukerbetalinger, salg og overføringer	89	93	98	102	108	115	119	124	132	143
Petroleumsinntekter	292	370	397	333	290	186	129	188	282	240
Skatter og avgifter	179	230	235	187	146	76	46	85	150	123
Utbytte fra Equinor og SDØE	113	139	162	146	144	110	83	103	131	117
Utgifter	1 159	1 216	1 265	1 343	1 430	1 509	1 571	1 636	1 707	1 804
Lønnskostnader	339	360	381	404	426	444	460	481	503	527
Kjøp av varer og tjenester	161	167	173	184	195	209	217	230	240	254
Formuesutgifter	33	33	28	27	27	27	24	23	25	26
Stønader i naturalia (produktkjøp til hush.)	54	56	59	61	66	69	72	74	75	77
Stønader i kontanter	348	370	390	408	432	461	478	493	506	525
Subsidier	45	45	47	49	52	55	58	60	62	66
Løpende overføringer, inkl. kapitaloverføringer	72	74	75	83	90	97	100	103	108	117
Bruttoinvestering i ikke-finansiell kapital	105	111	112	127	142	148	161	172	187	211
Overskudd (nettofinansinvesteringer)	283	373	408	328	271	187	126	165	277	227

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 3.1. Netto formuesinntekter og petroleumsinntekter i offentlig forvaltning

Kilde: Statistisk sentralbyrå

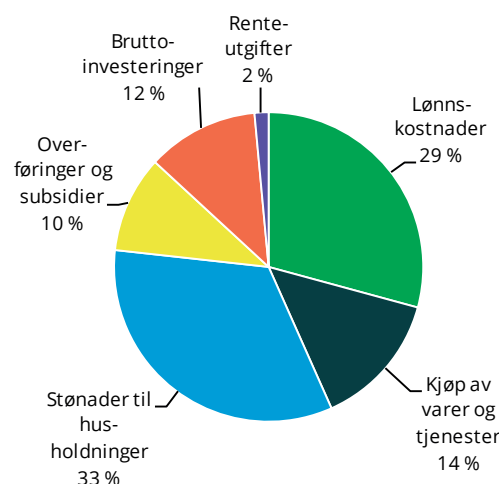
oljefondet. Ellers kom henholdsvis 13 prosent og 5 prosent i form av utbytte fra offentlige eide selskaper og Norges Bank.

En tredel av utgiftene er overføringer til husholdninger

Offentlig forvaltnings utgifter i 2019 er beregnet til 1 804 milliarder kroner – en vekst på 5,7 prosent eller 97 milliarder kroner fra 2018. De totale utgiftene fordelte seg som vist i figur 3.2.

Den største utgiftsposten var stønader til husholdninger som utgjør vel en tredel av totale utgifter. Der nest kom lønnskostnader med nær 30 prosent. Den resterende drøye tredelen bestod av kjøp av varer og tjenester, bruttoinvesteringer, overføringer, subsidier og renteutgifter.

Av økningen på 97 milliarder kroner i 2019 kom 38 milliarder kroner fra lønnskostnader og kjøp av varer og tjenester, 24 milliarder kroner fra bruttoinvesteringer, 20 milliarder kroner fra kontantstønader og 15 milliarder kroner fra resterende poster. Den prosentvise

Figur 3.2. Offentlig forvaltnings utgifter etter art. Prosent av totale utgifter. 2019

Kilde: Statistisk sentralbyrå

veksten var størst for bruttoinvesteringer – dette omtales i kapittel 3.2.

Stønadene til husholdningene utgjorde 602 milliarder kroner i 2019 der 525 milliarder kroner knyttet seg til pensjoner og andre kontantytelser – hovedsakelig gjennom folketrygden. De resterende stønadene, på 77 milliarder kroner, var stønader i naturalia, også kalt produktkjøp til husholdninger. I denne stønads-kategorien finner vi individuelle goder som produseres av private, men som finansieres av det offentlige, som for eksempel legemidler og legetjenester.

Kontantstønadene i alt økte med om lag 4 prosent fra 2018 til 2019, det vil si en svakere vekst enn de totale utgiftene. Det er i første rekke de arbeidsrelaterte stønadene som trekker ned veksten med en reduksjon på 1 prosent. Uførepensjon har sterkest vekst med 7 prosent. Veksten her kan ses i sammenheng med reduksjonen i utbetalingen av arbeidsavklaringspenger, som igjen har sammenheng med regelverksendringene som ble innført fra januar 2018. Endringene innebar blant annet strengere krav både for å få innvilget arbeidsavklaringspenger og for å få utvidet stønadsperioden.

Tabell 3.2. Offentlige stønader i kontanter til husholdninger. Milliarder kroner

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Pensjoner	204	221	240	256	274	298	313	326	342	361
herav alderspensjoner	135	150	166	181	197	210	222	232	243	255
herav uførespensjoner	62	63	67	68	70	82	85	88	93	100
Arbeidsrelaterte stønader	98	102	102	105	108	112	114	115	110	109
herav sykepenger	37	37	38	40	42	43	43	44	44	47
herav arbeidsavklaringspenger	28	36	36	36	35	35	35	34	33	30
herav foreldrepenger	15	16	16	17	18	19	20	20	20	20
herav arbeidsledighetsstønader	12	11	10	10	12	14	16	14	11	9
Forsørgerstønader	20	20	20	20	20	20	20	19	19	20
Utdanningsstønader	9	10	11	8	11	11	11	12	13	13
Sosialstønad, bostøtte mv	17	18	18	19	19	19	20	21	21	22
Kontantstønader i alt	348	370	390	408	432	461	478	493	506	525

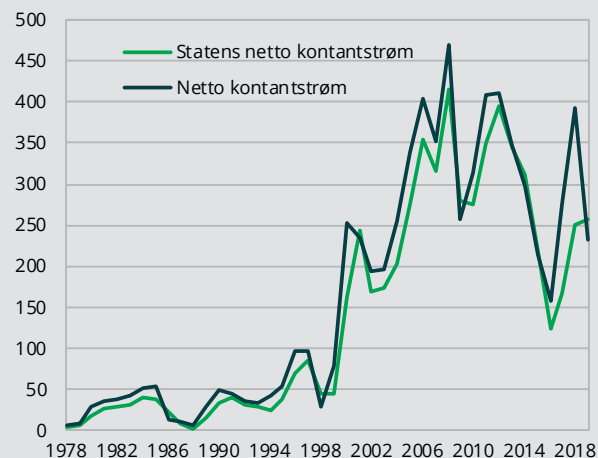
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Boks 3.1. Netto kontantstrøm og petroleumsrente fra olje- og gassutvinning

Netto kontantstrøm fra petroleumsvirksomheten, definert som bruttoprodukt minus lønnskostnader og løpende investeringer i næringen utvinning av råolje og naturgass, sank med 161 milliarder kroner til 233 milliarder kroner fra 2018 til 2019. Nedgangen i kontantstrømmen på 41 prosent skyldes blant annet en nedgang i den nominelle prisen på råolje målt i norske kroner på nesten 3 prosent fra året før. Selv om prisen på gass i store trekk ofte følger oljeprisutviklingen, falt gassprisen atskillig mer enn oljeprisen i fjor. Nedgangen var på hele 31 prosent. I tillegg sank samlet produksjon av olje og gass i volum med 15 prosent. Netto kontantstrøm ble ytterligere negativt påvirket av at investeringene økte med 27 milliarder kroner. Lønnskostnadene, som tilsvarer 18 prosent av netto kontantstrøm, økte med i underkant av 3 milliarder kroner.

Statens netto kontantstrøm fra petroleumsvirksomheten i 2019 var på 257 milliarder kroner, 6 milliarder kroner mer enn året før. Reduserte inntekter fra statens direkte økonomiske engasjement i petroleumsvirksomheten (SDØE) ble motvirket av økte skatteinntekter og høyere utbytte fra Equinor.

Kontantstrøm fra utvinning av olje og gass. Nominelle milliarder kroner

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Ellers har bedringen i arbeidsmarkedet de siste årene ført til at arbeidsledighetsstønadene har gått gradvis ned etter 2016, og var i 2019 på det laveste nivået som er observert etter 2010. Utbetaling av sykepenger økte derimot med 3 milliarder kroner fra 2018 til 2019 etter å ha holdt seg relativt stabilt i årene etter 2014.

Kontantstønadene i alt økte med 177 milliarder fra 2010 til 2019. Det tilsvarer en årlig vekst på 4,7 prosent i gjennomsnitt. Økningen er noe mindre enn totale utgifter, som økte med 5 prosent i gjennomsnitt. Pensjonene har imidlertid økt mer enn totale utgifter, i gjennomsnitt 6,6 prosent per år. For alderspensjoner var økningen enda sterkere, med en årlig vekst på over 7 prosent. Fra å utgjøre i underkant av 40 prosent av totale kontantstønader i 2010, utgjorde alderspensjonene nær 50 prosent i 2019. Forsørgerstønadene andel av totale kontantstønader holdt seg tilnærmet konstant i hele 10-årsperioden. Av arbeidsrelaterte stønader er arbeidsledighetsstønader i en særstilling, og er sterkt påvirket av konjunktursituasjonen.

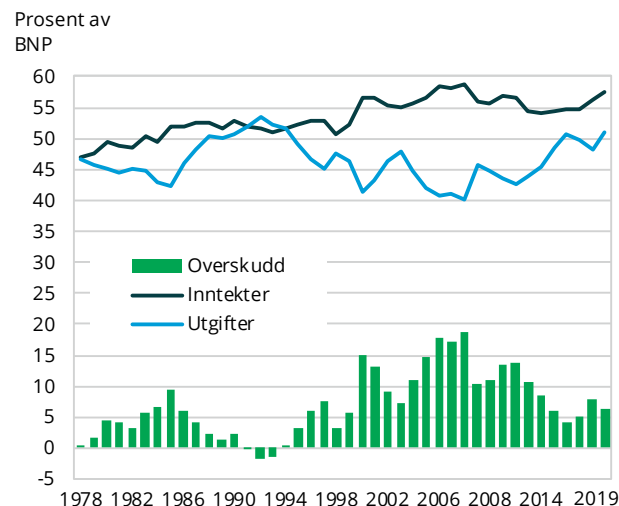
Overskudd tilsvarende 6,4 prosent av BNP

Offentlig forvaltning hadde et beregnet overskudd, målt ved nettofinansinvesteringene, på 227 milliarder kroner i 2019. Dette var 50 milliarder kroner lavere enn i 2018. Blant årsakene til fallet i overskudd er lavere påløpte petroleumsskatter og økning i investeringene.

Figur 3.3 gir et bilde på utviklingen i inntektene, utgiftene og overskuddet de siste drøye 40 årene. Figuren er laget ved å sammenlikne de løpende inntektene, utgiftene og overskuddet med BNP.

I 2019 tilsvarte overskuddet 6,4 prosent av BNP, om lag et halvt prosentpoeng høyere enn gjennomsnittet for

Figur 3.3. Inntekter, utgifter og overskudd i offentlig forvaltning

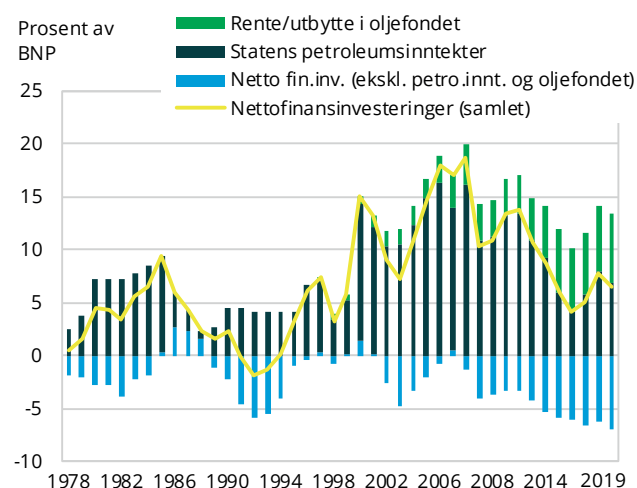
Kilde: Statistisk sentralbyrå

de siste fem årene og et halvt prosentpoeng lavere enn gjennomsnittet for årene 1978-2019. Overskuddet har variert mye gjennom perioden. Høyest var overskuddet fra årtusenskiftet til 2013 – i denne perioden var nivået målt mot BNP om lag det dobbelte av nivået i 2019. De fleste årene før årtusenskiftet var imidlertid overskuddet målt mot BNP lavere enn i 2019.

Nettofinansinvesteringer og finanspolitikk

En dekomponering av nettofinansinvesteringene kan illustrere hvordan hovedstørrelsene i nasjonalregnskapet henger sammen med retningslinjene for den offentlige budsjettpolitikken. Statens løpende petroleumsinntekter, det vil si skatter og utbytte fra petroleumsselskapene, overføres i sin helhet til oljefondet, mens handlingsregelen begrenser uttak fra fondet.

Figur 3.4. Nettofinansinvestering i offentlig forvaltning

Kilde: Statistisk sentralbyrå

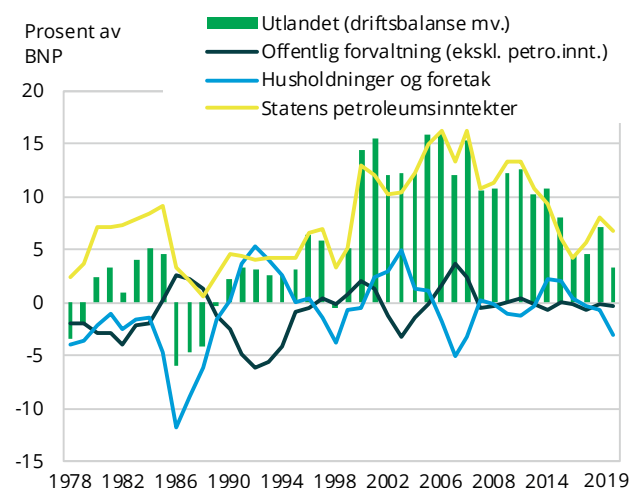
Ser man bort fra både de løpende petroleumsinntektene og renter og utbytte i oljefondet¹, har offentlig forvaltning hatt negative nettofinansinvesteringer, det vil si underskudd, gjennom mesteparten av 2000-tallet, se figur 3.4. Målt på denne måten tilsvarte underskuddet om lag 4 prosent av BNP for ti år siden og cirka 7 prosent i 2019. Retningslinjene for statens oljefondbruk legger opp til at underskuddet skal dekkes med avkastningen i oljefondet. En konsekvens av dette er at det i vesentlig grad bare er de løpende petroleumsinntektene som bidrar til høye nettofinansinvesteringer i offentlig forvaltning. Helt siden midten av 1990-tallet har sammenhengen mellom samlede nettofinansinvesteringer i offentlig forvaltning og løpende petroleumsinntekter vært svært sterk.

Petroleumsinntektene dominerer Norges finansinvesteringer

Samtidig som statens petroleumsinntekter har bidratt til betydelige finansinvesteringer i offentlig forvaltning de siste 30 årene, har den innenlandske økonomien for øvrig bidratt lite til landets samlede finansinvesteringer. Dette illustreres i figur 3.5. Når det gjelder offentlig forvaltning, legges det gjennom finanspolitikken opp til at avkastningen fra oljefondet skal dekke det oljekorrigerte underskuddet i offentlig forvaltning slik at nettofinansinvesteringer eksklusive petroleumsinntekter over tid forventes å ligge relativt nær null. Slik har det også vært etter finanskrisen i 2008. I samme periode har finansinvesteringene vært relativt beskjedne også i privat sektor. I årene før finanskrisen var det ofte slik at positiv finanssparing i offentlig forvaltning (eksklusive petroleumsinntekter) ble oppveid av negativ sparing i privat sektor – eller omvendt. Finanssparing for landet samlet har derfor vært

¹ Nettofinansinvesteringer fratrasket petroleumsinntekter og renter og utbytte i oljefondet har nær sammenheng med oljekorrigert underskudd, som brukes av Finansdepartementet i finanspolitikken. Forskjellen henger blant annet sammen med at korrigerte nettofinansinvesteringer har en annen periodisering av skattene, samt inkluderer kommuneforvaltningen i tillegg til staten.

Figur 3.5. Nettofinansinvestering fordelt på sektorer

Kilde: Statistisk sentralbyrå

tilnærmet sammenfallende med statens petroleumsinntekter de siste 30 årene.

Stor økning i netto finansformue i 2019

Ifølge foreløpige tall fra nasjonalregnskapets finansregnskap var offentlig forvaltnings netto finansformue ved utgangen av 2019 på drøye 11 800 milliarder kroner, noe som tilsvarer en økning på 1 850 milliarder kroner i løpet av året. Figur 3.6 viser utviklingen i finansformuen fra midten av 1990-tallet til utgangen av 2019. Målt mot BNP økte netto finansformue sterkt i 2019, mens det i 2018 var en betydelig reduksjon. Ellers kjennetegnes utviklingen av at det er mange år hvor veksten har vært betydelig, og at den totale veksten i perioden har vært svært stor. Fra å tilsvare om lag halvparten av verdien av BNP i 1997, tilsvarte nettoformuen mer enn tre ganger BNP ved utgangen av 2019.

Om lag 85 prosent av netto finansformuen består av oljefondets utenlandsinvesteringer i aksjer, rentepapirer og eiendom. Av dette er om lag to tredeler aksjer. Som et resultat av fondets størrelse har aksjer fått en stadig mer dominerende posisjon blant finansobjektene.

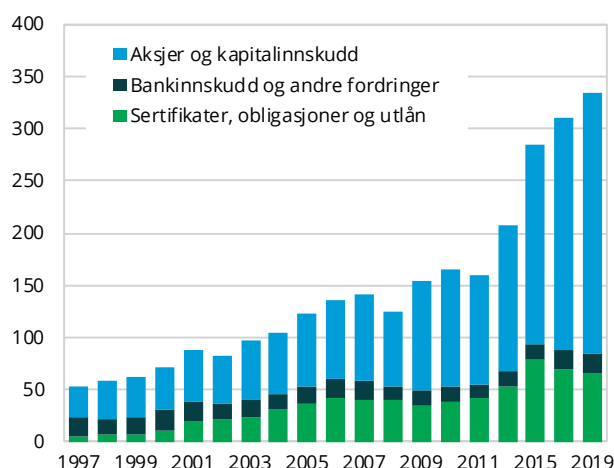
Endringer i netto finansformue oppstår i form av transaksjoner (overskudd eller underskudd i inntektsregnskapet) eller verdiendringer på finansobjektene i løpet av året (kursgevinst eller tap). Figur 3.7 gir et bilde av hvordan henholdsvis overskudd og kursendringer har bidratt til utviklingen i netto finansformue. Figuren viser blant annet at kurssvingningene har fått stadig større innflytelse på endringer i nettoformuen, mens overskuddet har fått mindre betydning. I 2019 bidro kursgevinstene med et beløp som var mer enn syv ganger større enn bidraget fra overskuddet.

Vedvarende underskudd i kommuneforvaltningen

Foreløpige bokførte tall for kommuneforvaltningens inntekter og utgifter viser et underskudd på 30

Figur 3.6. Netto finansformue i offentlig forvaltning

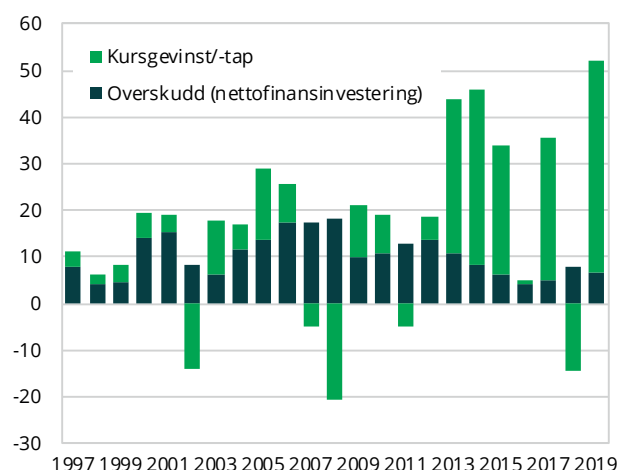
Prosent av BNP

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 3.7. Nettofordringsendring i offentlig forvaltning

Prosent av BNP

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 3.3. Kommuneforvaltningens inntekter og utgifter. Bokførte tall. Milliarder kroner

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Inntekter	373	399	423	448	469	493	520	547	569	594
Skatter og avgifter	148	145	156	165	169	180	197	206	214	224
Formuesinntekter	13	18	15	14	17	16	15	15	17	19
Brukerbetalinger, salgsinntekter, mv.	54	57	61	64	66	70	72	75	78	83
Overføringer	159	179	192	205	217	227	237	251	261	268
Utgifter	394	415	439	469	494	508	534	560	590	624
Lønnskostnader	197	211	224	238	249	258	270	282	296	310
Kjøp av varer og tjenester	84	88	90	96	101	108	111	118	124	131
Stønader til husholdninger	31	32	34	36	38	40	42	46	47	48
Overføringer, renter og subsidier	34	36	43	46	47	42	43	44	46	49
Bruttoinvestering i ikke-finansiell kapital	48	49	49	54	58	60	68	70	77	87
Overskudd (nettofinansinvesteringer)	-20	-16	-16	-22	-25	-15	-13	-13	-20	-30
Underskudd i prosent av inntekter	5,5	4,1	3,7	4,8	5,3	3,0	2,6	2,3	3,6	5,1

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

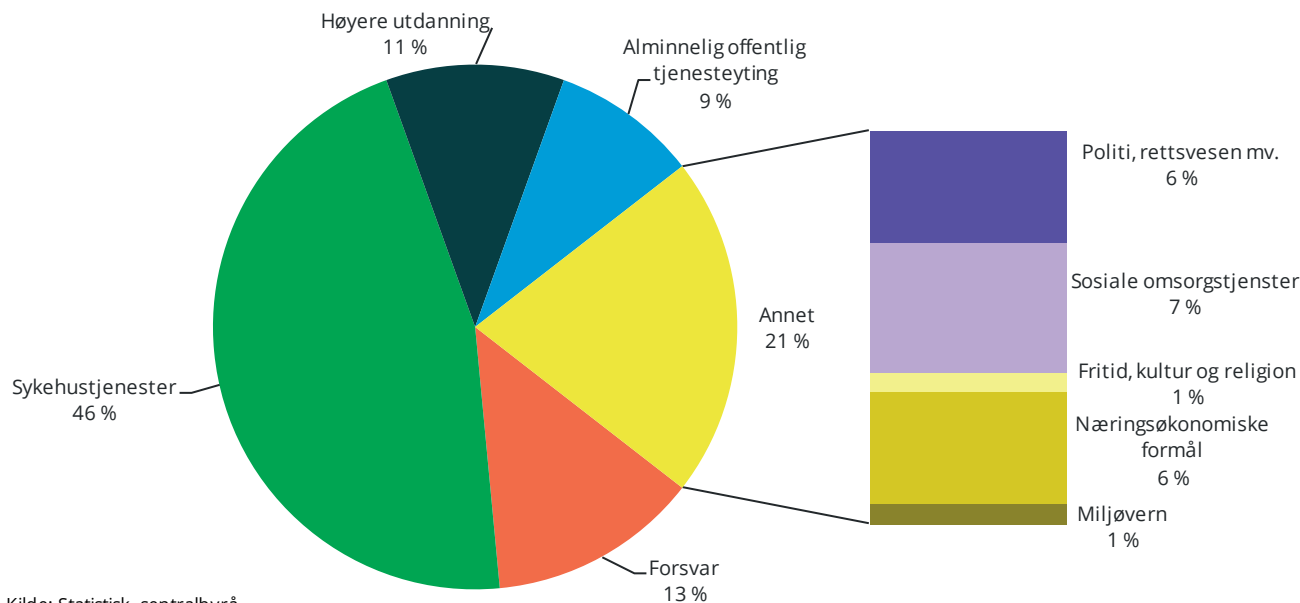
milliarder kroner i 2019. Dette er 11 milliarder kroner mer enn året før og det største hittil målt i løpende kroner. Målt som andel av kommuneforvaltningens inntekter var imidlertid underskuddet større både i 2010 og 2014. Det vedvarende underskuddet i sektoren har blant annet sammenheng med et høyt investeringsnivå.

Underskuddet, målt ved nettofinansinvesteringer, representerer imidlertid ikke nødvendigvis en svekkelse av kommunens samlede formue. Den kraftige veksten i investeringene har ikke vært fullt ut finansiert med låneopptak – en del av inntektene i form av skatter og overføringer mv. har også blitt brukt til investeringer. Samtidig med at gjelden har økt, har også verdien av kommunenes fysiske eiendeler økt. Den økte gjelden gjør imidlertid kommunene sårbare for eventuelle renteøkninger i framtiden. Til nå har lav rente og statlige kompensasjonsordninger bidratt til å dempe gjeldens belastning på de kommunale finansene.

3.2 Tjenestetilbud fra offentlig forvaltning

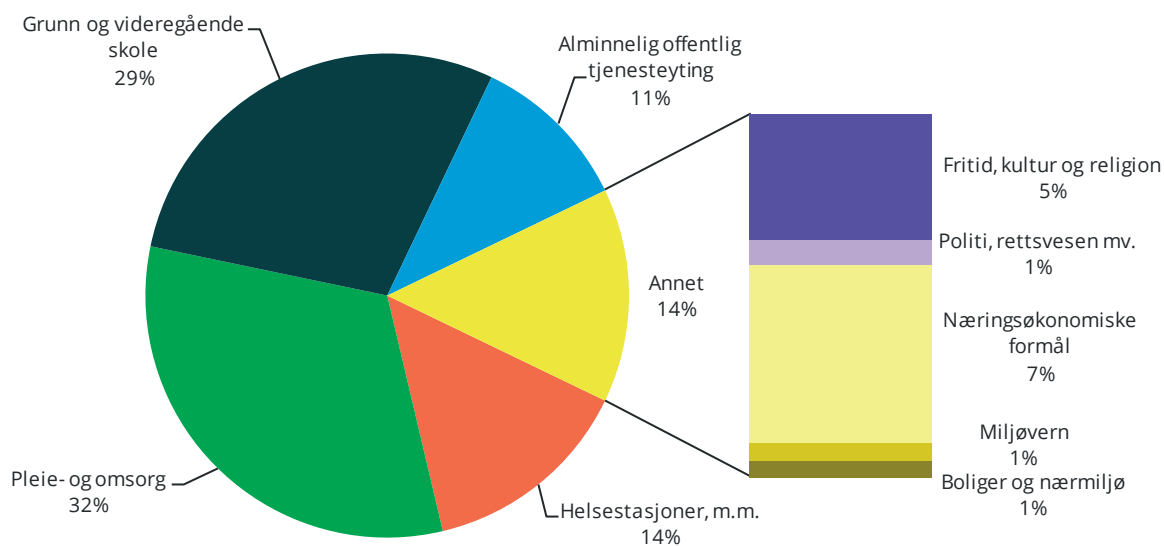
Både stat og kommune er store bidragsytere når det gjelder produksjon av tjenester, både individuelle tjenester som helse-, omsorgs- og utdanningstjenester, og kollektive tjenester som tjenester fra politi og forsvaret. Som vist i tabell 3.1 gikk godt over 40 prosent av det offentlige utgifter til å lønne ansatte og kjøpe inn varer og tjenester til bruk i produksjonen. Det offentlige henter inn noe brukerbetalning knyttet til tjenestene som tilbys, og i 2019 beløp dette seg til om lag 140 milliarder kroner. Kostnadene som ikke finansieres ved brukerbetalning, klassifiseres som offentlig konsum. I tillegg klassifiseres betalinger det offentlige som foretar seg på vegne av husholdningene til private tilbydere av helse- og velferdstjenester også som offentlig konsum, sammen med beregnede avskrivninger på kapitalen (kapitalslit).

Figur 3.8. Statlig konsum fordelt på ulike konsumformål. Prosent. 2019

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 3.9. Kommunalt konsum fordel på ulike konsumformål. Prosent. 2019

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Offentlig konsum 25 prosent av BNP

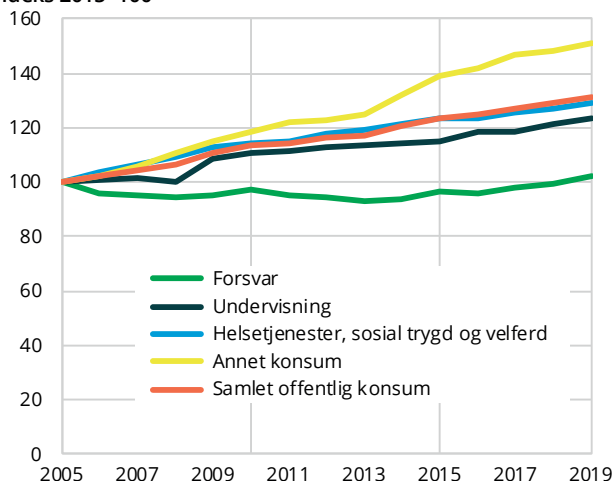
Det offentlige konsumet er foreløpig beregnet til 866 milliarder kroner i 2019, som er vel 39 milliarder kroner høyere enn i 2018. Offentlig konsum utgjorde nærmere 25 prosent av BNP totalt og 29 prosent av BNP for Fastlands-Norge.

Volumet av konsumet i offentlig forvaltning vokste ifølge foreløpige tall fra nasjonalregnskapet med 1,7 prosent i 2019 mot 1,4 prosent året før. Konsumveksten var 1,8 prosent i kommuneforvaltningen og 1,7 prosent i statsforvaltningen. I statsforvaltningen dro forsvaret opp veksten, med en konsumvekst på 4,1 prosent. Konsumveksten knyttet til tilbudet av individuelle tjenester, hovedsakelig sykehustjenester og tjenester fra høyere utdanning, økte med 1,7 prosent.

Offentlig konsum fordeler seg i dag tilnærmet likt på kommunal og statlig forvaltning. Over tid har, og kan, denne fordelingen bli endret som følge av endret oppgavefordeling mellom de to sektorene. Blant annet skjedde det et skifte da staten i 2002 overtok ansvaret for sykehusene fra fylkeskommunal forvaltning.

I staten dominerer sykehustjenester og tjenester knyttet til høyere utdanning, begge deler såkalte individuelle tjenester. Samlet sett utgjør konsumet av individuelle tjenester i statsforvaltningen i underkant av 60 prosent av totalt statlig konsum, og av dette er 75 prosent knyttet til sykehustjenester (statlige helseforetak). Til sammenligning utgjorde forsvarskonsumet 12 prosent av de statlige konsumutgiftene i 2018 og 13 prosent i 2019.

Figur 3.10. Volumutvikling i offentlig konsum. Etter formål.
Indeks 2015=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

I kommunene er det konsum av pleie- og omsorgstjenester for eldre og funksjonshemmede og tjenester fra grunn- og videregående skoler som dominerer, alt sammen såkalte individuelle tjenester. De individuelle konsumutgiftene utgjør nærmere 80 prosent av totale konsumutgifter i kommunene.

Annet konsum, såkalt kollektivt konsum, som blant annet omfatter alminnelig offentlig tjenesteyting, politi og rettsvesen, forsvar, samt tjenester tilknyttet vei og jernbane, utgjør om lag 30 prosent av det totale offentlige konsumet.

Helse og omsorgstjenester stor del av konsumet

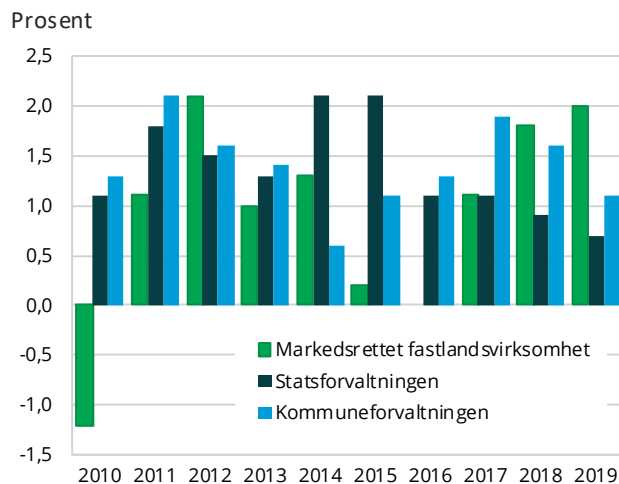
Volumet av offentlig konsum har vokst jevnt de siste femten årene som figur 3.10 viser. Helse tjenester, sosial trygd og velferd dominerer denne utviklingen. Som andel av BNP fastlands-Norge økte totale helseutgifter, som i tillegg til offentlig konsum også omfatter husholdningenes egenbetalinger, med 1 prosentpoeng de siste ti årene, fra om lag 11 til 12 prosent. Det ble brukt 47 200 kroner på helseformål per innbygger i 2010 og 67 700 kroner i 2018. 85 prosent av de totale helseutgiftene er finansiert av det offentlige. Helseregnskapet kan man lese mer om her: <https://www.ssb.no/nasjonalregnskap-og-konjunkturer/statistikker/helsesat>

Den sterkeste veksten de siste femten årene har kommet fra det som er gruppert som annet konsum. Og da er det generell offentlig administrasjon og kollektivtransport, politi og rettsvesen bidro mest til veksten. Konsumet av undervisningstjenester har hatt en jevn vekst, mens konsumet av forsvarstjenester har ligget stabilt de siste femten årene.

Syssettingsvekst i offentlig forvaltning

Totalt jobbet 30 prosent av alle sysselsatte, tilsvarende 858 000 personer i offentlig forvaltning i 2019. Av disse var nærmere 553 000 sysselsatte i kommunal- og fylkeskommunal forvaltning.

Figur 3.11. Vekst i sysselsatte personer

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tall fra nasjonalregnskapet viser at antall sysselsatte personer, som har sin hovedjobb i offentlig forvaltning, økte med 0,9 prosent fra 2018 til 2019. Syssettingsveksten er noe svakere enn den gjennomsnittlige årlige veksten på 1,4 prosent de siste 10 årene fra 2009 til 2019. Totalt satt ble det 110 000 flere offentlig sysselsatte i denne perioden, fordelt med 72 000 personer i kommuneforvaltningen og 38 000 i statlig forvaltning. Til sammenligning økte syssettingen i markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge med 2,0 prosent i fjor, som er 0,2 prosentpoeng over veksten i 2018 og klart over gjennomsnittlig årlig vekst på 0,9 prosent for årene 2010-2019. Markedsrettet fastlandsvirksomhet ble i motsetning til offentlig forvaltning sterkt påvirket av finanskrisen, og syssettingen falt i 2010 som den også gjorde i 2009. I 2019 var det i overkant av 150 000 flere sysselsatte personer i markedsrettet virksomhet i fastlandøkonomien i 2019 enn ti år før.

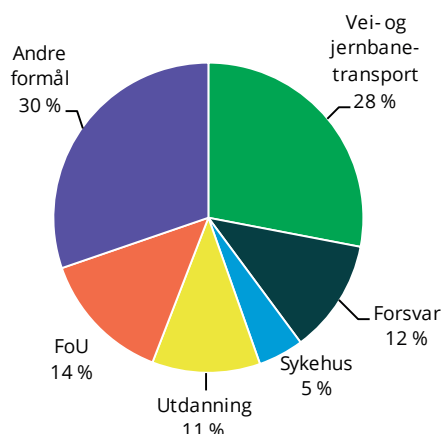
Syssettingen i kommunale helse- og omsorgstjenester vokste relativt mye fra midten av 2000-tallet til 2014, og bidro til en noe høyere syssettingsvekst i kommunene enn i staten disse årene. I 2014 og 2015 vokste syssettingen derimot mer i staten, mens veksten deretter har vært høyere i kommunene. I 2019 var veksten i kommunen og staten henholdsvis 1,1 og 0,7 prosent.

Hele 51 prosent av sysselsatte personer i offentlig forvaltning var ansatt i helse- og omsorgssektoren i 2019. Undervisningssektoren og statlig og kommunal administrasjon, inklusiv politi og rettsvesen, følger etter med en samlet andel av sysselsatte på om lag 43 prosent.

Fortsatt sterk vekst i både statlige og kommunale investeringer

Foreløpige tall viser at investeringene i offentlig forvaltning var på om lag 211 milliarder kroner i 2019, en økning på 9,7 prosent fra året før. I volum økte investeringene med 6,9 prosent mot 7,5 prosent i 2018.

Figur 3.12. Offentlige investeringer etter formål i prosent av totale offentlige investeringer. 2019

Kilde: Statistisk sentralbyrå

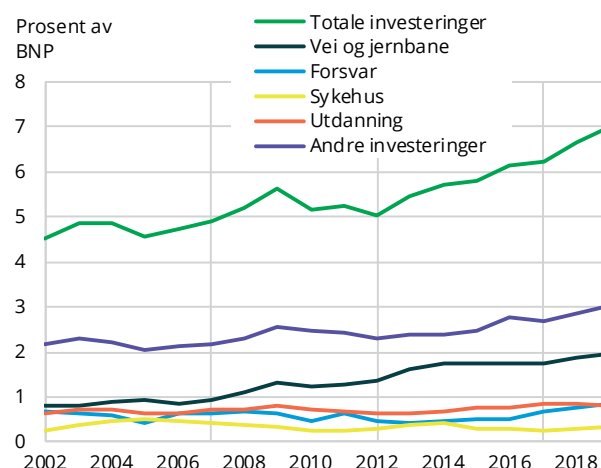
Det samlede investeringsnivået er fordelt på stat og kommuneforvaltningen med henholdsvis 125 og 86 milliarder kroner. Volumveksten i statlige investeringer er foreløpig anslått til 5,6 prosent i 2019, mens den i kommuneforvaltningen er på 8,8 prosent. For kommuner og fylkeskommuner var investeringsveksten i 2019 noe høyere enn året før, mens den var lavere for staten.

Fordeles investeringene på formål, framgår det at investeringene i vei og jernbane er dominerende, og de utgjorde nærmere 30 prosent i 2019. Foreløpige tall viser at det ble investert bortimot 60 milliarder i vei- og jernbaneprosjekter i fjor. Investeringer i FoU er beregnet til 29 milliarder og utgjør om lag 14 prosent av de totale investeringene i offentlig forvaltning. FoU-aktivitetene foregår i statsforvaltningen eksempelvis i forskningsinstitutter som Forsvarets forskningsinstitutt, Norsk institutt for bioøkonomi, Havforskningsinstituttet og i universiteter og statlige høyskoler. 24 milliarder kroner ble brukt på investeringer til utdanningsformål.

Offentlig forvaltnings utgifter i forbindelse med investeringer i vei og jernbane har gjort et nivåskift oppover de siste 10 årene. Dette illustreres i figur 3.13. Fra 2002 til 2007 tilsvarte offentlige investeringer i vei og jernbane om lag 0,9 prosent av BNP for Fastlands-Norge. I 2019 var tilsvarende andel 2,0 prosent. Som andel av offentlig forvaltnings samlede investeringer i fast realkapital har samferdselsinvesteringene økt fra om lag 18 til 28 prosent i samme periode.

Til sammenligning ligger investeringene i formålsgruppen helse som andel av BNP Fastlands-Norge på rundt samme nivå i 2019 som i 2002. Andelen har i perioder vært høyere, blant annet som følge av byggingen av nye sykehus i Akershus og Østfold. Det samme forløpet gjelder for investeringer til utdanningsformål. Anskaffelser av kampfly gir høye investeringer i formålsgruppen forsvar også i 2019. Tross disse anskaffelsene har ikke forsvarsinvesteringene i prosent av BNP økt, anslaget

Figur 3.13. Offentlige investeringer i prosent av BNP Fastlands-Norge. Ulike investeringsformål

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

for 2019 er på nivå med andelen i 2002. Samlede offentlige investeringer som andel av BNP-Fastlands-Norge er foreløpig beregnet til 7 prosent i 2019, en andel som har økt gradvis fra 4,5 prosent i 2002.

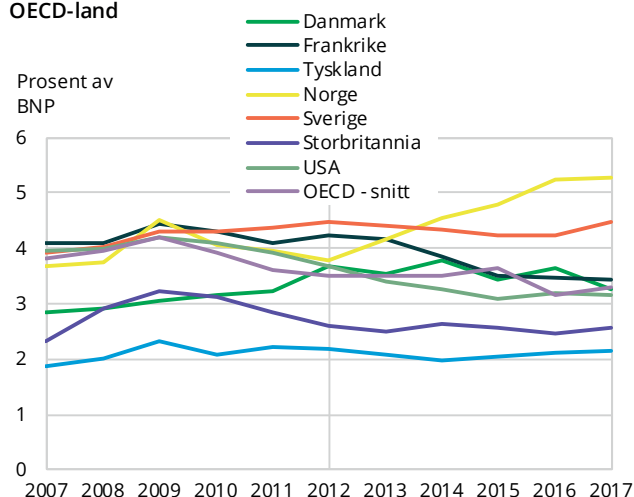
Mer til offentlige investeringer i Norge enn andre land

I 2017 utgjorde offentlige investeringer som andel av BNP i gjennomsnitt 3,3 prosent for OECD-landene, sammenlignet med 3,8 prosent i 2007, se figur 3.14 som viser offentlige investeringer som andel av BNP for utvalgte land. I Norge utgjorde offentlige investeringer 5,3 prosent i 2017 mot 3,7 prosent i 2007. Fram til 2013 var offentlig investeringsandel i Norge relativt lik som i de andre landene, men for årene 2014-2017 økte den og lå da klart over de andre landene. Som gjennomsnitt for OECD-landene har offentlig investeringsandel falt etter 2009, mens den både i Sverige, Danmark og Tyskland holdt seg relativt stabil i tiårsperioden 2007-2017.

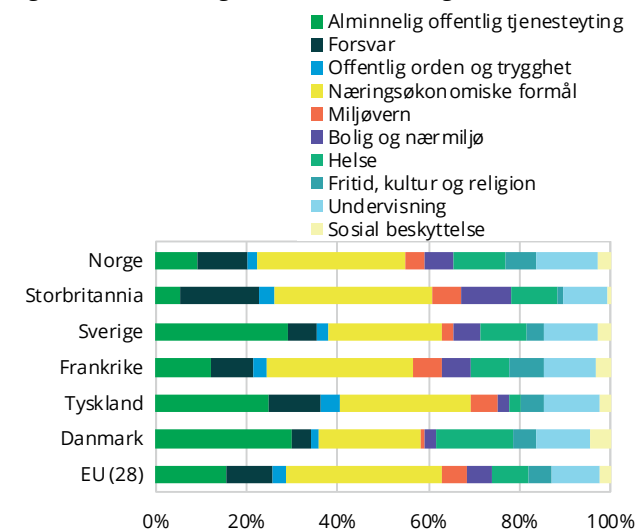
For Norge og de fleste EU-land ble det i 2017 investert mest i næringsøkonomiske formål, herunder samferdsel, som utgjør en av de største komponentene i formålsgruppen. For nabolandene Sverige og Danmark var det alminnelig offentlig tjenesteyting, eksempelvis grunnforskning, som utgjorde den største andelen av de totale offentlige investeringene. I Norge utgjorde denne formålsgruppen en vesentlig lavere andel av totalen. Sammenlignet med andre europeiske land brukte Norge relativt sett mest midler på investering til utdanningsformål.

3.3 Betydningen av pensjonsreformen for arbeidstilbud og offentlige finanser

Andelen eldre i den norske befolkningen vil øke markant i de nærmeste tiårene. Dette vil gi en betydelig sterkere vekst i offentlige utgifter til alderspensjon og helse- og omsorgstjenester enn i arbeidsstyrken og skatteinntektene. For å motvirke en for sterk svekkelse av de offentlige finansene ble det norske systemet for

Figur 3.14. Offentlige investeringer i prosent av BNP i utvalgte OECD-land

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 3.15. Investeringer etter formål i utvalgte land. 2017

Kilde: OECD og Statistisk sentralbyrå

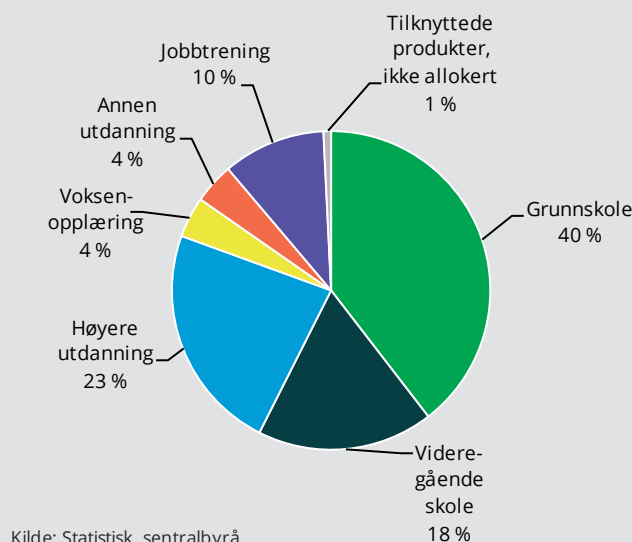
Boks 3.2 Utgifter til utdanning

I 2017 brukte Norge 205 milliarder kroner på utdanning, som tilsvarer 7,3 prosent av BNP for Fastlands-Norge.

I Norge er det for det meste staten og kommunene som står for utdanningstilbudet, og om lag 80 prosent av utdanningsutgiftene var i 2017 knyttet til offentlige utdanningsinstitusjoner. Private skoler og friskoler tilbyr også utdanning, men store deler av de totale utgiftene til utdanning finansieres likevel av det offentlige.

Finanseringen består delvis av bevilgninger til offentlige skoler, høyskoler og universiteter, delvis av bevilgninger til ideelle organisasjoner og private skoler, og delvis av overføringer til husholdninger i form av for eksempel stipender. Samlet sett finansierte det offentlige 87 prosent av de løpende kostnadene til utdanning i 2017, og det er kommunene som bærer de største kostnadene med 58 prosent.

I 2017 ble det brukt mest midler, rett under 40 prosent, på obligatorisk grunnskole. 23 prosent gikk med til høyere utdanning, etterfulgt av videregående opplæring med 18 prosent. Voksenopplæring og annen utdanning, slik som språkskole og musikkskole, sto for en like stor andel av kostnadene. For nærmere informasjon om utgifter til utdanning, vises til det nye satellittregnskapet for

Utgifter til utdanning, etter type utdanning. 2017

Kilde: Statistisk sentralbyrå

utdanning og jobbtrening: <https://www.ssb.no/nasjonalregnskap-og-konjunkturer/statistikker/utdanningsat/aar>

alderspensjon strammet til gjennom pensjonsreformen fra 2011. Reformen berørte både folketrygdens alderspensjon og avtalefestet pensjon (AFP) i privat sektor. Forhandlinger i forkant om også å tilpasse offentlig tjenestepensjon til det nye systemet for folketrygden førte ikke helt fram. Mens de viktigste innstrammende tiltakene ble innført også for denne ordningen, kom partene ikke fram til enighet om å tilpasse tidligpensjonsordningen AFP. Som en konsekvens av dette innvilget myndighetene heller ikke den samme gevinsten ved å utsette pensjoneringen i offentlig sektor som i privat.

2018 - offentlige pensjonsordninger i tråd med folketrygden og AFP i privat sektor

Gjennom en avtale fra 2018 ble imidlertid partene i offentlig sektor enige om å legge om både tidligpensjonsordningen og tjenstepensjonsordningen i offentlig sektor i tråd med folketrygden og AFP i privat sektor. Dette vil først bli gjort gjeldende for 1963-kullet som har mulighet til å gå av ved 62 år i 2025. Samtidig med at avtalen i offentlig sektor kom på plass i 2018 fikk vi også på plass beregningsopplegget som på en forholdsvis presis måte gjør oss i stand til å anslå konsekvensene

for arbeidstilbudet i offentlig sektor og konsekvensene for utgiftene til offentlig tjenstepensjon. Mens beregninger av konsekvensene av reformen tidligere var begrenset til arbeidstilbudseffekter i privat sektor og folketrygdens alderspensjon, ble virkningene for arbeidstilbudet for ansatte i offentlig sektor og utgiftene til offentlig tjenstepensjon også inkludert i helhetlige makroøkonomiske beregninger for arbeidstilbud og offentlige finanser i 2019.

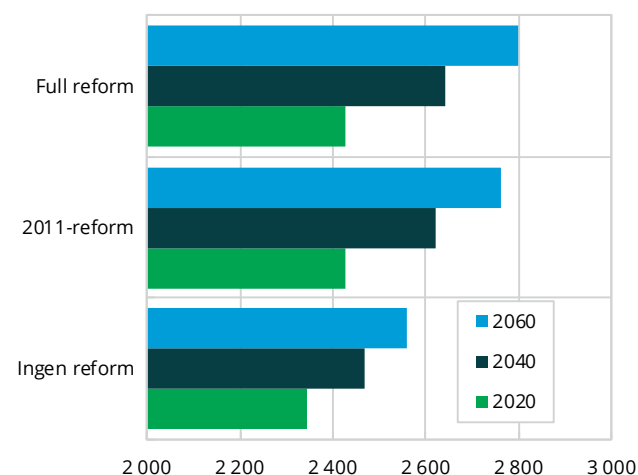
Det nye pensjonssystemet er aktuarisk ettersom de årlige ytelsene beregnes ved å dividere opparbeidede rettigheter med forventet gjenstående levealder ved pensjoneringstidspunktet. Det er fri adgang til å kombinere arbeid med pensjon, og avgangen er i prinsippet fleksibel mellom 62 og 75 år. I praksis er fortsatt øvre aldersgrense i privat sektor 72 år, mens den er 70 år i offentlig sektor. Som en følge av utformingen vil tidlig avgang og økende levealder gi lavere ytelser. Men den enkelte kan motvirke lavere ytelser som følge av økende levealder gjennom utsatt pensjonering.

Positiv effekt på arbeidstilbudet

Med det gamle systemet var ytelsene i form av alderspensjon og offentlig tjenstepensjon fra 67 år uavhengig av pensjoneringstidspunktet selv om en benyttet seg av AFP eller ikke. Dermed var incentivene til å utsette pensjoneringstidspunktet små. Derfor skulle en forvente at selve reformen ville utsette avgangen, noe som også er bekreftet for ansatte i private bedrifter med AFP i etterkant. Videre er det grunn til å tro at økende levealder vil bidra til ytterligere utsettelse for å unngå at ytelsene krymper altfor mye. Det er foreløpig for tidlig å avdekke denne effekten presist. I beregninger av effektene av pensjonsreformen er det lagt til grunn at de fleste vil utsette pensjoneringen med om lag 2/3 av økningen i levealder. Ettersom de opparbeidede rettighetene også øker ved utsatt pensjonering, er dette tilstrekkelig til å opprettholde nivået på ytelsene. I tillegg til effektene på avgangsalderen innebærer det nye systemet en nærmere sammenheng mellom opptjente rettigheter og tidligere arbeidsinntekter. Reformen virker dermed også som en skattelette hvor effekten på arbeidstilbudet for de yrkesaktive er anslått til en økning på 2,5 prosent.

Figur 3.16 viser beregnede effekter på arbeidstilbudet av henholdsvis 2011-reformen og Full reform (inkludert offentlig sektor) sammenlignet med ingen reform. Ettersom den langsiktige virkningen avhenger av den forventede økningen i levealder, øker effekten over tid. I 2020 er den anslått til 79 000 årsverk, eller 3,3 prosent flere årsverk enn uten reform. Med Full reform er virkningen beregnet til å komme opp i 240 000 årsverk, tilsvarende en økning på 9,4 prosent sammenlignet med ingen reform og 37 000 flere årsverk enn ved bare 2011-reformen. Tilleggs effekten av at AFP og tjenstepensjon i offentlig sektor er omfattet av reformen fra og med 2025 er forholdsvis liten ettersom en stadig økende andel av offentlig ansatte velger å stå over AFP

Figur 3.16. Tilbudte årsverk i 2020, 2040 og 2060 under ulike pensjonssystemer. 1 000 personer

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 3.4. Effekten på offentlige inntekter og utgifter av full pensjonsreform i 2030 og 2060. Milliarder kroner

	2030		2060	
	2011-reform	Full reform	Full reform	Full reform
Inntekter	67	72	101	120
Utgifter	-12	-12	-134	-120
-Alderspensjon, folketrygden	-20	-16	-113	-110
-Uføretrygd og andre trygder	18	23	20	28
-Offentlig AFP og tjenstepensjon	-10	-18	-41	-37
Primære nettoutgifter	-79	-84	-235	-240

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

med dagens system til tross for at det har så godt som ingen betydning for ytelsene som alderspensjonist.

Innsparing i offentlige finanser

Tabell 3.4 viser at pensjonsreformen over tid gir en betydelig styrking av offentlige finanser, men at den ekstra effekten av full reform ikke er veldig stor sammenlignet med 2011-reformen. Allerede i 2030 kan den årlige innsparingen av full reform anslås til vel 80 milliarder kroner, mens den kan komme opp i rundt 240 milliarder i 2060 som er om lag 5 milliarder kroner mer enn ved 2011-reformen alene. Innenfor handlingsregelen for bruk av oljepenger betyr det at innspareremidler i stedet kan disponeres til andre formål, eventuelt begrense økningen i skatter og avgifter som kan være nødvendig for å finansiere pensjonsutgiftene. Virkningen på inntektene gjennom økt arbeidstilbud kommer raskere enn effekten på utgiftene av reformene. På den andre siden er virkningen på utgiftene sikrere ettersom den er mindre påvirket av effektene på arbeidstilbudet enn virkningen på inntektssiden.

4. Husholdningene

De fleste husholdninger har opplevd en vekst i disponibel realinntekt også i 2019. Inntektsforskjellene holder seg relativt stabile, men i et lengre tidsperspektiv har ulikheten økt ved at avstanden mellom de rikeste og de fattigste husholdningene øker. Dette skyldes blant annet et økt innslag av personer med innvandrerbakgrunn med lave inntekter. Husholdningene hadde i 2019 en noe svakere vekst i konsumet, samtidig som sparingen har økt. Husholdningenes gjeld økte, men gjeldsveksten er lavere enn året før. Vi ser også en utflating i nettoformuen, noe som skyldes en beskjeden vekst i realkapitalen kombinert med gjeldsvekst. De høye boligprisene har i tillegg ført til en økning i andelen husholdninger med høy gjeldsandel, spesielt blant de yngre aldersgruppene. Man ser også en tendens til økt gjeldsbelastning i de lavere inntektsgruppene.

4.1. Inntekt

Husholdningenes disponible realinntekt økte med 3,0 prosent i 2019, etter en oppgang på 1,3 prosent i 2018. Gjennomsnittlig årsvekst de siste 10 årene har vært 2,8 prosent.

Disponibel realinntekt

Husholdningenes disponible inntekt for 2019 er beregnet til 1542 milliarder kroner, viser foreløpige tall. Regnet per innbygger var den disponible inntekten om lag 288 300 kroner, som er rundt 12 400 kroner høyere enn året før. Husholdningenes disponible realinntekt, som er disponibel inntekt korrigert for prisveksten i husholdningenes konsum målt ved nasjonalregnskapets

Tabell 4.1. Husholdninger. Inntekter og utgifter¹. Milliarder kroner²

	Løpende priser				Realvekst. Prosent ³			Bidrag til vekst i disponibel realinntekt. Prosentpoeng		
	2016	2017	2018*	2019*	2017	2018*	2019*	2017	2018*	2019*
Inntekter	1765,3	1823,2	1892,7	1988,9	1,3	1,6	2,8	2,1	1,7	3,8
Lønn ⁴	1187,3	1226,5	1286,0	1353,0	1,4	2,6	3,0	1,2	2,2	2,6
Blandet inntekt	123,8	124,8	127,6	133,1	-1,1	0,0	2,1	-0,1	0,0	0,2
Formuesinntekter ⁵	80,5	82,5	83,9	92,5	0,6	-0,5	7,9	0,0	0,0	0,4
herav: mottatt aksjeutbytte	67,2	68,6	70,0	75,4	0,2	-0,1	5,4	0,0	0,0	0,3
Offentlige stønader	447,4	460,5	471,5	490,0	1,0	0,2	1,7	0,3	0,1	0,5
Andre inntekter (netto)	-73,7	-71,1	-76,3	-79,6	-5,3	5,0	2,1	0,3	-0,3	-0,1
Korreksjon for indirekte målte banktjenester	61,4	68,8	66,4	70,5	10,0	-5,6	3,9	0,4	-0,3	0,2
Utgifter	463,7	476,0	493,7	517,7	0,7	1,5	2,6	-0,2	-0,5	-0,9
Skatt av inntekt og formue	360,6	367,5	381,9	399,1	0,0	1,7	2,3	0,0	-0,4	-0,6
Formuesutgifter	103,2	108,5	111,8	118,5	3,2	0,8	3,7	-0,2	-0,1	-0,3
Disponibel inntekt	1363,0	1416,0	1465,4	1541,7	1,9	1,3	3,0			
Korr. sparing i pensj.fond	76	77	76	90						
Konsum	1336	1393	1449	1504						
Sparing	102	100	93	128						
Kapitaloverføringer, netto	0,2	0,1	0,1	0,0						
Nettorealinvesteringer	97,4	107,4	93,7	92,4						
Nettofinansinvestering	4,9	-7,1	-1,0	35,2						
Memo:										
Sparerate	7,1	6,7	6,0	7,8						
Nettofinansinvesteringsrate	0,3	-0,5	-0,1	2,2						
Inntekter per innbygger	337 100	345 500	356 300	371 900	0,6	0,9	2,2			
Utgifter per innbygger	88 600	90 200	92 900	96 800	-0,1	0,8	2,0			
Disponibel inntekt per innbygger	260 300	268 300	275 900	288 300	1,1	0,6	2,3			

¹ I tabellen vises tall for sektoren husholdninger. Tidligere omfattet tallene også sektoren ideelle organisasjoner.

² På grunn av avrunding summerer ikke underkomponentene seg nøyaktig opp til totaltallene.

³ Nasjonalregnskapets prisindeks for konsum i husholdninger er brukt som deflator (2005=1).

⁴ Lønn er eksklusive avgift til folketrygden og pensjonspremier.

⁵ Formuesinntekter inkluderer aksjeutbytte, renteinntekter og leie av grunn.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

konsumdeflator, økte med 3,0 prosent.¹ Disponibel realinntekt for husholdninger inkludert ideelle organisasjoner hadde en oppgang på 2,4 prosent fra 2018 til 2019.

Lønnsinntekter er husholdningenes viktigste inntektskilde, og har i mange år vært den største bidragsytteren til veksten i disponibel realinntekt. I 2019 bidro utviklingen i lønnsinntektene til å trekke opp disponibel realinntekt med 2,6 prosentpoeng. Det er det største bidraget på seks år. Gjennomsnittlig bidrag fra lønn de siste 10 årene har vært på 2,2 prosent.

Pensjoner og stønader økte med 19 milliarder kroner i 2019, til 490 milliarder kroner. Dette tilsvarer en realvekst på 1,7 prosent og bidro til å trekke opp disponibel realinntekt med 0,5 prosentpoeng. Gjennomsnittlig bidrag fra 2010 til 2019 var 0,9 prosentpoeng.

Skatt av inntekt og formue økte reelt med 2,3 prosent i 2019, noe som bidro til å trekke ned disponibel realinntekt med 0,6 prosentpoeng. Med mindre det er store endringer i beskatningen vil bidraget fra skatter være negativt når realinntekten øker og positivt når realinntekten faller.

Husholdningenes formuesinntekter består i hovedsak av mottatt aksjeutbytte og renter på bankinnskudd, mens formuesutgiftene i stor grad består av gjeldsrenter. Formuesinntektene økte reelt med 7,9 prosent i 2019 og trakk opp disponibel realinntekt med 0,4 prosentpoeng.

Også formuesutgiftene økte for tredje året på rad, og bidro i 2019 til å trekke ned disponibel realinntekt med 0,3 prosentpoeng.

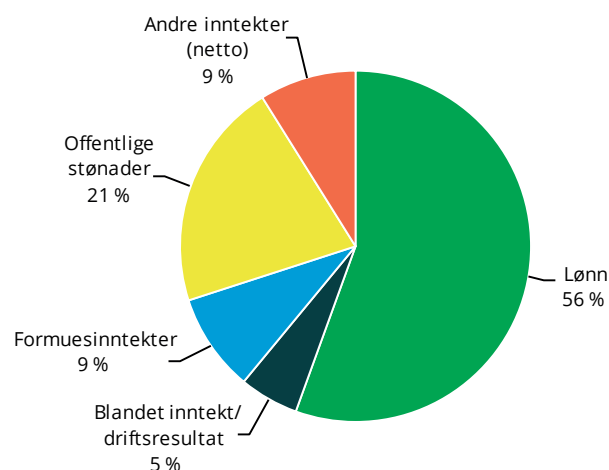
Inntektsfordelingen

For å beskrive inntektsutviklingen i ulike husholdningsgrupper benyttes informasjon fra Statistisk sentralbyrås inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger (<https://www.ssb.no/inntekt-og-forbruk/statistikker/ifhus>). Inntektsstatistikken dekker de fleste kontante inntekter som mottas av norske privathusholdninger. De siste tallene i denne statistikken er fra 2018.

Ingen økning husholdningsinntektene i 2018

Etter en betydelig realinntektsnedgang fra 2015 til 2016 økte inntektene svakt i 2017. Tallene for 2018 viser ingen endring i realinntekt fra året før. Medianinntekt etter skatt for alle privathusholdninger var på 524 000 kroner i 2018 – samme beløp som i 2017 målt i faste priser. Nivået på medianinntekten til

Figur 4.1. Sammensetning av husholdningenes samlede inntekter. Prosentandel. 2019

Kilde Statistisk sentralbyrå.

husholdningene i 2018 var dermed i realverdi fremdeles lavere enn i 2013, da medianinntekten var på 525 000 2018-kroner.

Blant de ulike husholdningsgruppene var det de unge som økte inntektene mest i 2018. Aleneboende under 30 år hadde en realvekst på 1,6 prosent i 2018, mens par uten barn, der eldste er under 30 år, økte inntektene med 1,4 prosent i faste priser. Økte yrkesinntekter og økt studiestøtte er medvirkende forklaringer på denne utviklingen. Blant dem med den svakeste inntektsutviklingen finner vi par med små barn og enslige med barn.

I et litt lengre tidsperspektiv, fra 2013-2018, har eldre og middelaldrende husholdninger økt inntektene mer enn yngre. Par uten barn, der eldste person var mellom 45 og 64 år, hadde en medianinntekt som var 3,1 prosent høyere i 2018, sammenlignet med hva tilsvarende husholdningstype hadde i 2013. Også enslige pensjonister og par uten barn, der eldste person er 65 år eller eldre, har økt inntektene noe mer enn alle husholdningene sett under ett. Pensjonsreformen, som gjør det mulig å kombinere arbeid og pensjon uten avkortning av pensjonen og nye pensjonistkull med høyere tilleggs-pensjoner, har bidratt til realvekst i husholdningsinntektene for pensjonistene i denne perioden.

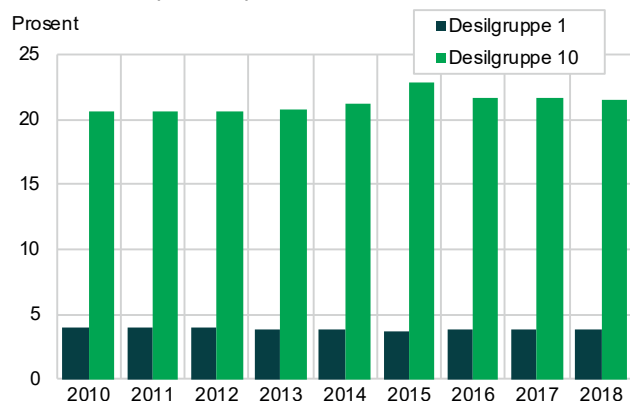
Gruppene med svakest realvekst i husholdningsinntektene fra 2013 til 2018 er par med barn der yngste barn er 0-6 år og enslige med barn i alderen 0-17 år. Begge disse gruppene hadde negativ inntektsutvikling i denne perioden, med henholdsvis -0,4 prosent og -2,3 prosent.

Små endringer i inntektsulikheten de siste årene

Statistisk sentralbyrås inntektsstatistikk for husholdninger viser at inntektsulikheten endret seg lite i 2018. Målt ved den såkalte Gini-koeffisienten, var ulikheten i 2018 på 0,251. Dette var marginalt lavere enn året før, da tallet var 0,252.

¹ Disponibel inntekt deflateres med nasjonalregnskapets konsumdeflator der KPI er inkludert i sin helhet. Nasjonalregnskapets konsumdeflator kan imidlertid avvike fra KPI fordi KPI ikke dekker alle konsumgruppene i nasjonalregnskapet. Blant annet mangler prisinformasjon om finansielle tjenester som bankenes rentemarginer overfor husholdningene. Heller ikke kjøp i utlandet, enten på reiser eller direkte over internett, er inkludert i KPI. I 2019 steg både KPI og konsumdeflatoren med 2,2 prosent.

Figur 4.2. Andel av totalinntekten som disponeres av høyeste (desilgruppe 10) og laveste (desilgruppe 1) inntektsklasse i befolkningen¹. Husholdningens inntekt etter skatt per forbruksenhet (EU-skala), 2010–2018. Prosent

¹ Personer i studenthusholdninger er utelatt.

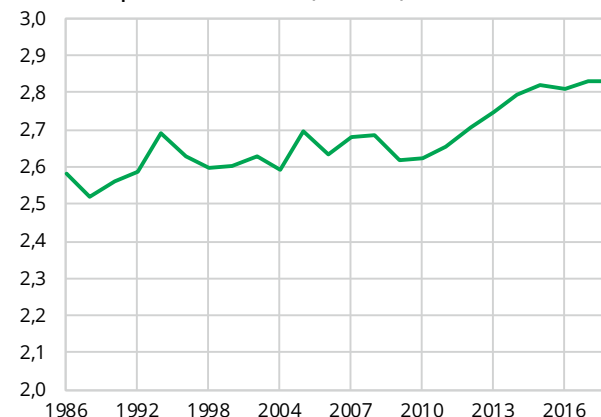
Kilde: Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger.

Det siste tiåret har likevel ulikheten økt noe. En metode for å studere hvordan inntektene er fordelt i samfunnet er å sortere hele befolkningen etter størrelsen på inntekt etter skatt per forbruksenhet. Det vil si at husholdningsinntekten korrigeres for størrelse og sammensetning, og deretter deles inn i ti like store grupper, kalt desiler. Ulikheten øker både ved at husholdningene med de høyeste inntektene disponerer en større andel av inntektene og ved at de med de laveste inntektene disponerer en mindre andel. I 2018 mottok tidelen av befolkningen med de høyeste inntektene 21,5 prosent av all inntekt. Dette var litt mindre enn året før, men klart mer enn i 2010 da denne andelen var på 20,6 prosent. Tidelen med lavest inntekt disponerte på sin side 3,8 prosent av de totale inntektene i 2018. Dette var samme andel som året før, men mindre enn i 2010 da denne andelen var på 4 prosent.

Større avstand mellom toppen og bunnen av inntektsfordelingen

I et lengre tidsperspektiv har inntektsforskjellene økt, selv om denne utviklingen ikke har vært kontinuerlig. Det byr imidlertid på problemer å måle utviklingen i ulikhet over tid på grunn av endringer i skattesystemet som har funnet sted, som igjen påvirker datagrunnlaget. Dette gjelder i særlig grad for husholdningene med de aller høyeste inntektene, der en stor andel av inntektene består av kapitalinntekter og næringsinntekter, men også for husholdninger som ligger nederst i fordelingen der noen kan ha store underskudd i næring. For i noen grad å ta hensyn til slike endringer, kan det være hensiktsmessig å benytte et ulikhetsmål som er mindre følsomme for hva som skjer i halene av inntektsfordelingen. Ett slikt ulikhetsmål er forholdstallet mellom inntekten til den personen i befolkningen som har en husholdningsinntekt høyere enn 90 prosent av resten av befolkningen (P90), og inntekten til den personen med en husholdningsinntekt lavere enn 90 prosent av befolkningen (P10). Ved å benytte det relative forholdet mellom disse inntektene (P90/P10) tar en ikke hensyn til inntektene til de 10 prosentene av befolkningen

Figur 4.3. Forholdstallet mellom inntekten til den personen som befinner seg mellom desil 9 og 10 (P90) og den personen som befinner seg mellom desil 1 og 2 (P10)¹. Husholdningens inntekt etter skatt per forbruksenhet (EU-skala), 1986–2018

¹ Personer i studenthusholdninger er utelatt.

Kilde: Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger.

med de aller høyeste husholdningsinntektene, der for eksempel nesten alt aksjeutbytte havner, og heller ikke de 10 prosentene av befolkningen med de aller laveste inntektene hvor det er flere utfordringer med å måle inntektene blant annet på grunn av problemer med å kartlegge den faktiske husholdningssituasjonen og behandlingen av negative inntekter.²

Forholdet mellom disse to inntektene er gjengitt i figur 4.3. Ut i fra dette ulikhetsmålet ser vi at på slutten av 1980-tallet hadde den personen som har høyere husholdningsinntekt enn 90 prosent av befolkningen (P90) en inntekt som var 2,5 ganger større enn inntekten til den personen med lavere inntekt enn 90 prosent av befolkningen (P10). Vi ser at ulikheten økte fram mot midten av 1990-tallet da dette forholdstallet økte til 2,7. Dette var en periode preget av økonomiske vansker, med svært høy arbeidsledighet og svak inntektsvekst for husholdningene. I takt med bedre tider etter 1995, faller også ulikheten til om lag 2,6.

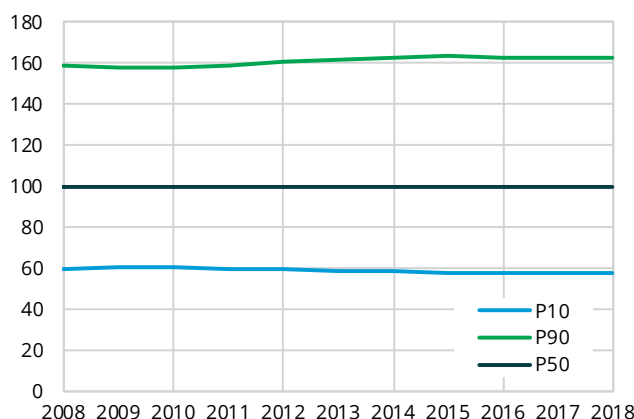
Etter årtusenskiftet øker inntektsulikheten og P90/P10 øker nå på nytt til nesten 2,7, før den falt fra 2008 til 2009. Denne nedgangen må ses i lys av finanskrisen som i større grad påvirket inntekten til de med høye inntekter enn de med lave. Etter 2010 økte forholdstallet mellom P90 og P10 hvert år fram til 2015 og lå da på i overkant av 2,8. Ulikheten falt noe til 2016, for så å øke videre i 2017 og 2018. Ulikheten i 2017 og 2018 var den største vi har målt i denne perioden, basert på dette ulikhetsmålet.

Lavinntektshusholdningene sakker etter og høyinntektshusholdningene drar fra

En viktig forklaring på den økte ulikheten gjennom perioden, er at husholdningene med de høyeste inntektene drar i fra resten av befolkningen. De siste årene har

² Vedrørende måleproblemer i den øvre halen av den personlige inntektsfordelingen vises det også til Alstadsæter m.fl. (2016). Accounting for Business Income in Measuring Top Income Shares. Discussion papers, No. 837, Statistics Norway.

Figur 4.4. Forholdstallet mellom P90 og P50 (medianen), og mellom P10 og P50 (medianen). P50=100. Husholdningens inntekt etter skatt per forbruksenhet (EU-skala), for personer¹. 2008–2018

¹ Personer i studenthusholdninger er utelatt.

Kilde: Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger

imidlertid inntektsveksten til husholdningene med de laveste inntektene vært mindre enn i resten av befolkningen, noe som også bidrar til større ulikhet.

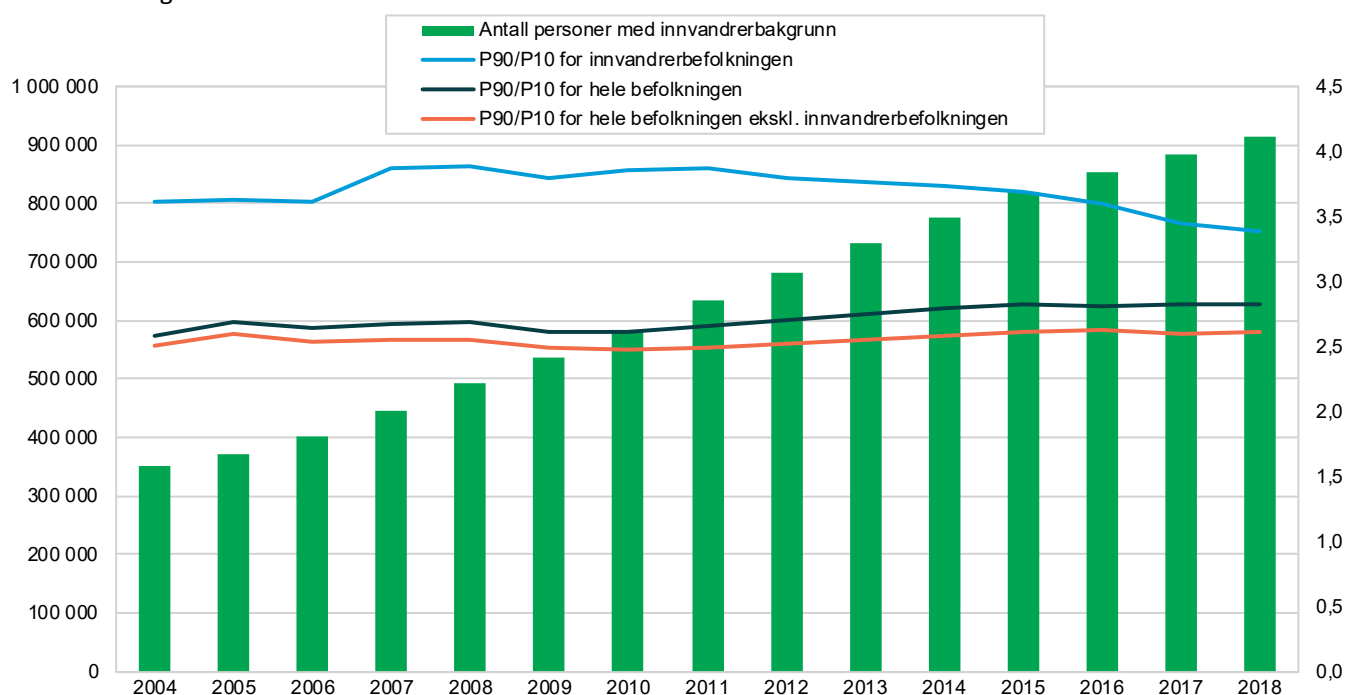
Figur 4.4 viser inntekten til henholdsvis P90 og P10 i forhold til medianinntekten i befolkningen, over tid. Denne figuren viser hvor i inntektsfordelingen endringene skjer. Det går fram av figuren at personene med de høyeste husholdningsinntektene (P90) økte inntektene klart mer enn medianinntekten i befolkningen mellom 2008 og 2015. Mens P90 i 2008 lå på et nivå som var 58 prosent høyere enn medianinntekten, lå P90 i 2015 på et nivå som var 64 prosent høyere enn

medianinntekten. I de påfølgende årene, blant annet på grunn av nedgangen i oljenæringen økte P90 noe mindre enn medianinntekten, og ligger på et nivå som er 63 prosent høyere enn medianinntekten i 2018. Husholdningene med de laveste inntektene (P10) holdt for en stor del tritt med den generelle inntektsveksten i samfunnet (medianen) fram til om lag 2011. I denne perioden lå P10 på et nivå tilsvarende 60 prosent av medianinntekten. De siste årene har imidlertid P10 økt noe saktere enn medianinntekten, og ligger i 2018 på et nivå som utgjør 57 prosent av denne.

Innvandringen forklarer en del av den økte inntektsulikheten

Inntektsulikheten er langt større blant personer med innvandrerbakgrunn enn i den øvrige befolkningen. Blant innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre var for eksempel ulikhetsmålet P90/P10 på hele 3,4 i 2018, sammenlignet med 2,6 i den øvrige befolkningen (se figur 4.5). Utviklingen blant personer med innvandrerbakgrunn med hensyn til landbakgrunn, innvandringsgrunn, botid, og hvor godt man lykkes med integreringen, vil påvirke inntektsfordelingen. Mye av den store inntektsulikheten blant innvandrere kan forklares med en relativt høy andel innvandrere med svak yrkestilknytning, lav individuell inntektsmobilitet og store husholdninger med mange å forsørge. Mange som har kommet til landet som flyktninger står utenfor både arbeidsmarkedet og trygdesystemet, og mottar ulike typer overføringer som ikke kompenserer for manglende yrkesinntekter og pensjoner/trygd. Samtidig viser også inntektsstatistikken at mange arbeidsinnvandrere har inntekter som plasserer dem

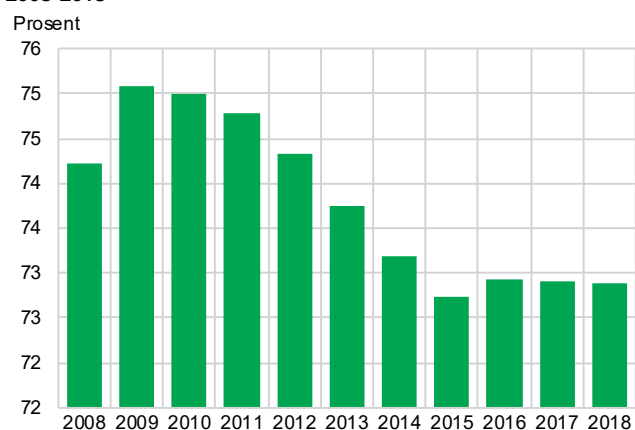
Figur 4.5 .Forholdstallet mellom inntekten til den personen som befinner seg mellom desil 9 og 10 (P90) og inntekten til den personen som befinner seg mellom desil 1 og 2 (P10). Hele befolkningen og hele befolkningen eksklusive personer med innvandrerbakgrunn¹. 2004-2018

¹ Personer i studenthusholdninger er utelatt.

Kilde: Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger, Statistisk sentralbyrå.

Figur 4.6. Andelen av befolkningen med inntekt etter skatt per forbruksenhet mellom 75 og 200 prosent av medianinntekten.¹ 2008-2018

¹ Personer i studenthusholdninger er utelatt.

Kilde: Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger.

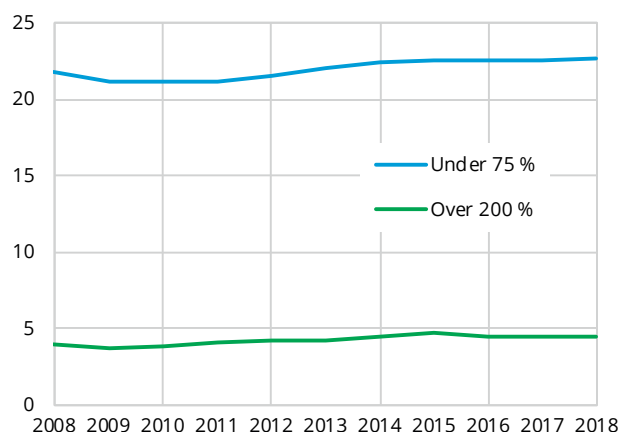
langt ned i fordelingen. Den største innvandrerggruppen i Norge, arbeidsinnvandrere fra Polen, har selv etter mange års botid et inntektsnivå som er lavere enn i befolkningen generelt.³

Inntektsstatistikken viser at personer med innvandrerbakgrunn stadig blir mer overrepresentert helt nederst i inntektsfordelingen. Fra 2004 til 2018 ble andelen personer med innvandrerbakgrunn mer enn fordoblet, fra 23,1 prosent til 49,5 prosent, i desil 1 – det vil si blant de ti prosent av befolkningen med de laveste inntektene.

Den betydningen personer med innvandrerbakgrunn har på inntektsfordelingen, kan belyses ved å sammenligne inntektsfordelingen med og uten denne gruppen. Figur 4.5 viser utviklingen i ulikhetsmålet P90/P10 for årene 2004-2018 for hele befolkningen, men hvor alle personer med innvandrerbakgrunn er utelatt. I 2004 utgjorde innvandrerbefolkningen drøyt 350 000 personer. I 2018 har denne delen av befolkningen økt til over 900 000 personer. Figuren viser at inntektsulikheten målt ved P90/P10 er lavere når innvandrerbefolkningen utelates, og at innvandringen har bidratt til den økte inntektsulikheten de siste årene. I 2004 var inntekten til den personen som befinner seg mellom desil 9 og 10 (P90) 2,59 ganger høyere enn inntekten til den personen som befinner seg mellom desil 1 og 2 (P10), når vi ser på hele den bosatte befolkningen. Utelates personer med innvandrerbakgrunn reduseres dette forholdstallet til 2,51 i 2004. Forskjellen mellom de to grafene har økt i takt med den voksende innvandrerbefolkningen. I 2018 var P90/P10 på 2,83 for hele befolkningen og 2,61 for befolkningen uten innvandrerbakgrunn – på nivå med hele befolkningen 14 år tidligere. Men selv om økningen i innvandrerbefolkningen ser ut til å forklare mye av økningen i

³ J. Epland og M. I. Kirkeberg (2014): Arbeidsinnvandrernes inntekter: Store forskjeller mellom innvandrere fra gamle og nye EU-land. Artikkel publisert 18. november, 2014. Statistisk sentralbyrå.

Figur 4.7 Andelen av befolkningen med inntekt etter skatt per forbruksenhet mindre enn 75 prosent og større enn 200 prosent av medianinntekten.¹ 2008-2018

¹ Personer i studenthusholdninger er utelatt.

Kilde: Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger

inntektsulikheten de siste årene, går det likevel fram av figuren at selv om vi utelater innvandrerbefolkningen er likevel ulikheten målt med P90/P10 klart høyere i 2018 enn i for eksempel 2010.

Også andre ulikhetsmål, for eksempel Gini-koeffisienten, bekrefter denne utviklingen. Utelates innvandrerbefolkningen reduseres denne koeffisienten fra 0,251 til 0,237 i 2018.

Krymper «middelklassen»?

I følge OECD har det vært en langvarig trend i mange land at en stadig mindre andel av befolkningen tilhører middelklassen. For eksempel falt andelen personer med typiske middelklasseinntekter i OECD-landene fra 64 prosent midt på 1980-tallet til 61 prosent midt på 2010-tallet.⁴ OECD definerer her middelklassen som alle dem med husholdningsinntekter mellom 75 og 200 prosent av medianinntekten.

Som det går fram av figur 4.6 ser det ut som at samme tendensen også kan observeres for Norge. Dersom vi definerer «middelklassen» slik OECD gjør, falt andelen av befolkningen i denne gruppen fra 74,2 prosent i 2008 til 72,9 prosent i 2018. For å tilhøre middelklassen måtte en husholdning bestående av for eksempel et par med to barn ha en inntekt etter skatt på mellom 600 000 kroner og 1 600 000 kroner i 2018.⁵

Utviklingen skyldes at det både har blitt flere med lave inntekter og flere med høye inntekter i denne perioden, som vist i figur 4.7. Andelen av befolkningen med høye inntekter, det vil si at de har en inntekt etter skatt per forbruksenhet som er dobbelt så stor som medianinntekten, økte for eksempel fra 4 prosent i 2008 til 4,5 prosent i 2018. Økningen i andelen med lave inntekter, det vil si under 75 prosent av medianen, var

⁴ OECD (2019): Under Pressure: The Squeezed Middle Class. OECD, Paris

⁵ Det er her benyttet EUs ekvivalensskala.

Boks 4.1. Fordelingseffekter av elbilpolitikken

I 2018 ble elbilkjøpere favorisert med avgiftskutt på rundt 7 milliarder kroner fordelt på fritak for merverdiavgift og engangsavgift. For å se hvilke husholdninger som fikk mest glede av avgiftskuttene, har vi rangert husholdningene etter inntekt og delt dem i 10 like store grupper (desiler) etter størrelsen på inntekten, hvor 1. desil inneholder de 10 prosentene av husholdningene med lavest inntekt, 2. desil inneholder husholdningene som har de 10 – 20 prosent laveste inntektene, osv. til 10. desil, som er de 10 prosent rikeste husholdningene.

Vi brukte data fra Det sentrale motorvognregisteret og inntektsstatistikken for husholdninger for å se hvordan eierskap av elbiler varierer over inntektsdesilene. Andelen husholdninger med elbil varierer sterkt mellom inntektsgruppene. I 2018 var det 50 ganger mer vanlig med elbil i husholdninger i 10. desil enn i 1. desil. 20,0 prosent av husholdningene i gruppa med høyest husholdningsinntekt hadde minst én elbil. Tilsvarende andel i gruppa med lavest husholdningsinntekt var 0,4 prosent.

Antallet personer per husholdning i de 10 inntektsgruppene er svært ulik. Årsaken er at husholdningene i gruppa med lavest husholdningsinntekt i større grad består av enslige. De rikeste husholdningene, Desil 10, utgjorde 3 ganger så mange personer som Desil 1. Med flere voksne i en husholdning er det flere mulige bilbrukere. Antallet elbiler per voksen i husholdningene er derfor en bedre sammenligning. Dette minsker forskjellen mellom inntektsgruppene, men forskjellen er fremdeles stor. I 2018 var det 24 ganger flere

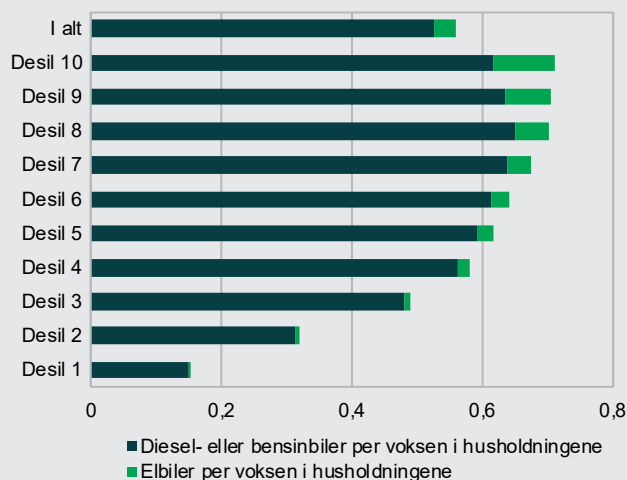
elbiler per voksen i husholdningene i Desil 10 enn i Desil 1. Antallet elbiler per voksen i husholdningene med høyest inntekt var 0,0947, mot 0,0040 i husholdningene med lavest inntekt.

Nybil er lik elbil i de rikeste husholdningene

Elbilsalget var større i 2018 enn i tidligere år, og det er en økende variasjon i modellutvalget og prisenivået. Det er derfor interessant å se hvordan nybilsalget i 2018 fordelte seg på ulike inntektsgrupper sammenlignet med total bilbestand, fordelt på diesel-/bensindrevne biler og elbiler. Ikke overraskende kjøpte tidelen med høyest inntekt flest nye biler. 7,8 prosent av husholdningene i Desil 10 kjøpte ny bil mot bare 0,2 prosent av husholdningene i Desil 1.

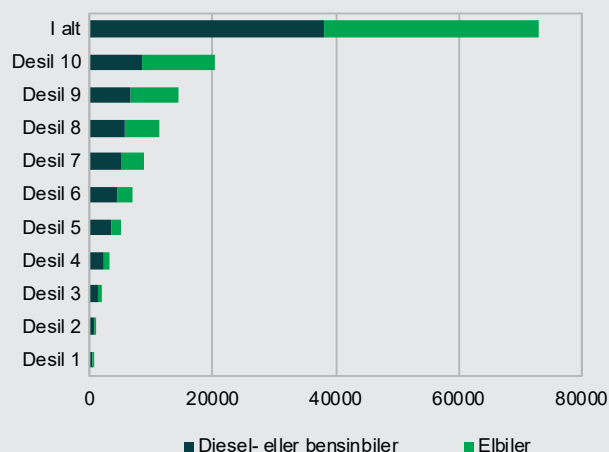
Elbiler er mer populære mht. nybilkjøp hos de med høyest inntekt, også dersom man justerer for at husholdningene i denne gruppen kjøper flere biler. Resultatene viser at 58,3 prosent av de nyregistrerte bilene kjøpt av husholdningene med høyest husholdningsinntekt var elbiler. Husholdningene i desilene 2-8 kjøpte færre elbiler enn fossilbiler, mens elbil var mest populært i desilene 9 og 10. I Desil 1, som kjøpte svært få nybiler, var fordelingen mellom el- og fossilbil lik. Det vil si at de rikeste husholdningene kjøper mest nye elbiler totalt og elbilene utgjør også flertallet av deres samlede bilkjøp. Husholdningene med lavere inntekt kjøper færre fossile og elektriske nybiler, og fossilbiler utgjør mer enn halvparten av totalen. En sannsynlig forklaring er at elbiler med lang rekkevidde, er relativt dyre sammenlignet med de billigste diesel- eller bensinbilene.

Antallet biler per voksen i husholdningene, etter husholdningsinntekt. Personbil. 2018

Kilde: Statens vegvesen (Det sentrale motorvognregisteret) og Statistisk sentralbyrå (Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger).

Antallet førstegangsregistrerte biler, etter husholdningsinntekt. Personbil. 2018

Kilde: Statens vegvesen (Det sentrale motorvognregisteret) og Statistisk sentralbyrå (Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger).

enda sterkere i samme periode, fra 21,8 prosent til 22,6 prosent.

4.2 Konsum og sparing i husholdninger

Konsum

Samlet konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner økte med 1,7 prosent i 2019, mot 1,9 prosent i 2018. Ifølge KNR utviklet konsumet seg svakt gjennom hele fjoråret, med en gjennomsnittlig kvartalsvekst på

om lag 0,5 prosent. I fjerde kvartal var det ingen vekst i konsumet.

Forløpet i konsumveksten henger sammen med en svak utvikling i varekonsumet, særlig i andre halvdel av 2019. Samlet sett økte varekonsumet med 0,1 prosent på årsbasis, 0,6 prosentpoeng lavere enn i 2018. Varekonsumveksten ble blant annet trukket ned av kjøp og drift av transportmidler, som viste svak utvikling særlig i 3.kvartal. Nybilsalget falt i 2019 for andre

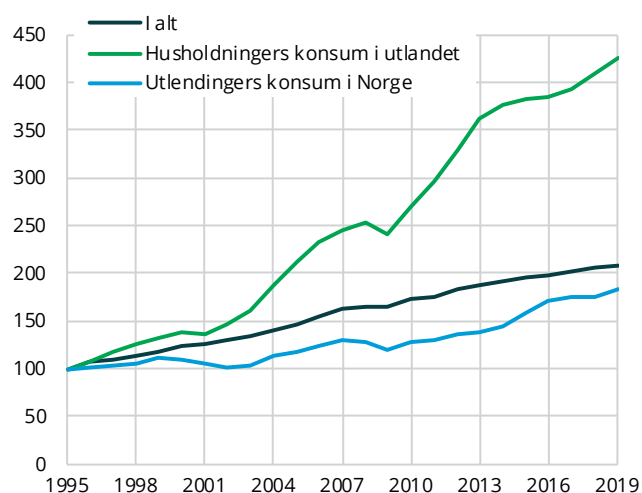
Tabell 4.2 Utviklingen i husholdningers og ideelle organisasjoners konsum fordelt på hovedgrupper. Volum- og prisendring fra foregående år i prosent

	Mrd. kroner 2019*	Volumendring		Prisendring	
		2018*	2019*	2018*	2019*
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	1593,8	1,9	1,7	2,2	2,2
Konsum i husholdninger	1503,9	1,8	1,6	2,2	2,2
- Varekonsum	668,2	0,7	0,1	2,8	1,4
- Tjenestekonsum	754,2	2,3	2,7	1,9	2,7
- Hushold. konsum i utlandet	132,3	4,2	4,0	0,9	3,0
- Utlendingers konsum i Norge	-50,7	0,3	4,5	3,0	2,2
Konsum i ideelle organisasjoner	89,9	4,1	3,2	2,8	3,1

¹ Nivå tall i løpende priser.

² Negativt fortegn markerer at denne størrelsen skal trekkes fra de øvrige komponentene.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 4.8. Konsum i husholdninger. Sesongjustert. Volumindeks. 1995=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

året på rad. Lavere omsetning av biler må blant annet ses i sammenheng med at det i fjor ble innført en ny standard for utslipp, WLTP, hvilket medførte at en del produsenter midlertidig stoppet leveransene av ulike modeller med bensinmotor. I følge bransjen var det særlig ladbare hybridbiler som falt i omsetning grunnet WLTP. Også bensin- og dieslbiler falt i omsetning, mens salget av el-biler steg. Konsumet av klær og sko bidro også negativt til konsumveksten gjennom 2019.

Tjenestekonsumet vokste stabilt gjennom hele fjoråret, som det har gjort i mange år. Sett 2019 under ett økte tjenestekonsumet med 2,7 prosent, et halvt prosentpoeng mer enn året før. De største vekstbidragene kom fra hotell- og restauranttjenester, passasjertransport samt fritidstjenester. Fritidstjenestene preges i stor grad av handel med tjenester over Internett, som for eksempel strømming av filmer og musikk.

Nordmenns konsum i utlandet, en betydelig andel av husholdningenes totalforbruk, økte 4,0 prosent i 2019, om lag som året før. De siste årenes vekst i utenlandsforbruket er allikevel beskjeden sammenliknet med utviklingen i årene etter finanskrisen. Da gjorde en sterk krone det billigere å reise til utlandet og vi så tosidige vekstrater i nordmenns forbruk på reisene. Fra 2018 til 2019 økte utlendingenes sitt forbruk i Norge med 4,5 prosent regnet i volum, noe som kan forklares med svekket krone som gjorde Norge til et relativt sett «billig» land å feriere i.

Økt sparing

Sparing defineres som husholdningenes disponible inntekt fratrukket konsumutgiftene, korrigert for husholdningenes sparing i pensjonsfond.

Husholdningenes sparing er for 2019 beregnet til 128 milliarder kroner, som er om lag 35 milliarder mer enn året før. Sparing per innbygger var rundt 20588 kroner. Spareraten er foreløpig anslått til 7,8 prosent.

4.3 Formue og gjeld

De foreløpige resultatene fra husholdningenes finansregnskap for 2019 er oppsummert i tabell 4.3. Tabellen viser at den finansielle nettoformuen til husholdningene ble beregnet til 1 153 milliarder kroner ved utgangen av 2019 som utgjorde om lag 214 700 kroner per innbygger i Norge. Nettoformuen eller nettofordringene er definert som differansen mellom de finansielle eiendelene og gjelda. De finansielle eiendelene eller fordringene summerte seg til 5 040 milliarder kroner ved utgangen av året, mens husholdningenes gjeld utgjorde 3 887 milliarder kroner.

Finansinvesteringene tiltar og gjelda avtar

Av tabellen fremgår det at husholdningenes nettofinansinvestering var negativ og ble beregnet til -15 milliarder kroner i 2019 mot -39 milliarder kroner i 2018. Nettofinansinvesteringen beregnes som differansen mellom investeringene i finansielle eiendeler og transaksjonsøkningen i gjelda. I 2019 utgjorde finansinvesteringene 163 milliarder kroner som er en økning i investeringene med 11 milliarder kroner fra 2018. Gjeldstransaksjonene økte husholdningenes gjeld med 179 milliarder kroner som er 12 milliarder kroner lavere enn gjeldsøkningen i 2018. Transaksjonene omfatter opptak av nye lån og påløpte ikke-betalte gjeldsrenter fratrukket betalte avdrag på eksisterende lånegjeld.

Den finansielle nettoformuen øker

Nettofordringene til husholdningene økte med 127 milliarder kroner i 2019, se figur 4.9. Dette representerer en økning i nettoformuen på om lag 22 100 kroner per innbygger fra året før. Utviklingen forklares av nettofinansinvestering og nettogevinster i valuta- og verdipapirmarkedene. Nettogevinstene summerte seg til 142 milliarder kroner i 2019 mot et nettotap på 13 milliarder kroner i 2018. Nettogevinstene omfatter pris- og kursbevegelser på markedsnoterte verdipapirer

Tabell 4.3. Finansregnskap for husholdningene. Milliarder kroner

	Beholdninger ved utgangen av året		Transaksjoner		Andre endringer		Vekst ¹ , endring ² og rater ³ i prosent	
	2018	2019*	2018	2019*	2018	2019*	2018	2019*
Finansielle eiendeler/fordringer	4 732	5 040	152	163	-9	145	3,3	3,5
Sedler, mynt og bankinnskudd	1 297	1 350	50	53	0	0	4,0	4,1
Omsettelige gjeldspapirer	10	12	-0,3	2	0	0	-2,9	16,6
Aksjer	1 064	1 124	6	7	31	52	0,6	0,7
Verdipapirfondsandeler	166	203	4	10	-22	27	2,1	6,0
Forsikringstekniske reserver	1 592	1 725	76	80	-23	53	4,9	5,0
Utlån, annen egenkapital og andre fordringer	602	627	16	12	6	13	2,8	1,9
Gjeld	3 705	3 887	191	179	4	3	5,5	4,8
Utlån fra banker og kredittforetak	3 020	3 168	172	148	0	0	6,1	4,9
Utlån fra andre sektorer	505	534	14	29	0	0	2,9	5,7
Annen gjeld	181	186	5	2	5	3	2,7	0,9
Nettofordringer/nettofinansinvestering/netto gevinster mv.	1 026	1 153	-39	-15	-13	142		
Memo								
Fordringer per innbygger, kroner	888 012	938 878					2,5	5,7
Gjeld per innbygger, kroner	695 403	724 142					4,9	4,1
Nettofordringer per innbygger, kroner	192 609	214 736					-5,4	11,5
Fordringsrate, sesongjustert							300,4	304,0
Gjeldsrate, sesongjustert							233,9	233,1
Nettofordringsrate, sesongjustert							66,5	70,9

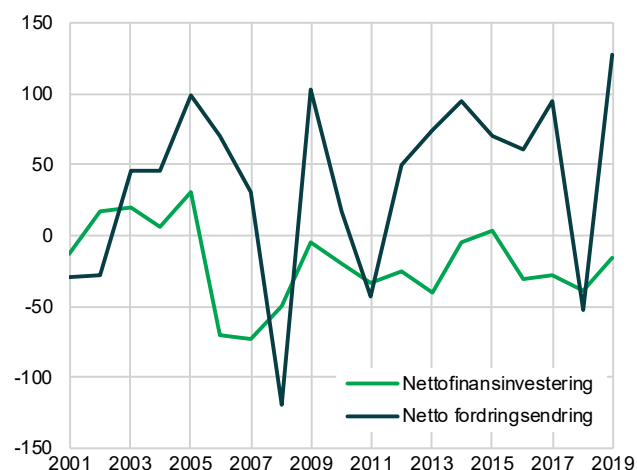
¹ Vekstratene er beregnet som transaksjoner i prosent av beholdninger ved utgangen av året før.

² Prosentendring i fordringer, gjeld og nettofordringer per innbygger fra året før.

³ Rater / andeler i prosent av disponibel inntekt for fordringer, gjeld og nettofordringer.

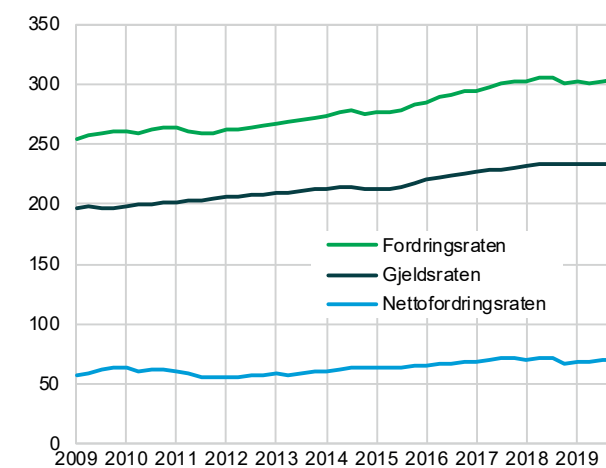
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 4.9. Husholdningene. Nettofinansinvesteringer og nettofordringsendring. Milliarder kroner

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 4.10. Husholdningene. Fordringer, gjeld og nettofordringer i prosent av disponibel inntekt. Sesongjusterte kvartalstall

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

fratrukket kursbevegelser på annen gjeld i utenlandsk valuta.

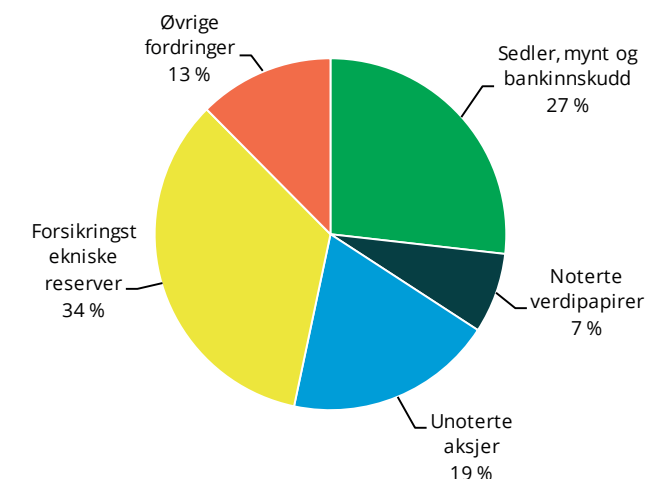
Gjeldsraten flater ut

Endringene i husholdningenes finansielle stilling illustreres også av fordrings- og gjeldsratene i figur 4.10. Figuren viser fordringer, gjeld og nettofordringer i prosent av disponibel inntekt⁶ i perioden etter

finanskrisen i 2008. Av tabell 4.3 fremgår det at fordringsraten ble beregnet til 304,0 prosent av inntektene ved utgangen av 2019 som er 3,6 prosentpoeng høyere enn ved utgangen 2018. Gjeldsraten falt med 0,8 prosentpoeng til 233,1 prosent, mens nettofordringsraten økte med 4,4 prosentpoeng til 70,9 prosent av disponibel inntekt. Sesongjusterte kvartalstall viser at gjeldsraten har stabilisert på et nivå på om lag 233 prosent av inntektene de to siste årene.

⁶ Disponibel inntekt pluss korreksjon for sparing i pensjonsfond er benyttet som deflator.

Figur 4.11. Husholdningene. Fordringenes sammensetning ved utgangen av 2019. Prosentandeler av samlede fordringer

Kilde Statistisk sentralbyrå.

Økte bankinnskudd

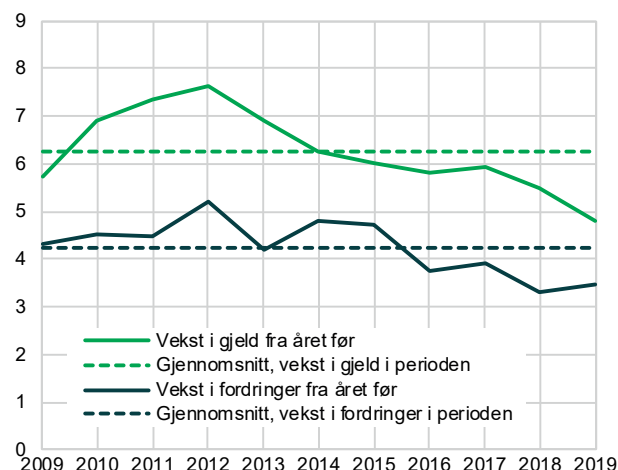
I finansregnskapet er husholdningenes finansielle eiendeler inndelt i detaljerte finansobjekter på balansens fordringside. Av figur 4.11 fremgår det at sedler, mynt og bankinnskudd har den nest høyeste andelen med 27 prosent av fordringene. Bankinnskuddenes fordringsandel har falt de siste 25 årene, blant annet som følge av en lang periode med lavt rentenivå. Utviklingen etter finanskrisen indikerer imidlertid at husholdningene har vært forsiktige. Ledige midler er i stor grad plassert i trygge og hovedsakelig lett tilgjengelige bankinnskudd fremfor investeringer i mer risikoutsatte finansielle instrumenter. I 2019 utgjorde økningen i bankinnskuddene, sedler og mynt 53 milliarder kroner mot 50 milliarder kroner i 2018.

Opptjente rettigheter i livs- og pensjonsforsikring øker mest

Den høyeste fordringsandelen har forsikringstekniske reserver med om lag 34 prosent av balanseverdien og andelen har økt i den siste 25 årsperioden. Forsikringstekniske reserver omfatter opptjente rettigheter i livs- og pensjonsforsikringer⁷. Dette er midler avsatt i individuell livs- og pensjonsforsikring og opptjente reserver i de kollektive pensjonsordningene for ansatte i kommuneforvaltningen og næringslivets foretakssektorer. I finansregnskapet deles tjenstepensjonsordningene inn i innskuddsbasert og ytelsesbaserte pensjonsordninger. I tillegg inngår reservene i skadeforsikring. Dette er forhåndsbetalte premier og utestående forsikringskrav fra kunder hvor skadeoppgjørene er under behandling.

De forsikringstekniske reservene forvaltes av forsikringsselskapene og pensjonskassene, og inngår sammen med andre finansielle eiendeler på aktivassiden av husholdningenes balansekonto. Reservene i livs- og

Figur 4.12. Husholdningene. Prosentvis vekst i fordringer og gjeld fra året før

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

pensjonsforsikring utgjør hhv 9 og 88 prosent av de totale reservene, mens den siste andelen på 3 prosent er reserver i skadeforsikring. I 2019 økte de forsikringstekniske reservene med 80 milliarder kroner mot 76 milliarder kroner i 2018. Det er reservene knyttet til tjenstepensjonsordningene som trekker opp med en økning på 81 milliarder kroner det siste året.

Investeringene i verdipapirer tar seg opp

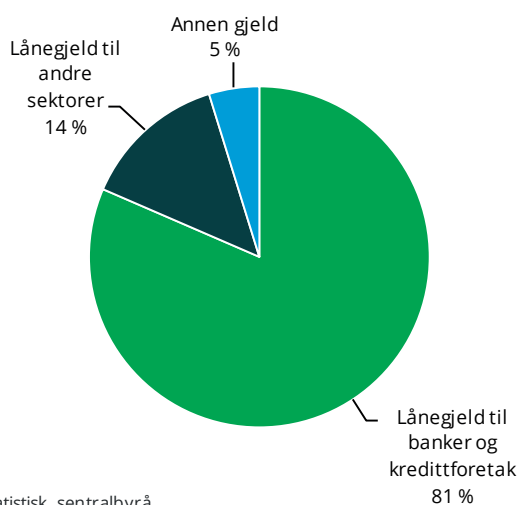
Verdipapirer er summen av markedsnoterte verdipapirer og unoterte aksjer i figur 4.11, og verdipapirenes andel utgjorde 26 prosent av husholdningenes fordringer ved utgangen av 2019. Husholdningenes nettokjøp av verdipapirer er anslått til om lag 19 milliarder kroner i 2019. Til sammenligning utgjorde verdipapirinvesteringene over 10 milliarder kroner i 2018.

Unoterte aksjers andel av de samlede fordringene utgjorde hele 19 prosent ved utgangen av 2018. Dette er aksjer som ikke omsettes regelmessig på børs, men aksjene representerer husholdningenes eierandeler i de mange små og mellomstore unoterte aksjeselskapene. Blant selskapene i denne gruppen finner vi også familieeide holdingselskaper som forvalter betydelige eierinteresser og aksjeposter i store foretaksgrupper. Det siste året investerte husholdningene for 1 milliarder kroner i unoterte aksjer, men anslaget er beheftet med usikkerhet ettersom datagrunnlaget for beregningene er ufullstendig.

Noterte verdipapirer hadde en andel på 7 prosent av fordringene ved utgangen av 2019. Det er børsnoterte aksjer og verdipapirfondsandeler som er de dominerende finansielle instrumentene. I 2019 utgjorde husholdningenes nettokjøp av noterte aksjer vel 6 milliarder kroner og samlet for aksjeobjektet gir dette en nettoinvestering på om lag 7 milliarder kroner. Samtidig nettotegnet husholdningene verdipapirfondsandeler for knapt 10 milliarder kroner.

⁷ Opptjente pensjonsrettighetene i Statens pensjonskasse og folketrygden er ikke inkludert i forsikringstekniske reserver i det publiserte finansregnskapet

Figur 4.13. Husholdningene. Gjeld etter utlånssektor ved utgangen av 2019. Prosentandeler av total gjeld

Kilde Statistisk sentralbyrå.

Stabile fordringer

Utviklingen i fordringene og gjelda er oppsummert i figur 4.12. Vekstratene er beregnet ved å ta de årlige transaksjonsøkningene i fordringer og gjeld i prosent av beholdningene året før.

I 2019 ble veksten i husholdningenes fordringer beregnet til 3,5 prosent, som noe er høyere enn veksten året før på 3,3 prosent. Fordringsveksten var begge årene noe lavere enn gjennomsnittet i 11-års perioden på 4,2 prosent. Økte bankinnskudd, nytegning av verdipapirfondsandeler og opptjente pensjonsrettigheter i løpet av 2019 trakk fordringsveksten opp, mens aksjeinvesteringer dempet veksten i fordringene i 2019.

Gjeldsveksten avtar

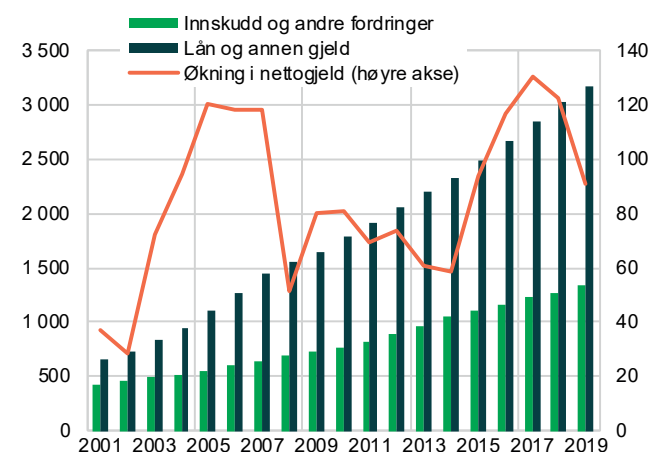
Veksten i husholdningenes gjeld har avtatt i perioden etter 2016. Utviklingen fortsatte det siste året og vekstraten falt fra 5,5 prosent i 2018 til 4,8 prosent i 2019. Dette er vesentlig lavere enn gjennomsnittet i 11-årsperioden som er beregnet til 6,3 prosent per år.

Hovedbildet underbygges av Norges Banks utlånsundersøkelser i 2019. Bankene rapporterte om økte utlånsrenter etter at styringsrenten ble satt opp tre ganger det siste året. Utlånsrentene var uendret i 1. kvartal 2019, mens rentene på utlån til husholdningene ble satt opp i de øvrige tre kvartalene. Utlånsundersøkelsene viser at bankene ikke har endret kredittpraksis overfor husholdningene. Bankene rapporterte om noe økt låneetterspørsel fra husholdningene i 2. kvartal i 2019, mens låneetterspørselen har vært uendret i de øvrige tre kvartalene det siste året.

Økningen i nettogjelda til banksektoren avtar

Utlån fra banker og kredittforetak er den viktigste kredittkilden for husholdningene. Figur 4.13 viser at utlånene fra banksektoren hadde en andel på om lag 81 prosent av husholdningenes samlede gjeld ved utgangen av 2019. Andre kreditorer er

Figur 4.14. Husholdningene. Årlig økning i nettogjeld og fordringer og gjeld overfor banker og kredittforetak ved utgangen av året. Milliarder kroner

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

finansieringsselskapene, livsforsikringsselskaper, statlige låneinstitutt samt stats- og kommuneforvaltningen.

Husholdningene har tradisjonelt plassert en betydelig andel av sin finansielle formue i bankinnskudd. Gjennom dette har husholdningssektoren finansiert en substansiell andel av sin egen låneetterspørsel hos banksektoren. Husholdningenes fordringer og gjeld overfor banksektoren er illustrert i figur 4.14 og figuren viser at nettogjelda har økt vesentlig.

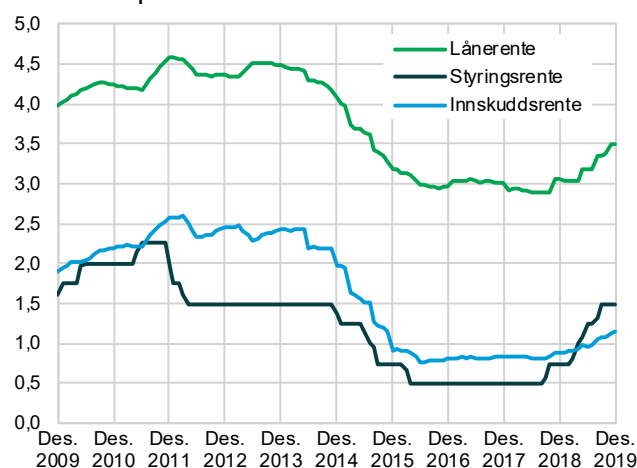
Husholdningens nettogjeld er definert som lån og annen gjeld fratrasket bankinnskudd og andre fordringer. Nettogjelda utgjorde 1 836 milliarder kroner ved utgangen av 2019 og den har økt fra 237 milliarder kroner i 2001. Økningen illustreres av innskuddenes andel av utlånene. I 2001 var denne andelen 64 prosent, men andelen falt til 42 prosent i 2019. Banksektoren har i stor grad finansiert dette gapet ved å ta opp lån i de utenlandske obligasjonsmarkedene, særlig ved hjelp av obligasjoner med fortrinnsrett.

Det siste året økte nettogjelda med 91 milliarder kroner som er lavere vekst enn i 2018, da gjelda økte med 122 milliarder kroner. Økningen i nettogjelda skyldes at utlånene til husholdningene har økt raskere enn husholdningenes bankinnskudd, men veksten har variert i perioden fra 2001. Avtakende vekst i nettogjelda de to siste årene kan forklares av avtakende vekst i utlånene til husholdningene. Viktige forklaringsfaktorer bak denne utviklingen er endringene i boliglånsforskriften og rentenivået.

Rentebelastningen øker

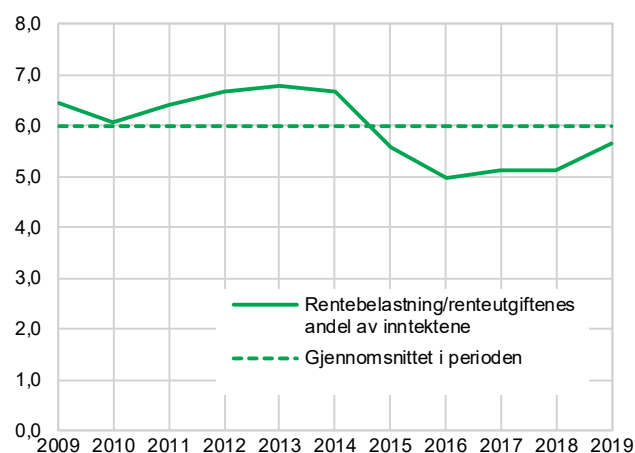
Av figur 4.15 framgår det at både innskudds- og utlånsrentene lå på et stabilt lavt nivå i perioden fra og med 2016 til og med 2018. Veksten i nettogjelda tiltok og gjelda økte med 131 milliarder kroner i 2017 som er et foreløpig toppunkt. Etter dette har veksten avtatt, blant annet ble boliglånsforskriften strammet inn i 2017, noe som førte til at bankene endret sin kredittpraksis

Figur 4.15. Husholdningene. Styringsrente og gjennomsnittlig rente på bankinnskudd og lån fra banker og kredittforetak. Månedstall i prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 4.16. Husholdningenes rentebelastning. Renteutgifter på lån fra banker og kredittforetak i prosent av brutto disponibel inntekt og renteutgifter

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

overfor husholdningene i løpet av dette året. Det er rimelig å anta at økte utlånsrenter også har bidratt til å dempe veksten i nettogjelda i 2019. Etter at styringsrenta ble satt opp i august 2018 har renten på utlån til husholdningene har økt med om lag 0,6 prosentpoeng fram til utgangen av 2019. Den gjennomsnittlige renten på lån fra banksektoren var 3,5 prosent i desember 2019 mot 3,06 prosent i desember 2018.

Renteutgiftens inntektsandel økte fra 5,1 prosent i 2018 til 5,7 prosent i 2019, se figur 4.16. Økningen forklares av de anslåtte renteutgiftene som gikk opp fra 86 milliarder kroner i 2018 til 100 milliarder kroner i 2019. Anslagene reflekterer både høyere lånerenter og økningen i lånegjelda i 2019. Den beregnede renteutgiftsandel for året 2019 var litt lavere enn gjennomsnittet i 11-års perioden på 6,0 prosent. Renteutgifter og avdrag på lån til banksektoren utgjør den største delen av husholdningenes totale gjeldskostnader. Den økt rentebelastningen overfor banker og kredittforetak har gjort det tyngre for husholdningene å bære gjeldskostnadene i 2019.

Boks 4.2 Boliglånsforskriften

Boliglånsforskriften ble fastsatt første gang 15. juni 2015. Forskriften stiller krav til kundenes betjeningsevne, kundens samlede gjeld i forhold til inntekt (gjeldsgrad), lånets størrelse i forhold til boligens verdi (belåningsgrad) og avdragsbetaling for lån med høy belåningsgrad.

Sterk vekst i husholdningenes gjeld og i boligprisene var bakgrunnen for at Finansdepartementet innførte forskriften som regulerer bankenes utlånspraksis for lån med pant i bolig. Forskriften har senere blitt videreført og endret.

Maksimal belåningsgrad for nedbetalingslån er 85 prosent av primærboligens verdi. Fra 1. januar 2017 ble forskriften strammet inn og de viktigste endringene var kravene om maksimal gjeldsgrad (fem ganger inntekten), maksimal belåningsgrad for sekundærbolig på 60 prosent i Oslo, avdragsbetaling for lån utover 60 prosent belåningsgrad og en reduksjon av andelen lån som kan gå utover kravene fra 10 til 8 prosent for Oslo.

Regjeringen fastsatte 12. februar 2019 en midlertidig forskrift om bankenes utlånspraksis for forbrukslån, etter mønster fra boliglånsforskriften. Begge forskriftene skal gjelde til 31. desember 2020.

Innskuddsrenten var lavere enn styringsrenten i 2019

Bankinnskuddene har økt jevnt de siste 2 årene frem til utgangen av 2019. Denne utviklingen underbygges av en beskjeden økning i innskuddsrenten på 0,33 prosentpoeng fra september 2018 til desember 2019. Renten på husholdningenes innskudd har de tre siste kvartalene i 2019 ligget under nivået til Norges Banks styringsrente. Ved utgangen av året var den gjennomsnittlige renten på bankinnskudd 1,15 prosent mot 0,89 prosent i desember 2018.

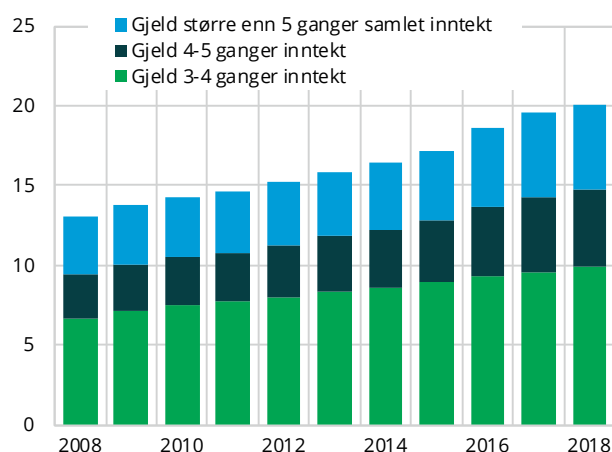
Utvikling i gjeldens fordeling på ulike husholdningsgrupper

Gjeldsbelastningens fordeling er viktig for å kartlegge husholdningenes sårbarhet i forhold til renteøkninger. Informasjon om hvordan gjelden fordeler seg hentes fra inntektsstatistikken, og bygger på opplysninger fra ligningen. De siste tallene er fra 2018.

Stadig flere husholdninger har en relativt høy gjeldsgrad. I tiårsperioden 2008-2018 økte gjennomsnittlig samlet inntekt for husholdningene med nær 37 prosent i nominell verdi, mens gjelden i samme periode økte med 65 prosent. I 2008 hadde 27 prosent av husholdningene en gjeld som var minst dobbelt så stor som samlet husholdningsinntekt før skatt. Denne andelen økte til nær 35 prosent i 2018. Andel husholdninger hvor gjelden utgjorde mer enn tre ganger samlet inntekt har økt fra 13,1 prosent til 20 prosent i tiårsperioden. I 2008 var 17,1 prosent av husholdningene gjeldsfrie. Denne andelen har sunket gradvis til 14,4 prosent i 2018.

Den yngre delen av befolkningen har størst gjeld i forhold til inntekt. Dette skyldes både låneatferd og

Figur 4.17. Andelen husholdninger med samlet gjeld større enn 3 ganger samlet inntekt, 2008-2018

¹ Personer i studenthusholdninger er utelatt.

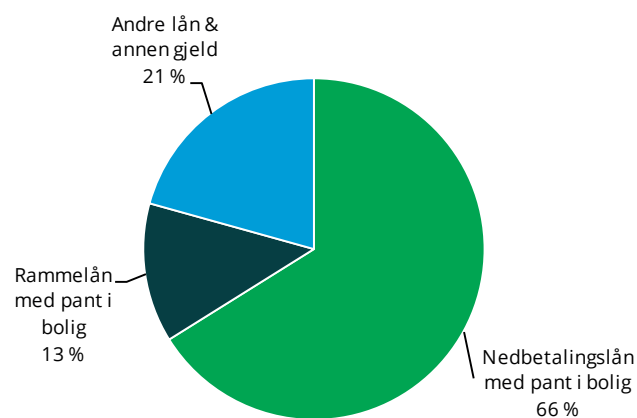
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

inntektsnivå. Yngre tar opp stor gjeld til førstegangs boligkjøp og mange har studiegjeld, samtidig som yrkesinntekten er lavest i begynnelsen av yrkeslivet. Studenter er holdt utenfor i denne statistikken. Andelen husholdninger med gjeld større enn tre ganger inntekten har økt mest for yngre par, par med små barn og enslige med barn. Blant husholdningstypene med høyest gjeldsbelastning finner vi først og fremst par med barn under 6 år, der nesten 40 prosent hadde en gjeld større enn tre ganger husholdningsinntekten i 2018. Også par uten barn der eldste person er under 30 år, samt aleneforeldre med barn 6-17 år har en høy gjeldsbelastning, der mer enn hver tredje husholdning hadde en gjeld som utgjorde mer enn tre ganger inntekten.

Blant husholdninger hvor hovedinntektstakeren er under 45 år, hadde 30,2 prosent av husholdningene en gjeld som utgjorde mer enn tre ganger inntekten i 2018. Tilsvarende andel var 19,2 prosent ti år tidligere. Blant husholdninger hvor hovedinntektstaker er over 54 år, hadde 6,5 prosent gjeld som var mer enn tre ganger inntekten i 2008. Denne andelen har økt til 10,5 prosent i tiårsperioden.

I figur 4.17 har vi ikke tatt hensyn til inntektsnivå og at husholdningene varierer i størrelse. Dette påvirker deres evne til å betjene gjeld. Husholdninger med lav inntekt etter skatt per forbruksenhet har som forventet en relativt lav andel av total gjeld i husholdningene, siden deres låneevne er relativt liten. Disse husholdningene hadde heller ikke en større andel av total gjeld i 2018 enn ti år tidligere. De 20 prosent av husholdningene med lavest inntekt hadde 6,2 prosent av husholdningers totale gjeld i 2018, litt mindre enn i 2008, da andelen var på 6,5 prosent. Heller ikke husholdningene med de høyeste inntektene har økt sin andel av total gjeld i perioden. De 20 prosent av husholdningene med høyest inntekt etter skatt per forbruksenhet hadde 37,8 prosent av total gjeld i 2018, mot 38,3 prosent ti år tidligere. Det er altså husholdningene i den midterste

Figur 4.18. Husholdningene. Gjeldas sammensetning ved utgangen av 2019. Prosentandeler av total gjeld

Kilde Statistisk sentralbyrå.

delen av inntektsfordelingen som har økt sin andel av samlet gjeld i tiårsperioden.

Det er derimot tendenser til at de som befinner seg i bunnen av inntektsfordelingen har fått økt gjeldsbelastning de siste årene. Andelen husholdninger med 5 ganger større gjeld enn samlet inntekt er over dobbel så stor i laveste desil, med vel 12 prosent, enn i befolkningen totalt der andelen er vel 5 prosent. Det er også blant disse at renteutgiftene tynger mest. Andelen husholdninger hvor renteutgiftene oversteg 15 prosent av samlet inntekt var i 2018 på 10 prosent i laveste tidelsgruppe, mot under 6 prosent i befolkningen totalt.

Moderat utvikling i rammelån med pant i bolig

Husholdningenes lån med pant i bolig utgjorde 3 083 milliarder kroner ved utgangen av 2019. Boliglånenes andel av samlet gjeld er beregnet til om lag 79 prosent, en andel som har økt fra om lag 63 prosent i 1995. Lån med pant i bolig er enten nedbetalingslån eller rammelån. Rammelånene skiller seg fra nedbetalingslånene ved at de er fleksible med hensyn til betaling av renter og avdrag.

Nedbetalingslånene økte med 113 milliarder kroner i 2019 til 2 570 milliarder kroner ved utgangen av året. Figur 4.18 viser at nedbetalingslånenes andel utgjorde 66 prosent av husholdningenes samlede gjeld. Rammelånene på sin side økte med 12 milliarder kroner og utgjorde 513 milliarder kroner ved utgangen av året. Dette tilsvarer en andel om lag 13 prosent av samlet gjeld.

Husholdningenes realformue

Norske privathusholdningers realkapital hadde ved utgangen av 2018 en beregnet markedsverdi på 7 240 milliarder kroner ifølge Statistisk sentralbyrå sin inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger. Realkapitalen består først og fremst av boliger. 66 prosent av husholdningenes bruttoformue, summen av

all formue før fratrekk av gjeld, var boligformue i 2018. I 2018 hadde boligene til norske privathusholdninger en antatt markedsverdi på 6 798 milliarder kroner. Dette var en nominell økning på knapt 3 prosent fra 2017, da samlet beregnet markedsverdi utgjorde 6 616 milliarder kroner. Nesten syv av ti privathusholdninger eide i 2018 en primærbolig (boligen der boligeier er folkeregistrert bosatt) med en antatt markedsverdi på til sammen 6 089 milliarder kroner. Drøyt en av ti husholdninger eier minst én sekundærbolig, det vil si en ekstra bolig i tillegg til den man bor i (fritidseiendommen holdt utenfor). Beregnet markedsverdi for disse sekundærboligene utgjorde 709 milliarder kroner.

Svak formuesvekst

Basert på beregnet markedsverdi av landets boliger, hadde husholdningene en gjennomsnittlig nettoformue på vel 2,8 millioner kroner i 2018. Omregnet til faste priser var dette om lag 1 prosent lavere enn året før. Den svake utviklingen i nettoformue i 2018 skyldes både beskjeden vekst i realkapitalen dette året, og sterkere gjeldsvekst. Også finansformuen økte saktere i 2018 enn i årene før, blant annet på grunn av en svak utvikling i verdien på de børsnoterte aksjene i 2018.

I et lengre perspektiv, for eksempel fra 2010, har derimot husholdningenes formue økt betraktelig.

Formuesfordelingen har blitt skjeve

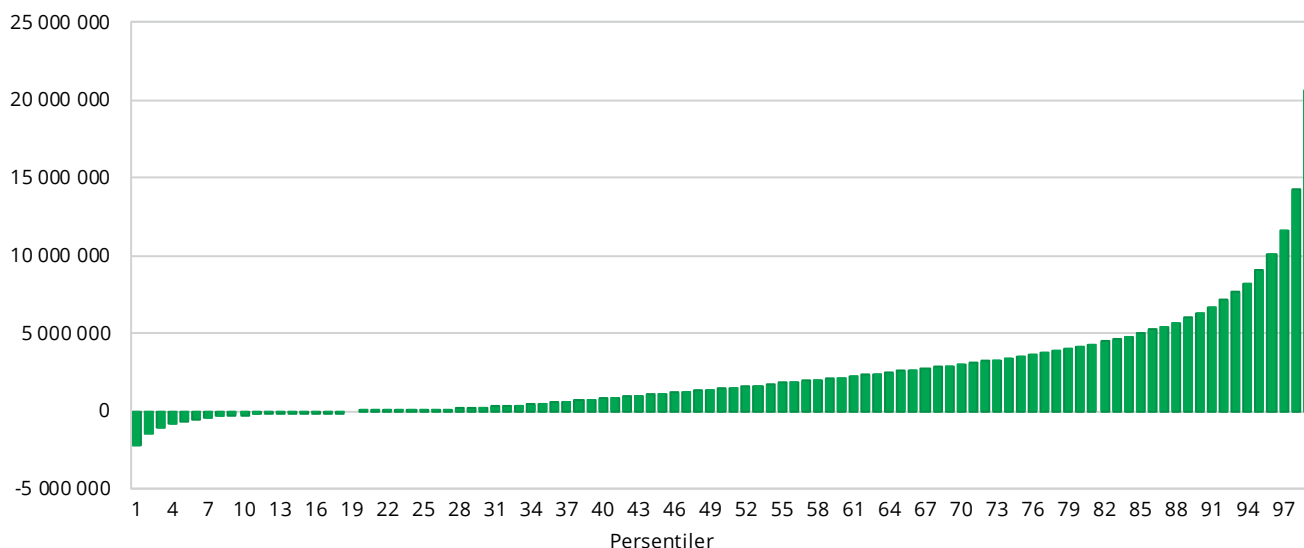
Figur 4.19 viser fordelingen av nettoformue etter persentiler i formuesfordelingen. Godt over halvparten av norske privathusholdninger, 56 prosent, hadde i 2018 en nettoformue på mer enn 1 million kroner. 41 prosent av husholdningene hadde mer enn to millioner kroner i nettoformue, mens hver femte husholdning hadde en nettoformue som oversteg 4 millioner kroner. Vel fire prosent av norske privathusholdninger hadde i 2018 en nettoformue på mer enn 10 millioner kroner.

Nettoformuen er svært skjevt fordelt blant husholdningene, og ulikheten økte ytterligere i 2018. I 2018 eide tidelen av husholdningene med høyest beregnet nettoformue over halvparten (52,9 prosent) av all nettoformue. De 1 prosent rikeste husholdningene eide 22 prosent, mens de rikeste 0,1 prosent – om lag 2 400 husholdninger – eide nær 11 prosent av all formue. Formuesfordelingen har blitt skjeve de siste årene. I 2013 eide for eksempel tidelen med høyest nettoformue 49,5 prosent av all nettoformue og den rikeste 1 prosent eide vel 18 prosent. Den økte formueskonsentrasjonen i toppen av fordelingen henger blant annet sammen med en økning i verdiene på aksjer, andeler i fond og andre verdipapirer. Husholdningene med de høyeste formuene har gjennomgående plassert en høyere andel av sin formue i finanskapital.

Økt formue med alder

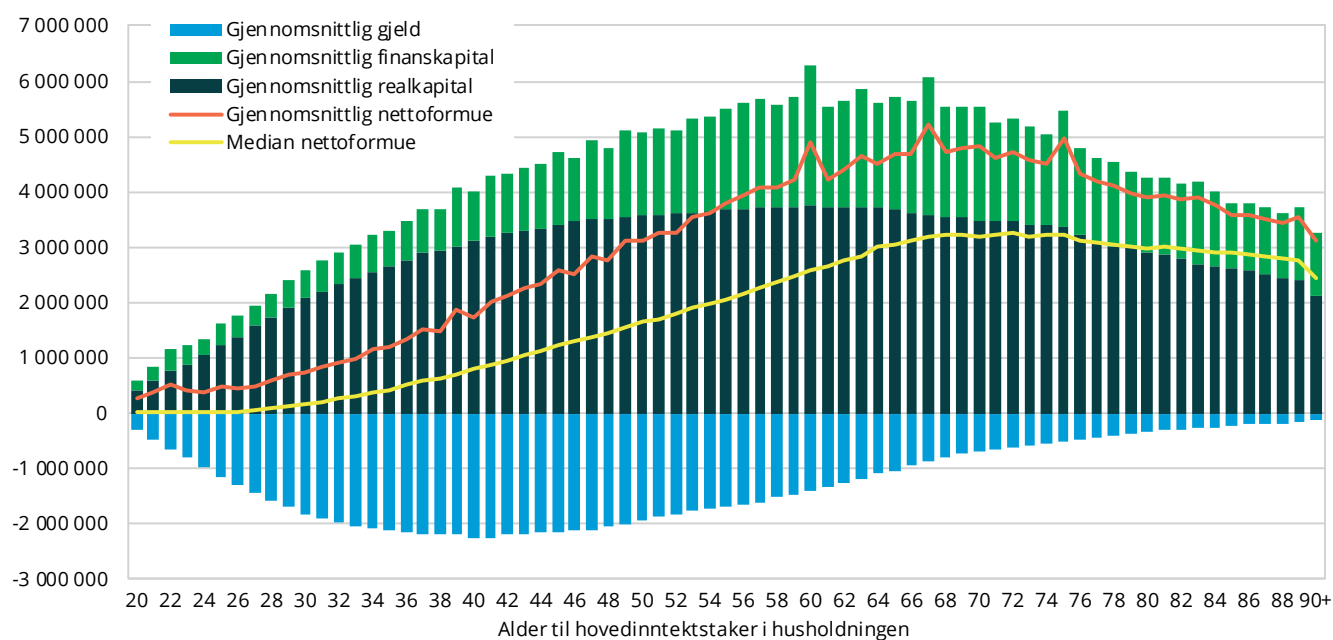
Husholdningenes nettoformue stiger jevnt med alderen til hovedinntektstakeren i husholdningen (se figur 4.20). For husholdninger der hovedinntektstakeren er 30 år var median nettoformue på vel 160 000 kroner i 2018. Median nettoformue på en million passerer i når en fyller 43 år, mens en median på to millioner oppnås for husholdninger der hovedinntektstaker er i aldersgruppen 54-55 år. Deretter stiger nettoformuen fram til hovedinntektstakeren er tidlig i 70-årene. Blant disse pensjonisthusholdningene var median nettoformue på drøyt 3 millioner kroner i 2018, og medianen fortsetter å ligge godt over 2 millioner kroner blant personer i 70- og 80-årene. Også for de aller eldste husholdningene (hovedinntektstaker 90 år og eldre) ligger medianverdien for nettoformue godt over 2 millioner kroner i 2018. Aller høyest nettoformue har de som tilhører en husholdning der hovedinntektstaker var 72 år i 2018, det vil si de som er født i 1946. Medianformuen for dette årskullet var på knapt 3,3 millioner kroner i 2018.

Figur 4.19. Fordeling av husholdningenes nettoformue inkl. beregnet markedsverdi på egen bolig. Persentiler. 2018

Kilde: Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger. Statistisk sentralbyrå.

Figur 4.20. Husholdningenes formue og gjeld etter alder til hovedinntektstaker. Kroner. 2018

Kilde: Innteks- og formuesstatistikk for husholdninger. Statistisk sentralbyrå.

For yngre husholdninger utgjør verdien av egen bolig det meste av bruttoformuen, mens blant de eldre er også finansformuen viktig. Blant husholdninger hvor hovedinntektstakeren er i begynnelsen av 20-årene til i midten av 40-årene utgjør boligens verdi om lag 80 prosent av bruttoformuen, mens for de i 60-årene og eldre er denne andelen under 70 prosent.

Høy inntekt og stor formue

Det er en nær sammenheng mellom inntekt og formue. I tabell 4.4 er inntekten korrigert for ulik husholdningsstørrelse og ulik sammensetning, og deretter delt inn i ti like store grupper (desiler). Statistikken viser at husholdninger med høyt inntektsnivå ofte har en høy nettoformue. Tidelen husholdninger med høyest inntekt eide 29,2 prosent av all nettoformue i 2018, mens de ti prosent av husholdningene med lavest inntekt disponerte 7,7 prosent av all nettoformue det året. Tilsvarende andeler året før var henholdsvis 28,6 og 7,3 prosent.

Nesten halvparten (46 prosent) av primærboligenes antatte markedsverdi disponeres av de tre øverste inntektsdesilene blant husholdningene, mens de tre laveste inntektsdesilene eide 14 prosent av denne boligformuen i 2018. Sekundærboliger er enda mer skjevfordelt. Nær 62 prosent av den beregnede markedsverdien til disse boligene tilhører husholdningene i de tre øverste inntektsdesilene. En tredel av denne type boligformue disponeres alene av de ti prosent rikeste husholdningene. De tre laveste inntektsdesilene disponerer til sammenligning knapt 11 prosent av sekundærboligenes samlede markedsverdi.

Sterk konsentrasjon av finanskapital blant de med høyest inntekt

Finanskapitalen til norske husholdninger er mer ulikt fordelt enn realformuen, og statistikken viser en sterk konsentrasjon av denne type formue blant husholdningene med høyest inntekt. Spesielt gjelder dette aksjer og andre verdipapirer der godt over halvparten av formuesverdien i 2018 eies av tidelen husholdninger med høyest inntekt. Dette tilsvarer 749 milliarder kroner. Dette var betydelig mer enn året før, da tilsvarende sum var 673 milliarder kroner. Økningen i aksjeformue blant husholdninger i toppen av inntektsfordelingen skyldes primært en økning i verdien på de ikke-noterte aksjene i 2018.

De 0,1 prosent med aller høyest inntekt, om lag 2 400 husholdninger, eide alene 14,3 prosent av denne finanskapitalen i 2018, litt mer enn året før (13,4 prosent). Dette utgjorde drøyt 196 milliarder kroner i 2018 sammenlignet med om lag 170 milliarder kroner i 2017. Men denne type formue eies også i stor grad av husholdninger med lave registrerte inntekter. Tidelen husholdninger med aller lavest inntekt blant privathusholdningene eide 20,9 prosent av den totale formuesverdien til aksjer og andre verdipapirer i 2018 (om lag 287 milliarder kroner). Mange av husholdningene som var i laveste inntektsdesil med stor aksjeformue, er husholdninger med negative inntekter på grunn av tap ved salg av aksjer eller underskudd i næringsvirksomhet. Bankinnskudd i innenlandske banker er fortsatt en stor formuespost blant privathusholdningenes finanskapital med til sammen 1 207 milliarder kroner i 2018. Nesten halvparten (47 prosent) av verdien på alle bankinnskudd disponeres av husholdningene i de tre øverste inntektsdesilene.

Tabell 4.4. Husholdningenes formue etter inntekt. 2018. Prosent

	Milliarder kroner	Desiler - inntekt etter skatt per forbruksenhet (EU)										Øverste 5 prosent	Øverste 1 prosent	Øverste 0,1 prosent
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10			
Beregnet realkapital	7 240,1	3,1	4,4	6,2	7,7	8,8	10,0	11,2	12,7	14,8	21,1	12,3	3,3	0,5
Herav:														
Beregnet markedsverdi primærbolig	6 089,2	2,9	4,7	6,7	8,2	9,3	10,4	11,6	12,8	14,5	18,8	10,5	2,6	0,3
Beregnet markedsverdi sekundærbolig	709,3	4,1	3,0	4,0	5,0	6,0	7,2	9,0	11,7	16,3	33,8	22,1	7,2	1,3
Bruttofinanskapital i alt	3 130,9	12,8	3,0	4,0	4,6	5,1	5,7	6,6	7,9	10,8	39,7	31,7	19,0	7,9
Herav:														
Bankinnskudd i innenlandske banker	1 206,9	4,2	5,4	7,2	8,2	8,8	9,4	10,2	11,3	13,4	22,0	13,8	4,9	1,3
Andeler i aksje-, obligasjons- og pengemarkedsfond	125,8	4,7	3,3	4,7	5,9	7,0	7,9	9,3	11,1	13,9	32,2	22,4	9,8	2,8
Aksjer og andre verdipapirer	1 371,8	20,9	1,2	1,5	1,7	2,0	2,4	3,4	4,5	7,8	54,6	47,5	32,2	14,3
Aksjesparekonto	127,8	3,6	1,6	2,3	3,2	4,3	6,0	7,7	10,5	15,8	45,0	32,3	12,9	3,0
Beregnet bruttoformue	10 370,9	6,0	4,0	5,6	6,8	7,7	8,7	9,8	11,2	13,6	26,7	18,1	8,1	2,8
Sum gjeld	3 545,5	2,8	3,4	5,0	6,8	8,5	10,2	11,9	13,6	15,9	21,9	12,6	3,6	0,7
Beregnet nettoformue	6 825,4	7,7	4,3	5,8	6,7	7,3	7,9	8,8	10,0	12,3	29,2	21,0	10,4	3,8
Antall husholdninger	2 398 247	239 823	239 827	239 827	239 823	239 821	239 825	239 823	239 828	239 825	239 825	119 912	23 983	2 398

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Boks 4.3. Pensjonsformuen

Inntekts- og formuesstatistikken skal vise fordelingen av inntekter og formue blant landets husholdninger. Formuesstatistikken omfatter finansiell formue (for eksempel bankinnskudd, aksjer, obligasjoner) og realformue som boliger, hytter, biler og andre formuesobjekter. Internasjonale retningslinjer og anbefalinger på området inntekts- og formuesstatistikk, se OECD (2013), viser imidlertid til at pensjonsrettigheter må med i formuesstatistikken og synliggjøres i fordelingsanalyser. Til tross for dette er det fortsatt svært få land som har gode mål på pensjonsformue på individ- eller husholdningsnivå.

En grunn til at det er vanskelig å finne gode mål på pensjonsformue er at store deler av en persons pensjonsformue består av rettigheter til en framtidig utbetalt formue, snarere enn noe lett målbart som for eksempel bankinnskudd. Pensjonsformue kan defineres som nåverdien av den framtidige strømmen av pensjonsytelser. Størrelsen på den framtidige pensjonsytelsen avhenger primært av inntekts-historien og antall opptjeningsår, mens summen av ytelsene vil avhenge av lengden på pensjonsperioden, som igjen er avgrenset i hver ende av pensjoneringsalder og faktisk levealder. Dermed må det gjøres noen antakelser om pensjoneringsstidspunkt og forventet levealder for hver enkelt. Forutsetningene som benyttes har betydning for verdien som beregnes. Videre må det tas hensyn til at formuen ikke er tilgjengelig før personen faktisk går av med pensjon, og selv da vil den ofte bli utbetalt som en annuitet i stedet for som et engangsbeløp. Man har altså ikke råderett over formuen på samme måte som med bankinnskudd eller aksjer.

I Smogeli og Halvorsen (2019) presenteres de første resultatene fra et arbeid som på sikt vil lede fram til ordinær statistikk over pensjonsformue på individ- eller husholdningsnivå, oppsummert i tabellen.

Tabellen viser at beregnet pensjonsformue i snitt per person var på 2,9 millioner ved utgangen av 2017. Folketrygden er den klart største komponenten i beregnet pensjonsformue,

og dette gjelder for alle aldersgrupper. Folketrygden er jevnt fordelt på kvinner og menn. Dette skyldes at mens kvinner lever lenger, noe som gir høyere beregnet formue siden formuesverdien er beregnet som summen av forventede utbetalinger, så har menn høyere livstidsinntekt. Dessuten er det en god del omfordelende elementer i folketrygden som kommer kvinner til gode, se Halvorsen og Pedersen (2019). For offentlig tjenestepensjon kommer det tydeligere fram at kvinner tjener på høyere levealder enn menn i ytelsesbaserte ordninger. Private tjenestepensjoner er derimot en blanding av ytelsesbaserte og innskuddsbaserte ordninger og reflekterer derfor i større grad inntektsforskjeller. Det er flere personer som har private tjenestepensjoner enn personer som har offentlig tjenestepensjon, men verdien av offentlig tjenestepensjon er i gjennomsnitt større. Det er også stor spredning i opptjent pensjonsformue i private tjenestepensjoner. Rapporten viser at det er 27 prosent av alle bosatte 17 år og eldre som kun har opptjent folketrygd per dags dato. Blant disse er det en god del studenter og minstepensjonister, men det er også rundt 10-11 prosent i alle aldersgrupper som ikke har noen pensjonsopptjening utenom folketrygden.

Tabell: Bosatte personer 17 år og over med rettighet i Folketrygden. Pensjonsformuens sammensetning etter kjønn og alder. Gjennomsnitt. Kroner. 2017

Referanser

Fredriksen, D. og E. Halvorsen (2019) «Beregninger av pensjonsformue», Rapporter 2019/29

Halvorsen, E. and A. W. Pedersen (2019): "Closing the gender gap in pensions: A microsimulation analysis of the Norwegian NDC pension system", Journal of European Social Policy 29(1): 130-143.

OECD (2013), OECD Guidelines for Micro Statistics on Household Wealth, OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264194878-en>.

Smogeli, P. O. og E. Halvorsen (2019): «Pensjonsformue i Norge 2017», Rapporter 2019/28

Bosatte personer 17 år og over med rettighet i Folketrygden. Pensjonsformuens sammensetning etter kjønn og alder. Gjennomsnitt. Kroner. 2017

	Pensjonsformue i alt	Folketrygd	Offentlig tjenestepensjon	Privat tjenestepensjon	Individuell pensjonssparing
Alle	2 888 000	2 367 000	329 000	183 000	9 000
Kjønn					
Menn	2 912 000	2 386 000	262 000	251 000	12 000
Kvinner	2 865 000	2 348 000	396 000	115 000	6 000
Alder					
17-41 år	1 252 000	1 087 000	80 000	84 000	2 000
42-51 år	3 333 000	2 667 000	379 000	278 000	8 000
52-61 år	4 843 000	3 820 000	602 000	401 000	20 000
62-71 år	5 245 000	4 256 000	702 000	266 000	21 000
72 år og eldre	2 621 000	2 276 000	333 000	7 000	5 000

Kilde: "Pensjonsformue i Norge 2017", Rapporter 2019/28, Statistisk sentralbyr.

Begrepsdefinisjoner

Nedenfor gis en forklaring av noen begreper og uttrykk som benyttes i Økonomisk utsyn. Hensikten er ikke å gi en uttømmende oversikt, men å gi en nærmere utdyping av begreper som ikke forklares i den løpende teksten.

Nasjonalregnskapets avgrensning av den norske økonomien

Nasjonalregnskapet gir en oversikt over norsk økonomi, noe som fordrer en *prinsipiell avgrensning* mot andre lands økonomier. Dette gjøres ved å definere begrepet *institusjonell enhet* eller økonomisk aktør. Økonomiske aktører tar økonomiske beslutninger på selvstendig grunnlag, kan påberope seg eierskap til økonomiske verdier, og kan legge fram resultat- og balanseregnskap for sin virksomhet. Den institusjonelle enheten er normalt sammenfallende med juridisk enhet, for eksempel aksjeselskap, eller fysisk person.

Nasjonalregnskapets oppgave er å gi oversikt over økonomien til de institusjonelle enhetene som kan sies å være *hjemmehørende* i et land. De hjemmehørende enhetene kalles innlendinger og ikke-hjemmehørende enheter omtales som *utlendinger*. Generelt er en institusjonell enhet hjemmehørende i det landet den har sitt *økonomiske interessesentrum*. Det fordrer at enheten deltar i det økonomiske liv innenfor et lands økonomiske territorium på varig basis, konvensjonelt satt til minst et år. Denne grensen må tolkes mer som en understrekning av varighet, enn som en absolutt grense. Det er viktig å merke seg at hjemmehørende enhet eller innlending som begrep i nasjonalregnskapet ikke har noe med statsborgerskap eller nasjonalitet å gjøre. Gjennom nasjonalregnskapets kildemateriale blir hjemmehørende enheter eller innlendinger i *praksis* bestemt av regelverket for registrering i de statistiske registrene. Viktigst er reglene for bosatte i befolkningsregisteret og for registrering som enhet i virksomhets- og foretaksregisteret.

Lønn

Årslønn: Begrep som benyttes i Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene (TBU). Årslønnen er den beregnede lønnen for et arbeidsforhold. Lønnen for arbeidsforholdet regnes om til å tilsvare heltidsarbeid, dvs. deltidstilsatte regnes om til heltidsekvivalenter. Årslønnen inkluderer full lønn under ferie og annet fravær, og omfatter avtalt lønn, bonus og uregelmessige tillegg. Naturallønn, lønn for overtidarbeid og sluttvederlag er derimot ikke inkludert.

Årslønn beregnes både i lønnsstatistikken og i nasjonalregnskapet, men med noen mindre avvik i beregningsmetoder og populasjon.

Årslønnen i lønnsstatistikken er summen av utbetalt avtalt lønn, bonus og uregelmessige tillegg i løpet av et kalenderår. Etterbetalinger utbetales i tellingsåret også om de er opptjent året før, mens opptjent lønn som utbetales året etter ikke kommer med.

Årslønn i nasjonalregnskapet: Avviker fra årslønn i lønnsstatistikken ved at etterbetalinger plasseres i det året det opptjenes. Feriepengetillegget inkluderes derimot i det året de kommer til utbetaling, og ferietrekk for de fastlønnede trekkes fra samme år som trekket er foretatt. I tillegg omfatter populasjonen i nasjonalregnskapet alle lønnstakere i virksomheter som er definert under produksjonsgrensene for nasjonalregnskapet. Det betyr at Nasjonalregnskapet inkluderer også ansatte på skip i utenriks sjøfart og vernepliktige i forsvaret, i motsetning til lønnsstatistikken.

Lønn per utførte timeverk: Nasjonalregnskapsbegrep som viser forholdet mellom utbetalt lønn (inkludert overtidsbetaling) og antall utførte timeverk for lønnstakere. Antall utførte timeverk inkluderer overtids-timer, mens fravær som innebærer at timeverk ikke blir utført, for eksempel; ferie ikke regnes med selv om fraværet er lønnet. Antall utførte timeverk er også påvirket av bevegelige helligdager og skuddår, som kan gi endring i antall arbeidsdager på inntil 4 dager fra ett år til et annet.

Lønnskostnader per utførte timeverk: Nasjonalregnskapsbegrep som viser forholdet mellom lønnskostnader og antall utførte timeverk. Lønnskostnader er definert som summen av total lønn og arbeidsgivers trygde- og pensjonspremier.

Reallønn: Er et uttrykk for forholdet mellom et års lønn og en relevant pris. Når formålet er å måle lønns-satsens kjøpekraft, er det konsumprisindeksen som er relevant, og man beregner konsumreallønn. Når formålet er å måle lønnsevnen i en virksomhet eller næring, beregnes produsentreallønn ved å måle lønn i forhold til prisen på bedriftens/næringens produksjon.

Justerte konsumprisindekser. Statistisk sentralbyrå publiserer månedlig tre indikatorer som har til hensikt å belyse utviklingen i den underliggende konsumprisveksten; konsumprisindeksen uten energivarer (KPI-JE), konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer (KPI-JA) og konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer og uten energivarer (KPI-JAE). Alle indikatorene er avledet fra KPI. Etableringen av KPI-JA og KPI-JAE hadde sin bakgrunn i Norges Banks mandat for pengepolitikken gitt i mars 2001.

Kapittel 1

Disponibel inntekt for Norge

= Bruttonasjonalinntekt (BNI) - Kapitalslit - Stønader og løpende overføringer til utlandet, netto

= Bruttonasjonalprodukt (BNP) - Formuesinntekt og lønn til utlandet, netto - Kapitalslit - Stønader og løpende overføringer til utlandet, netto

= Sparing for Norge + Konsum i alt – korreksjon for sparing i pensjonsfond, netto

Disponibel realinntekt for Norge: Disponibel inntekt for Norge korrigert for prisstigningen på netto innenlandsk bruk av varer og tjenester.

EU15: Dette er en samlebetegnelse for Østerrike, Belgia, Danmark, Finland, Frankrike, Tyskland, Hellas, Irland, Italia, Luxembourg, Nederland, Portugal, Spania, Sverige og Storbritannia.

EU 19: Består av landene: Belgia, Danmark, Finland, Frankrike, Hellas, Irland, Italia, Luxembourg, Nederland, Polen, Portugal, Slovaika, Spania, Storbritannia, Sverige, Tsjekkia, Tyskland, Ungarn, Østerrike.

EU28: Dette er en samlebetegnelse og innbefatter landene i EU15, Bulgaria, Den tsjekkiske republikk, Estland, Kroatia, Kypros, Latvia, Litauen, Ungarn, Malta, Polen, Romania, Slovenia og Slovakia.

Formuesinntekter: Inntekt mottatt av eiere av finanskapital. Formuesinntekt og lønn til utlandet, netto. Netto overføringer til utlandet i form av inntekter som lønn, renter, aksjeutbytte med videre (og eventuelle produksjonsskatter, netto), etter fradrag for tilsvarende overføringer fra utlandet. Tidligere betegnet som «renter og aksjeutbytte med videre til utlandet, netto». Denne posten representerer forskjellen mellom bruttonasjonalproduktet (BNP og) bruttonasjonalinntekten (BNI).

Formuesutgifter: Beløp som de som disponerer finanskapital er forpliktet til å betale til eierne av finanskapitalen.

Kjøpekraftspariteter: Indekser som måler forskjeller i prisnivået mellom land i et gitt år. Indeksene kan beregnes for flere aggregerte størrelser, for eksempel BNP og privat konsum. Kjøpekraftspariteter brukes først og fremst i internasjonale sammenligninger av makroøkonomiske størrelser per innbygger, for eksempel BNP, konsum og nasjonalinntekt. Prisnivåjustering av slike størrelser får fram realverdien av forskjellene mellom land for et gitt år. Beregninger av kjøpekraftspariteter gjøres av flere institusjoner: OECD/Eurostat for OECD-landene og øvrige europeiske land, mens Verdensbankens «International Comparison Program» beregner dem for land utenfor OECD.

Markedsrettet virksomhet: Dette omfatter virksomheter med som produserer varer og tjenester som selges til priser som dekker mer enn produksjonskostnadene. Den utelater produksjon i offentlig forvaltning og ideelle organisasjoner fordi disse produserer tjenester som enten er gratis for brukerne eller prisen ikke dekker produksjonskostnadene. Også selveierers imputerte produksjon av boligjenester er utelatt. Markedsrettede fastlandsnæringer utelater i tillegg til de ovennevnte næringene også utenriks sjøfart, rørtransport og olje- og gassutvinning.

Markedsverdi: Bruttonasjonalproduktet (BNP) er målt i markedsverdi, og definert som summen av bruttoproduktet over alle næringer målt i basisverdi, tillagt summen av alle produktskatter og fratrukket summen av alle produktsubsidier. BNP måles også som summen av alle sluttanvendelser, det vil si konsum i husholdninger, offentlig virksomhet og ideelle organisasjoner, bruttoinvesteringer, og nettoeksport (eksport fratrukket import).

Nasjonalinntekt = Bruttonasjonalinntekt – Kapitalslit.

Bruttonasjonalinntekt = BNP i markedsverdi pluss netto formues- og lønnsinntekter fra utlandet til Norge. Disse inntektene omfatter først og fremst lønn, renter, aksjeutbytte og andre formuesinntekter.

Næringsskatter: Overføringer til offentlig forvaltning fra innenlandske produsenter i form av skatter og avgifter som er knyttet til produksjonsvirksomheten, men som ikke varierer i takt med produksjonsvolumet. De viktigste næringsskattene er knyttet til utvinning av råolje og naturgass (produksjonsavgift, arealavgift med videre).

Næringssubsidier: Overføringer fra offentlig forvaltning til innenlandske produsenter i form av støtteutbetalinger som er knyttet til produksjonsvirksomheten, men som ikke varierer i takt med produksjonsvolumet. De viktigste næringssubsidiene er knyttet til jordbruk.

Produktskatter: Overføringer fra innenlandske produsenter til offentlig forvaltning i form av skatter og avgifter som varierer i takt med produksjonsvolumet, eller er knyttet til produkter på annen måte. De viktigste produktskatter er merverdiavgift, avgift på motor kjøretøyer, bensinavgift, og avgift på alkoholholdige drikkevarer.

Produktsubsidier: Overføringer fra offentlig forvaltning til innenlandske produsenter og som varierer i takt med produksjonsvolumet, eller er knyttet til produkter på annen måte. De viktigste produktsubsidiene er subsidier til forskning og subsidier på jordbruksprodukter.

Reinvestert fortjeneste: Reinvestert fortjeneste er den del av et selskaps resultat etter skatte, som ikke deles ut som utbytte til aksjonærene, men pløyes tilbake i selskapet. Reinvestert fortjeneste er altså differansen

mellom det totale resultatet og faktisk utbetalt utbytte. Motposten til inntektsposten reinvestert fortjeneste finnes i finansregnskapet under samme betegnelse. Et tilbakeholdt overskudd i et direkte investeringsselskap, representert ved et positivt tall for posten direkte investering, blir i utenriksregnskapet vist som en investeringstransaksjon som øker investors fordringer på investeringsselskapet. Dersom utbetalt utbytte overstiger resultatet, blir reinvestert fortjeneste negativ, noe som kan tolkes som en desinvestering (tapping).

Rente- og stønadsbalansen

= Inntekter fra utlandet - Utgifter til utlandet

= Lønn fra utlandet + Renteinntekter fra utlandet + Aksjeutbytte med videre fra utlandet + Reinvestert fortjeneste fra utlandet + Andre løpende overføringer fra utlandet - Lønn til utlandet - Renteutgifter til utlandet - Aksjeutbytte med videre til utlandet - Reinvestert fortjeneste til utlandet - Andre løpende overføringer til utlandet.

Stønader og løpende overføringer til utlandet, netto: Netto løpende overføringer til utlandet utenom formuesinntekt og lønn til utlandet, netto. Denne posten representerer forskjellen mellom BNI og brutto disponibel inntekt for Norge.

Verdisett: Tilgang av produkter verdsettes i basisverdi, dvs. den verdien som produsenten sitter igjen med etter at eventuelle produktskatter er betalt og eventuelle produktsubsidier mottatt. Anvendelse av produkter verdsettes i kjøpverdi. Kjøpverdien er den verdien som kjøperen faktisk betaler for produktene, inklusive eventuelle produktskatter minus produktsubsidier, og inklusive eventuelle transportkostnader. BNP regnes i markedsverdi, se over.

Klimagassutslipp: Utslipp av klimagassene karbondioksid (CO₂), lystgass (N₂O), metan (CH₄), PFKer (perfluorkarboner), HFker (hydrofluorkarboner) og SF₆ (svovelheksafluorid). Samlet utslipp av klimagasser beregnes ved å summere utslippene av de enkelte klimagasser gitt i CO₂-ekvivalenter. For omregning av utslipp til CO₂-ekvivalenter benyttes faktorer for GWP (Global Warming Potential) gitt i henhold til internasjonale standarder (IPCC 1995).

Utslippsintensitet: Utslippsintensitet er et uttrykk for forholdet mellom utslipp og økonomisk aktivitet. Utslipp omfatter her klimagassutslipp. For å uttrykke økonomisk aktivitet brukes bruttoprodukt i faste priser (produksjon minus produktinnsats).

Energiintensitet: Energiintensitet er et uttrykk for forholdet mellom energibruk og økonomisk aktivitet. Energibruk omfatter her energibruk til energiformål: energiprodukter benyttet til produksjon, lys, oppvarming, transport og som reduksjonsmiddel i industrien. Energiprodukter benyttet som råstoff eller olje som bru-

kes som smøremidler regnes ikke som energiprodukter benyttet til energiformål. Ekskluderer også energiprodukter til omvandling i oljeraffinerier. For å uttrykke økonomisk aktivitet brukes bruttoprodukt i faste priser (produksjon minus produktinnsats).

Fornybarandel: Hvor stor andel av den totale energibruken som er fornybar. Energibruk innenfor olje- og gassutvinning er holdt utenfor, i og med at energiproduserende næringer ikke er med i sluttforbruket av energi.

Kapittel 2

Statistikk om befolkning

Folkemengde: Alle tall gjelder hjemmehørende (de jure) folkemengde per 1. januar. Hvem som skal regnes som bosatt i Norge og hvor i Norge en person skal regnes som bosatt, er fastlagt i lov om folkeregistrering av 16. januar 1970.

Befolkningsvekst: Det er to måter å beregne årlig befolkningsvekst på; 1) summen av fødselsoverskudd (fødte minus døde) og nettoinnflytting, eller 2) folkemengde 1. januar aktuelt år minus folkemengde 1. januar året før. Ideelt sett skulle de to måtene gi samme resultat. Lang erfaring har vist at det ikke alltid er slik, noe som skyldes korreksjoner, annulleringer, forsinkede meldinger til folkeregisteret, og så videre. I kapitlet er det endringen i folkemengden fra et år til det neste som er benyttet, og omtales som folketilvekst eller befolkningsvekst.

Innflytting, utflytting: Som flytting regnes registrert flytting for en person mellom to norske kommuner eller mellom en norsk kommune og utlandet.

Nettoinnflytting: Innflyttinger minus utflyttinger.

Samlet fruktbarhetstall (SFT) er summen av de aldersspesifikke fruktbarhets-ratene for kvinner i alderen 15-49 år i en gitt tidsperiode (vanligvis et kalenderår). SFT kan tolkes som antall barn hver kvinne i gjennomsnitt vil føde dersom fruktbarhetsmønsteret i perioden varer ved og at dødsfall ikke forekommer før alder 50.

Kohortfruktbarhet refererer til det antall barn kvinner har fått når de er ferdig med sin fruktbare periode, og måles vanligvis ved alder 45 år. En ulempe er at vi må vente nokså lenge før vi kan vite hva denne er.

Tempo-effekt refererer til et fenomen som oppstår når stadig flere kvinner utsetter å få sitt første barn slik at fødselsratene synker for disse kvinnene, som fører til et midlertidig fall i SFT. SFT vil i så fall underestimere kohortfruktbarheten. SFT kan stige igjen, hvis utsatte fødsler blir hentet inn på et senere tidspunkt, og dette kalles opphenting.

Forventet levealder ved fødselen referer til det antall år en nyfødt vil leve dersom de gjeldende aldersspesifikke

dødssannsynligheter i en periode (som regel et kalenderår) varer ved.

Tredjelandborgere er utlendinger som er statsborgere av andre land enn de som omfattes av EØS-avtalen eller EFTA-konvensjonen i utlendingsforvaltningen. Det omfatter i all hovedsak personer fra ikke-europeiske stater som USA, Kina, Afghanistan, Marokko, Chile, Vietnam og så videre. Også statsløse som kommer fra ikke-europeiske stater, regnes som tredjelandborgere. Enkelte europeiske stater som Hviterussland, Ukraina, Russland, Moldova og Tyrkia er heller ikke omfattet av EØS-avtalen eller EFTA-konvensjonen, og borgere derfra regnes også som tredjelandborgere.

Statistikk om arbeidsmarkedet

De viktigste statistikkildene om arbeidsmarkedet er Statistisk sentralbyrås arbeidskraftundersøkelser (AKU) og den registerbaserte statistikken Antall arbeidsforhold og lønn, samt registerstatistikken fra Arbeids- og velferdsforvaltningen (NAV). Sammen med annen økonomisk statistikk danner disse grunnlag for et helhetsbilde av arbeidsmarkedet i nasjonalregnskapet (NR/KNR).

Arbeidskraftundersøkelsene (AKU)

Tallene i AKU er beregnet på grunnlag av ukentlige intervjuer som på kvartalsbasis dekker et utvalg på 24 000 personer. Siden AKU er en utvalgsundersøkelse, er det utvalgsusikkerhet knyttet til tallene.

Omfang: AKU dekker alle personer i alderen 15-74 år registrert bosatt i Norge. Før 2006 var aldersgruppa 16-74 år.

Sysselsatte: Personer som utførte inntektsgivende arbeid av minst én times varighet i referanseuken. Vernepliktige og personer som var fraværende fra arbeid på grunn av sykdom, permisjon, ferie og lignende er også inkludert som sysselsatte.

Arbeidsledige: Personer uten inntektsgivende arbeid som har søkt arbeid siste fire uker, og som kan påta seg arbeid innen to uker etter referanseuka.

Langtidsledige: Arbeidsledige med en sammenhengende ledighetsperiode på 27 uker eller mer forut for intervju-tidspunktet.

Undersysselsatte: Deltidssysselsatte som har forsøkt å få lengre arbeidstid, og som kan starte med økt arbeidstid innen en måned.

Arbeidsstyrken: Summen av sysselsatte og arbeidsledige (omtales ofte som de yrkesaktive).

Yrkesdeltakelsen eller yrkesfrekvensen: Andelen av befolkningen i den aktuelle aldersgruppa som er i arbeidsstyrken.

Arbeidsledighetsraten: Andelen av arbeidsstyrken som er arbeidsledig.

Registerbaserte sysselsettingsstatistikker

Den registerbaserte sysselsettingsstatistikken ble fram til og med 2014 bygd på ulike offentlige registre, der NAV sitt Aa-register var det viktigste. Fra og med 2015 ble rapportering fra arbeidsgiverne til Aa-registeret og noen rapporteringer til Skatteetaten og SSB samlet i en ny felles månedlig rapporteringsløsning kalt a-ordningen.

A-ordningen gir opplysninger om arbeidsforhold, lønnsinntekter og skattetrekk. SSB publiserer på basis av a-ordningen hvert kvartal statistikk om antall arbeidsforhold og lønn. Den har ingen aldersavgrensning og dekker så vel bosatte lønnstakere som lønnstakere på korttidsopphold i Norge. Årlig, med referanseuke i november, suppleres data fra a-ordningen med en del andre registre for også å inkludere selvstendige næringsdrivende. Denne registerbaserte sysselsettingsstatistikken dekker samme populasjon som AKU ved at den gjelder registrerte bosatte personer 15-74 år.

Lønnstakere: Omfatter alle som mottar kompensasjon for arbeid i form av lønn og lignende. Lønnstakere omfatter jobber (arbeidsforhold) av typen ordinære og maritime samt jobber (arbeidsforhold) som frilanser, oppdragstaker når disse mottar fastlønn eller timelønn. For lønnstakere med flere jobber (arbeidsforhold) er en av jobbene (arbeidsforholdene) fastsatt som den viktigste (hovedjobben).

Arbeidsforhold/jobber: Begrepene «jobb» og «arbeidsforhold» blir brukt synonymt og er definert som jobb som kompenseres i form av lønn. Betegnelsen omfatter både hovedarbeidsforhold og biarbeidsforhold. En person (individ) kan ha flere arbeidsforhold/jobber i ulike virksomheter.

Jobbstrømmer: Strømningstall som viser hvor mange nye jobber som kommer fra virksomheter som har oppgang i antall arbeidsforhold (jobboppgang/tilgang) og hvor mange jobber som forsvinner fra virksomheter med nedgang i antall arbeidsforhold (jobbnedgang/avgang) mellom samme kvartal i to etterfølgende år.

Arbeidskraftsstrømmer: Strømningstall som viser hvor mange arbeidsforhold som startes opp (nye ansettelser) og hvor mange som avsluttes (avsluttede ansettelser) mellom samme kvartal i to etterfølgende år.

Nasjonalregnskapet (NR/KNR)

Omfang: Nasjonalregnskapet har tall for sysselsetting og utførte timeverk i alle enheter som deltar i økonomisk aktivitet på eller ut fra Norges økonomiske territorium på varig basis (ett år eller mer).

Sysselsatte personer: Gjennomsnittlig antall sysselsatte over året og baserer seg på beregninger basert blant

annet på AKU for selvstendige, og informasjon om lønnstakere fra a-ordningen.

Utførte timeverk: Antall utførte timeverk over hele året (inklusive overtid).

Årsverk, heltidsekvivalente: Summen av antall heltidsjobber (arbeidsforhold) og deltidsjobber omregnet til heltidsjobber (med andel av fulltidsjobb som vekt).

To mål på arbeidsledighet

Normalt har arbeidsledigheten ifølge AKU vært større enn antall registrerte helt ledige i statistikken fra NAV, fordi ikke alle som har søkt arbeid har registrert seg hos NAV og fordi en del av de som deltar på opplærings tiltak hos NAV klassifiseres som arbeidsledige i AKU. I motsatt retning trekker at en del av de registrerte helt ledige hos NAV ikke klassifiseres som arbeidsledige i AKU, enten fordi de oppgir å være sysselsatt i AKU eller svarer at de ikke aktivt har forsøkt å skaffe seg arbeid de siste 4 uker, eller ikke er umiddelbart tilgjengelig for arbeid.

Arbeidsinnvandring i SSBs statistikker

Arbeidsinnvandringen fanges opp på ulike måter i SSBs sysselsettingsstatistikker:

Syssetting i NR: NR dekker all syssetting i virksomheter hjemmehørende i Norge, det vil si bedrifter som forventes å drive produksjon i/fra Norge i minst 12 måneder, uavhengig av om den sysselsatte er registrert bosatt i Norge. Dette betyr også at sysselsatte i utenriks sjøfart er inkludert. Personer som kommer sammen med sin utenlandske virksomhet på oppdrag som varer under 12 måneder, omtales som tjenesteytere, og inngår ikke i syssettingstallene i nasjonalregnskapet (produksjonen regnes som import).

Ordinær registerbasert syssettingstatistikk og AKU: Disse statistikkene er basert på personer som er registrert bosatt i Norge ifølge Det sentrale folkeregisteret. Kriteriet er at man forventes å oppholde seg minst seks måneder i landet. De som er registrert bosatt i Norge og arbeider i utlandet kommer med i AKU, men ikke i den ordinære registerbaserte syssettingstatistikken.

Sysselsatte på korttidsopphold: Denne registerbaserte spesialstatistikken omfatter kun personer som arbeider i Norge uten å være registrert bosatt ifølge Det sentrale folkeregisteret. Med dette menes at man forventes å oppholde seg mindre enn seks måneder i landet. Tallene omfatter ikke selvstendig næringsdrivende og sjøfolk fra land utenfor EØS-området. Det antas at det er underrapportering til de aktuelle registrene av tjenesteytere med svært korte oppdrag i Norge.

Kapittel 3

Produksjon og konsum i offentlig forvaltning

Med noen få unntak, omsettes ikke *produksjon i offentlig forvaltning* i ordinære markeder. Dermed mangler man priser til å verdsette produksjonen på samme måte som i privat sektor. I nasjonalregnskapet beregnes derfor produksjon i offentlig forvaltning som summen av produksjonskostnadene. Det betyr at produksjonen i offentlig forvaltning settes lik summen av lønnskostnader (utgifter til bruk av egen arbeidskraft), kapitalslit (verdifall på grunn av bruk av egen produksjonskapital), produktinnsats (utgifter til varer og tjenester som offentlig forvaltning anvender til sine produksjonsformål) og netto næringsskatter på egen virksomhet. Den offentlige forvaltningens bruttoprodukt framkommer som summen av lønnskostnader, kapitalslit og netto næringsskatter. Netto næringsskatter representerer små beløp siden det bare er enkelte typer avgifter som offentlige betaler, for eksempel motorvognavgift.

Konsum i offentlig forvaltning er konvensjonelt beregnet som produksjonskostnadene fratrasket eventuelle betalinger som husholdninger og andre gjør for bruk av de offentlige tjenestene. I tillegg klassifiseres betalinger det offentlige foretar seg på vegne av husholdningene til private tilbydere av helse- og velferdstjenester også som offentlig konsum, eksempelvis dekning av medisiner på blå resept eller dekning folketrygdens dekning av private legetjenester. De offentlige konsumutgiftene som anvendes direkte av husholdningene defineres som individuelle, mens resten som indirekte kommer alle til gode k defineres som kollektive.

Gebyrinntektene består av egenbetalinger for bruk av offentlige tjenester, inkludert diverse salgs- og leieinntekter som virksomhetene i stats- og kommuneforvaltningen har. Gebyrinntektene i kommuneforvaltningen utgjør den største delen, og eksempler på dette er brukerbetalinger for hjemmetjenesten, oppholdsbetaling i barnehager og skolefritidsordninger, samt årsgebyrer knyttet til vann, avløp og renovasjon.

Egne investeringsarbeider omfatter blant annet egen FoU-aktivitet. Verdien av de egne investeringsarbeidene måles ved å summere produksjonskostnadene (hovedsakelig lønnsutgifter og utgifter til produktinnsats) som brukes til å framstille dem. Investeringsarbeidene regnes med som bruttoinvesteringer og avstedkommer dermed et kapitalslit, som inkluderes i beregningen av offentlig konsum. For å unngå dobbelttelling, må derfor produksjonskostnadene knyttet til de egne investeringsene også komme til fratrekk i konsumberegningen.

Overføringer i form av naturalier til husholdningene er definert som offentlig forvaltnings finansiering av varer og tjenester fra ak-tører utenfor offentlig forvaltning som videreformidles til husholdningene. Størstedelen av dette er betaling for ulike helse- og omsorgstjenester,

og eksempelvis blå resept på legemidler. Det offentliges andel av finansiering av private barnehageplasser er et annet eksempel.

Definisjonsforskjeller mellom stats- og kommuneregnskapet og offentlige finanser i nasjonalregnskapet

Regnskapsprinsipper: Formålet med nasjonalregnskapsstatistikken er å gi et avstemt og helhetlig bilde av norsk økonomi i tråd med internasjonale retningslinjer, noe som sikrer sammenlignbarhet med andre land. Her bearbeides og sammenstilles blant annet offentlig forvaltnings finanser sammen med inntekter og utgifter for andre sektorer i økonomien. Ifølge internasjonale standarder skal nasjonalregnskapet settes opp etter det såkalte påløptprinsippet. Dette prinsippet innebærer at utgiftene skal registreres når aktiviteten finner sted, og inntektene skal henføres til den periode de er opptjent, ikke når de bokføres eller betales.

Sektoromfang: I nasjonalregnskapet defineres offentlig forvaltning som institusjonelle sektorer som i tillegg til å ivareta et politisk ansvar, har som oppgave å iverksette og håndheve reguleringer, produsere tjenester (hovedsakelig ikke-markedsrettede) for individuelt og kollektivt konsum, samt omfordele inntekt og formue. Statlig og kommunalt eide foretak regnes som markedsprodusenter og faller derfor utenfor nasjonalregnskaps definisjon av offentlig forvaltning.

Kildene

Statsregnskapet: Statsregnskapet (St.meld. nr. 3) gir informasjon om de økonomiske transaksjonene i statskassen medregnet folketrygden, samt driftsresultatet i den statlige forretningsdriften. Den statlige forretningsdriften omfatter næringsvirksomhet der staten har et ubegrenset økonomisk ansvar. Eksempler på slike enheter er Statsbygg og Statens direkte økonomiske engasjement i petroleumsvirksomheten (SDØE). I statsregnskapet benyttes kontantprinsippet for registrering av økonomiske transaksjoner. Dette er et regnskapsprinsipp som gir oversikt over kontante inn- og utbetalinger og endring i likviditet. Dette medfører at regnskapstransaksjonene i en periode ikke nødvendigvis gjenspeiler aktiviteten som har funnet sted i den samme perioden, da det er betalingstidspunktet som er avgjørende for hvilken periode transaksjonen skal føres. Av praktiske årsaker har imidlertid SSB valgt å legge til grunn de fleste utgiftskomponentene i statsregnskapet uten videre bearbeiding. Per i dag er det kun statsforvaltningens skatter og avgifter på inntektssiden, samt produksjonssubsidier på utgiftssiden som føres etter påløptprinsippet i nasjonalregnskapet. I tillegg beregner nasjonalregnskapet kostnader ved bruk av realkapital (bygninger, maskiner, utstyr med videre).

Andre stats- og trygderegnskap: I løpet av de siste 10-15 årene har det pågått en betydelig omorganisering av statlig virksomhet. Særlig gjelder dette den økende ten-

densen til fristilling av virksomheter i statsforvaltningen (nettobudsjettering). Nettobudsjettering innebærer at Stortingets økonomiske kontroll er begrenset til å bevilge en økonomisk ramme for virksomheten. Mens aktiviteten i den sentrale statsforvaltningen er gitt av de økonomiske rammene Stortinget fastsetter, kan de nettobudsjetterende virksomhetene ha inntekter utover bevilgningene i statsregnskapet. Denne fristillingen innebærer at statsregnskapet er utilstrekkelig i beregning av sentrale nasjonalregnskapsstørrelser. For å få informasjon om aktiviteten i nettobudsjetterte enheter må egne regnskaper hentes inn. Totalt dreier dette seg om rundt 100 enheter (blant annet samtlige helseforetak, universiteter og høyskoler og kapitalforvaltningsenheter som Statens pensjonsfond – Norge og Petroleumsforsikringsfondet). Enhetene i denne delsektoren av statsforvaltningen er underlagt regnskapsloven, noe som betyr at institusjonenes regnskap må settes opp etter påløptprinsippet.

Kommuneregnskapet: Kommuneforvaltningen omfatter kommunene, fylkeskommunene, kirkelige fellesråd og kommunale foretak som driver ikke-markedsrettet virksomhet. Regnskapsprinsippet som brukes i kommuneforvaltningen kalles anordningsprinsippet. Dette prinsippet innebærer at alle kjente utgifter, utbetalinger, inntekter og innbetalinger skal tas med i regnskapet for vedkommende periode, uavhengig av om de er betalt eller ikke når perioden avsluttes. Anskaffelse og anvendelse av varer og tjenester bokføres ved henholdsvis mottak og levering. Bokførte verdier i kommuneregnskapet sammenfaller i flere tilfeller med påløpte verdier enn i statsregnskapet, og krever slik sett mindre bearbeiding for å inngå som en del av nasjonalregnskapet.

Ulike overskuddsbegreper

For å illustrere forskjellen mellom statsregnskapet og statlige finanser i nasjonalregnskapet, kan man ta utgangspunkt i de ulike overskuddsbegrepene som benyttes. Som mål for overskudd bruker statsregnskapet overskudd før lånetransaksjoner, mens det i nasjonalregnskapet benyttes nettofinansinvestering. Det er særlig tre forhold som forklarer avvik mellom overskuddsberegningene i statsregnskapet og nasjonalregnskapet:

Kapitalinnskudd: Kapitalinnskudd i statsforvaltningen omfatter tilskudd til investeringer i og salg av eiendeler knyttet til statens forretningsdrift, deriblant SDØE. I statsregnskapet føres disse transaksjonene som løpende inntekter og utgifter. I nasjonalregnskapet blir de behandlet som finanstransaksjoner, siden statens forretningsdrift i hovedsak driver med markedsrettet aktivitet, og kapitalinnskudd i disse enhetene kan medføre avkastning. Finansdepartementets føringsmåte av investeringene i forretningsdriften innebærer dermed et driftsresultat som avviker fra nettofinansinvesteringene i nasjonalregnskapet.

Påløpte skatter: Ifølge nasjonalregnskapet skal tall for skatter, medregnet trygde og pensjonspremier, og produksjonssubsidier regnskapsførers med påløpte beløp for det enkelte år, mens skatteinntektene i statsregnskapet er bokført etter kontantprinsippet. For enkelte skattearter er differansen mellom bokførte og påløpte skatter betydelig, noe som må tas hensyn til i nasjonalregnskapet. Spesielt gjelder dette for petroleumsvirksomheten, der svingninger i dollarkurs og oljepris betyr mye for sektorens skattepliktige inntekter. I finansstatistikken for offentlig forvaltning fanges differansen mellom påløpte og bokførte skatter opp av en korreksjonssektor for å sikre konsistens i regnskapsføringen av skatter i offentlig forvaltning i alt og i de enkelte forvaltningssektorene.

I tillegg til differansen mellom påløpte og bokførte skatteinntekter fanger denne korreksjonssektoren også opp avvik i overføringer mellom stats- og kommune-regnskapene. Dette skyldes hovedsakelig at kommune-forvaltningen benytter anordningsprinsippet i sine regnskaper, mens statsforvaltningen benytter kontantprinsippet.

Kapittel 4

Viktige begreper i nasjonalregnskapet knyttet til husholdningene

Husholdningene i nasjonalregnskapet omfatter alle personer som er hjemmehørende i Norge. At alle personer er inkludert, betyr at også personer som i ulike institusjoner som aldershjem eller innsatte i norske fengsler er inkludert. Husholdningssektoren omfatter innenlandske personer som bor i Norge over tid (6-12 måneder avhengig av registrering i Folkeregisteret).

Borettslag og boligsameierer også tatt med i husholdningssektoren fordi alle boliger behandles på samme måte som husholdningenes selveide boliger i nasjonalregnskapet. Bygningene i borettslag og boligsameier inngår sammen med selveide boligbygg og hytter med videre i husholdningssektorens realkapital.

Blandet inntekt omfatter driftsresultatet i den imputerte (beregnete) bolignæringen samt næringsinntekten til de selvstendig næringsdrivende. Næringsinntekten til de selvstendig næringsdrivende inneholder avlønning for arbeid utført av eierne eller deres familie i tillegg til avkastning på kapital.

Andre inntekter omfatter stønader fra utlandet, overføringer til ideelle organisasjoner fra innenlandske sektorer og overføringer til husholdninger fra innenlandske sektorer utenom det offentlige.

Andre utgifter omfatter stønader til utlandet, og overføringer fra husholdninger til innenlandske sektorer utenom det offentlige.

Avkastning på forsikringstekniske reserver er beregnet avkastning av husholdningenes fordringer på forsikringsselskaper og pensjonskasser. Disse fordringene utgjør verdien av opptjente rettigheter i fondert livs- og pensjonsforsikring, inklusive både innskuddsbaserte og ytelsesbaserte ordninger. Avkastningen betales ikke ut til husholdningssektoren på løpende basis og inngår derfor ikke i disponibel inntekt. Derimot vil avkastningen være en del av husholdningenes sparing.

Disponibel inntekt er lik differansen mellom lønn, blandet inntekt, formuesinntekter, offentlige stønader og andre inntekter på den ene siden, og skatter, renteutgifter og andre utgifter på den andre.

Disponibel realinntekt er disponibel inntekt justert for prisstigning, det vil si prisstigningen knytte til husholdningenes konsum (konsumdeflatoren).

Sparing er definert som disponibel inntekt fratrukket konsum i husholdninger og tillagt for sparing i pensjonsfond (avkastning på forsikringstekniske reserver, se over).

Sparerate er definert som sparingens andel av disponibel inntekt. Den beregnes ut fra følgende formel: $100 \cdot \text{sparing} / (\text{disponibel inntekt} + \text{korreksjon for sparing i pensjonsfond})$.

Indirekte målte bank- og finanstjenester er tjenester produsert av finansielle foretak (hovedsakelig banker) og som de ikke direkte tar betalt for gjennom gebyrer. De finansielle foretakene skaffer seg i stedet inntekter ved såkalte rentemarginer. Med det menes at finansinstitusjonene har lavere rente på innskudd/innlån enn utlån. Siden det er knyttet administrasjon og ressursbruk til disse indirekte betalte bank- og finanstjenestene, betraktes de som produksjon i finansinstitusjonene og kalles indirekte målte bank- og finanstjenester.

Husholdningenes finansielle balanse

Fordringer og gjeld: Den finansielle balansen viser en sektors finansielle stilling ved utgangen av en periode. På balansens fordringsside finner vi de finansielle eien-delene som er fordringer overfor de andre sektorene i økonomien. Husholdningenes fordringer omfatter sedler og mynt, bankinnskudd, obligasjoner og sertifikater, aksjer og andeler, forsikringstekniske reserver, utlån og andre fordringer. Balansens gjeldsside domineres av lån fra finansielle foretak (banker, kredittforetak med videre, statlige låneinstitutt).

Vekstrate for fordringer (gjeld) år t = $[\text{transaksjonsøkning år t} / \text{fordringer (gjeld) ved utgangen av år t-1}] \cdot 100$

Nettofordringer: Nettofordringene beskriver husholdningenes netto finansielle formue ved utgangen av perioden. Nettofordringene beregnes som differansen mellom fordringer og gjeld.

Aksjer: Omfatter børsnoterte og unoterte aksjer. Kilden for børsnoterte aksjer er Verdipapirsentralen (VPS) statistikk som gir markedsverdier både for beholdninger og transaksjoner. For unoterte aksjer registrert i VPS foreligger omsetningspriser som kan benyttes til å anslå markedsverdier. Unoterte aksjer utenfor VPS er i hovedsak vurdert til bokført verdi i finansregnskapet.

Forsikringstekniske reserver: I nasjonalregnskapet behandles forsikringstekniske reserver som fordringer for husholdningene og gjeld for forsikringsselskapene og pensjonskassene. Husholdningenes fordringer omfatter tre typer forsikringstekniske reserver: reserver i skadeforsikring, reserver i livsforsikring og reserver i pensjonsforsikring.

De forsikringstekniske reservene i skadeforsikring omfatter premie- og erstatningsreserver. Premiereservene er forskuddsbetalte premier, mens erstatningsreservene omfatter erstatningskrav knyttet til inntrufne hendelser, men hvor erstatningene ikke er kommet til utbetaling.

De forsikringstekniske reservene i livsforsikring omfatter midler som er avsatt i individuelle ordninger. De private individuelle kontraktene kombinerer forsikring med sparing og eksempler er individuelle kapital-, pensjon- og livrenteforsikringer. I nasjonalregnskapet klassifiseres alle individuelle kontrakter som livsforsikring.

Pensjonsforsikring er avgrenset til kollektive fonderte ordninger og omfatter innskudds- og ytelsesbaserte pensjonsordninger for ansatte i offentlig forvaltning (i hovedsak kommunale pensjonsordninger) og i næringslivets foretakssektorer. De forsikringstekniske reservene omfatter opptjente rettigheter i tjenstepensjonsordningene ved utgangen av den aktuelle regnskapsperioden. Opptjente rettigheter er tallfestet på basis av forsikringstekniske prinsipper i nasjonalregnskapet.

Folketrygdens pensjonsordninger og tjenstepensjonene i Statens pensjonskasse er ikke-fonderte ordninger. Verdien av opptjente rettigheter i disse pensjonsordningene er ikke tallfestet i finansregnskapet og de inngår heller ikke som fordringer på husholdningenes balanse.

Utlån, annen egenkapital, andre fordringer og annen gjeld: HHer inngår husholdningenes utlån til andre sektorer og annen egenkapital i form av egenkapitalbevis og kapitalinnskudd.

Andre fordringer og annen gjeld omfatter kortsiktige fordrings- og gjeldsforhold. Andre fordringer omfatter blant annet skattefordringer, finansiell verdi av fast eiendom i utlandet eid av innlendinger, påløpte ikke-mottatte renter, feriepengekrav og leieboerinnskudd med videre. Eksempler på annen gjeld er skattegjeld, finansiell verdi av innenlandsk eiendom eid av utlendinger og påløpte ikke-betalte renter.

Inntektsstatistikk for husholdninger

Datagrunnlaget til statistikken er ulike administrative registre fra Skatteetaten, Nav og Statens lånekasse for utdanning som er koplet mot alle personer bosatt i privathusholdninger per 31.12 i inntektsåret.

Inntekt etter skatt: Det inntektsbegrepet som er benyttet i beskrivelsen av privathusholdningenes inntektsutvikling og -fordeling i avsnitt 6.1 er inntekt etter skatt. Dette inntektsbegrepet framkommer slik:

Inntekt etter skatt = Lønnsinntekt
+ netto næringsinntekt fratrukket eventuelt underskudd
+ brutto kapitalinntekt
+ sum overføringer (pensjoner og stønader)
- utlignet skatt og negative overføringer (underholdsbidrag og pensjonspremier i arbeidsforhold)

Selv om dette inntektsbegrepet omfatter de fleste konstante inntektene husholdningene mottar, må en være oppmerksom på at dette begrepet ikke omfatter viktige inntekter som også kan ha stor betydning for individenes velferdsnivå. Dette gjelder for eksempel verdien av offentlige tjenester, verdien av hjemmeproduksjon og såkalte «svarte» inntekter. I tillegg inngår heller ikke inntekt av egen bolig i dette begrepet. Siden en stor del av husholdningenes renteutgifter er knyttet til gjeld på egen bolig, er heller ikke renteutgifter trukket fra i inntektsbegrepet.

Husholdningsdefinisjon: Inntektsstatistikken er en totaltelling som omfatter alle personer i privathusholdninger som bor i landet ved utgangen av året. En husholdning består av alle personer som bor sammen i felles bolig (bohusholdning). For å komme nærmere den faktiske husholdningen er borteboende studenter skilt ut fra foreldrehusholdningen. I tillegg benyttes en del annen informasjon for å få flere samboere registrert i felles husholdning, og data fra NAV for å identifisere – og deretter fjerne - institusjonsbeboere.

Ekvivalentinntekt og forbruksvekter: En ekvivalensskala gir uttrykk for hvor mye inntekt en husholdning med gitte karakteristika, for eksempel to voksne og to barn, må ha for at deres levestandard skal være like høy som levestandarden til en enslig med en gitt inntekt. Det er utledet en hel rekke typer av ekvivalensskalaer, basert på forskjellige tilnærminger. I beskrivelsen av utviklingen i inntektsulikhet i kapittel 4.1 er den såkalte EU-skalaen benyttet. Ved bruk av denne skalaen gis første voksne husholdningsmedlem vekt lik 1, neste voksne vekt lik 0,5, mens hvert barn får vekt lik 0,3. En husholdning bestående av to voksne og to barn (det vil si at summen av forbruksvektene er lik 2,1) må ved bruk av EU-skalaen ha en husholdningsinntekt på 420 000 kroner for å ha samme inntekt per forbruksenhet som en enslig med 200 000 kroner i inntekt.

Realkapital: Beregnet verdi av eiendom, anlegg, eiendeler med videre. For primær- og sekundærboliger, næringsseiendom, skog og gårdsbruk gjelder beregnet

markedsverdi. For annen fast eiendom, driftsløsøre og andre eiendeler i næring samt innbo og løsøre gjelder skattemessig formuesverdi.

Bruttofinanskapital: Omfatter bankinnskudd, andeler i aksje-, obligasjons- og pengemarkedsfond, aksjer, formue i aksjesparekonto, obligasjoner og andre verdipapirer. Det er fra 2017 beregnet markeds-/omsætningsverdi av produkter med skattemessige verdsettelsesrabatter. Før 2017 var skattepliktig bruttofinanskapital lik beregnet bruttofinanskapital.

Bruttoformue: Bruttoformue er summen av beregnet realkapital og beregnet bruttofinanskapital.

Nettoformue: Nettoformue er sum bruttoformue fra trukket sum gjeld.

Gini-koeffisient: Et mål på statistisk spredning. Den er mest brukt som et mål for ulikhet i inntektsfordeling eller ulikhet i formuesfordeling. Defineres som et tall mellom 0 og 1. Jo nærmere 0, desto større likhet.

Desil: Desiltabeller viser hvor stor andel av totalinntekten (eller formuen) som tilfaller 10 tallmessig like store grupper av befolkningen når disse er rangert etter inntekt (eller formue). Desil 1 vil være tidelen med lavest inntekt (formue), mens desil 10 vil være den «rikeste» tidelen. Dersom fordelingen var helt lik, ville alle grupper motta 10 prosent av all inntekt (eller formue).

P90/P10 er forholdstallet mellom inntekten til den personen som har laveste inntekt i desil 10 (P90), og den personen som har høyest inntekt i desil 1 (P10).